

Svenske Emigranternes Ophold i Danmark

1734 o. flg. Aar.

Af Kn. Heibergs Samlinger ved H. F. R.

I Finland, der oftere har været Skuepladsen for stærke religiøse Rørelser¹⁾, vare to Brødre af militær Stand, Jacob og Erik Ericksson, ved Læsning af Gottfried Arnolds entusiastiske Skildring af den første kristne Menigheds rene og kjærlige Samfundsliv²⁾ og hans haarde Domme over Kirkens senere Tilstand³⁾, komne til den Anskuelse, at man kun ved at vende den bestaaende Statskirke Ryggen kunde bevare sin Sjæl ubesmittet. Da Brødrene ikke vilde deltage i den offentlige Gudstjeneste og kjendelig ogsaa paavirkede andre i samme Retning, rejstes der i Aaret 1725 retslig Anklage mod dem. Sagen stod paa i mange Aar. Men da de i en for Åbo Hofret afgiven »Trosbekjendelse« havde ytret deres store Betænkeligheder ved Kirker, Altre, Barnedaab, Skriftemaal og Nadvere ligesom ved Læreembedet, idet de forment, at Ret til at lære og prædike besad kun de, der havde Aandens Salvelse, saa endte Sagen med, at de i Maj 1733 dømtes til Landsforvisning. Dommen blev dog først Aaret efter stadfæstet af Kongen. I Mellemtiden havde de anklagede under et Ophold i Stockholm,

¹⁾ Se Akiander, Religiösa rörelserna i Finland, I—IV.

²⁾ G. Arnold: Die erste Liebe, d. i. wahre Abbildung der ersten Christen 1696. Frank kalder Skriftet: »das Modejournal aller Schwärmer u. Separatisten«.

³⁾ I hans »Unpartheyische Kirchen- u. Ketzergeschichte«.

hvor Dippel tidligere havde udstrøet Separatismens Frø, vidst at vinde ikke ringe Sympathi, hvorfor en Del Personer af forskjelligt Kjøen, Alder og Stand strax eller senere fulgte dem i en mangeaarig Udlændighed.

Der vilde vel ikke være Anledning til paa dette Sted at dvæle ved disse svenske Separatister, hvis Historie i den nyere Tid har tildraget sig en Del Opmærksomhed blandt svenske og finske Kirkehistorikere¹⁾, dersom de ikke vare komne her til Landet og havde efterladt sig Spor her, som kjendtes længe. Skjønt deres Ophold i Kjøbenhavn ikke var af lang Varighed, lykkedes det dem nemlig her at vække en stor Forstyrrelse i de opvakte Kreds. Ikke faa af de fromme tilegnede sig Erickssønnernes radikale Anskuelser, og enkelte fulgte dem endog paa deres temmelig haabløse Omflakning i forskjellige Lande, for tilsidst at havne i Skevik et Par Mil nord for Stockholm, hvor det lykkedes Resterne af Partiet at finde en Plads, hvor de temmelig ubemærkede kunde fortsætte deres anakoretiske Tilværelse igjennem et længere Tidsrum, saa at de sidste Rester af »Skevikerne«, som de kaldtes, først ere forsvundne i det 19de Aarhundrede.

Den dragende Magt, Erickssønnerne og deres Ledsagere øvede paa de opvakte her i Landet, vakte en ret pinlig Opmærksomhed i de pietistiske Kredse. Christian VI omtaler dem som »de værste Separatister«²⁾, og hans Svigermoder har paa sin Maade skildret den uheldige Indflydelse, de havde paa mange³⁾. Grev C. E. Stolberg ytrer som Resultat af sine Undersøgelser 1735: »I Kjøbenhavn gives der mange Sjæle, for hvilke det er Alvor med deres Salighedssag. Men det er at beklage, at de fleste af dem ere komne ind paa Separatismens Afvej. Grev Zinzendorf og nogle Svenskere

¹⁾ G. Janzon, Bidrag til Skevikernes historia, Örebro 1866. Akiander, anf. Skr. Karl Henning, Bidrag til kännedom om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730. Upsala 1891.

²⁾ J. Möller, Mnemosyne III, 289.

³⁾ K. S. 5. R. III, 786.

have i høj Grad bidraget til dette Forhold¹⁾. E. Pontopidan siger om disse Svenskere: »Ved deres korte Nærværelse i Kjøbenhavn gjorde de meget til at drage en Del ubefæstede og vankelmødige Gemytter med sig i deres for Sjæl og Legeme farlige Afveje²⁾. En af de vakte, der senere sluttede sig til Herrnhuterne, skriver, at han ved Svenskernes Besøg »blev ganske forvirret og forandret³⁾, og saaledes gik det mange. Af Herrnhuterne tilskrives senere al Forvirring i de opvakte Kredse de svenske Separatister, og aabenbart med Rette. Den stærke Fremgang, Separatismen fik i Kjøbenhavn fra Efteraaret 1734 af, og som har haft noget gaadefuldt ved sig for flere af vore Kirkehistorikere, finder sin Forklaring i den Indflydelse, Svenskerne have øvet paa saadanne, som ved Ewalds og andre Opvækkelsesprædikanters stærke Skildringer af Fordærvelsen indenfor Statskirken allerede vare forberedte til at vende det Samfund Ryggen, der efter deres Mening saa lidt svarede til det apostoliske Ideal. Sandsynligt er det da ogsaa, at det var Svenskernes Paavirkning, der bragte Præsten Peder Nic. Holst, trods den overbærende Mildhed, der var vist ham fra Kongens Side, til at gjøre de Skridt, der nødvendig maatte hidføre hans Udstødelse af Præstestanden i Statskirken. Der er en paafaldende Forskjel mellem Holsts Udtalelser i Sommeren 1734 og de fuldstændig radikale Indlæg, han indsendte til den Provsteret, han i Efteraaret s. A. blev instevnet for.

Man kunde næsten formode, at det er Holst, som har forfattet følgende Besvarelse af 4 Spørgsmaal vedrørende Svenskerne, der findes blandt J. L. Holsteins Papirer⁴⁾; men der var jo ogsaa andre, paa hvem de havde gjort et dybt Indtryk. Saaledes er det næppe tvivlsomt, at den Separatisme, som i Slutningen af Aaret 1734 træder frem baade hos

¹⁾ K. S. 5. R. III, 796.

²⁾ Menoza, Kbh. 1763, III, 355.

³⁾ Gemeinde-Nachrichten 1772, I, 761.

⁴⁾ Ledreborgske Saml. Nr. 89, Fol. (Afskrift i Heibergs Saml.).

»Spisemesteren« (J. P. Piper) og flere af Lærerne (M. Dyrhoff og J. Dannefær) i Waisenhuset og forvoldte deres Afsættelse¹⁾, skyldes Paavirkning fra de svenske Flygtninges Side. Selv Professor J. F. Reuss, der havde stillet sig venlig overfor dem, synes at have paadraget sig Kongens Mistanke for, at det ikke var ret fat med hans Læres Renhed²⁾.

Angaaende de Svendske Exulanter og Emigranter, som een kort Tiid opholdt sig her i Kiøbenhafn sidst i Aaret 1734, gives, saavidt mig er bevidst, efterfølgende Effterretning paa de begierte 4te Spørsmåaler.

1. Een Cornet ved Nafn Jacob Erickson med sin Broder, Hustrue, Børn og Familie blev fra Over-Statholderen udi Stokholm givet tilkiende, at det var hannem af Kongl. Mayst: i Sverrig befalet, at besørge disse Personer med et Fartøj ud af Riiget, hvoerhen de selv vilde og behagede. Ratio: Denne Cornet Erickson med sin Broder, effter at de ved Krigens Slutning vare entledigede af deres Krigs-Tienister, kiøbte sig een Auelsgaard udi Finland, hvoer de i Stilhed tænckte at ernære sig af Jordens Dyrkning, og i saadant afsondret Levnet fra deres forrige Stand forarbejde deres Salig-giørelse udi Stilhed. Men, som Præsterne der i Landet ey kunde fordrage Skinnet af saadanne Lys, i Synderlighed da andre begyndte at skimte ved deres Straaler, forfuldte de, sc: Præsterne, disse stille Folk først med Skiælden og Smælden af Prædickestoelene siden med Processer for Geistlige og Verdslige Øfrigheder. Men NB. alt hvad Præsterne vandt imod dem for de geistlige Moder, tabte de igjen for de Verdslige Rætter |: hvorom de haver mange Acter og Beviiser, saavelsom Friikiendelser |: allerhelst de ey i nogen Ting kunde overbeviises noget usømmeligt i Liv og Levnet eller uandstændigt i Lærdom mod det

¹⁾ K. S. 3. R. III, 76 ff.

²⁾ Jvfr. K. S. 5. R. III, 783, 797. Den Betænkning, Reuss 12. Okt. 1734 afgav efter Kongens Ønske, og som af J. Møller er udgiven i Staatsbürg, Magazin X, 441 ff., kan ogsaa tyde paa, at man ønskede, at han skulde gjøre Rede for sit Standpunkt overfor de separatistiske Strømninger.

reene Guds-Ord og Aands Vidnesbyrd. Disse Forfølgelser af Præsterne imod disse benefnte Erickssønner varede nesten 10 Aar, og da de til sidst var indkaldet og anbefalet at møde i Stokholm til sidste Riigsdag for at faa een endelig Slutning paa denne langvarige Forfølgelse af Præsterne, saa beholt Præsternes Skriig Overhaand, og disse Uskyldige, uden at svare noget viidere, maatte viige, som melt er. De andre ere til deels Officerere, Kongl. Betiendtere, Studenter, Kiøb-Mænd, Handwerks- og Arbeyds-Folk med Hustruer og Børn af Adel og Civile-Stand. Disse, da de merckede, at Præsterne fik Biefald af den Verdslige Magt, nedlagde godvilligen deres Charger og Embeder, og hellere vilde forlade alle Ting og liide Ondt med Guds Folck, end frii-villig synde imod Gud under Præsternes herskende Aag, der vilde tvinge dem [til] at handle imod deres Samvittigheder og Sandheds Viidnesbyrd.

2. Deres Separation strækker sig ey viidere end i Skrifften er befalet, i Særdeleshed 2 Cor: 6, 17. 18. Apoc: 18, 4.

3. De troer og bekiender med Paulo, Actor: 24, 14. 15. 16, Colos: 2 Cap: fra det 6 V. til Enden og Colos: 3 Cap: 4de Cap. V. 5. 6. Deres udvordtes Guds Dyrckelse effter Matt: 5, 16. Rom. 12, 1. 2. Jacob: 1, 27, men fornemmelig søger de at dyrche Gud effter Frelserens ord, Joh: 4 fra det 21. til 24 V. inclus: Philipp: 3. 3.

4. Deres Wandel og Levnet er aabenbare, Philipp: 2, 14. 15. 16. De har ey foresadt eller udvalt sig noget vist Stød, men holde sig Christi Befalning effterrettelig, Matt: 10, 23.

For timmelig Næring har de ey nogen Bekymring, men forlader sig tryggeligen paa Frelserens Forjættelser og Befalning, Math: 6: fra det 19 V. til Enden. De ere ellers arbeydsomme Folk, som gjerne vil tiene alle, eenhver effter sin Gave, og saa meget ieg har kundet mercke, ere de begiærlige at arbeyde Jorden, om Gud saa vil føye det for dem¹).

¹, Denne Bemærkning passer dog ikke til Sektens senere Levevis. Deres Grundsætning var meget mere, at aandelige Mennesker skulde leve som Fuglene under Himlen, der hverken saa eller høste. Efter at de senere vare komne tilbage til deres Fædreland, levede de mest af de Gaver, deres Venner og Beundrere sendte dem.

Her følger nu nogle Optegnelser af en af de svenske Emigranter angaaende deres Oplevelser paa Rejsen, for saa vidt deres Berøring med Danmark og danske Personer angaar. Til Grund for Udgivelsen er lagt en Afskrift, Heiberg har taget af et Haandskrift i Univ.-Bibl. i Upsala.

En kort historisk Berättelse om the Resor och andra märckvärdiga Händelser, som förelupit under Erichssönernas Landsflychtighet och sedermera.

A° 1734.

Konungens Bref til Slots-Cancelliet i Stockholm af den 21 Junii 1734¹⁾ lydde, at Erick-Sönerne, likmätigt Hoff-Rättens Dom i Åbo skulle förfoga sig utur Swea-Riket; i följe hwaraf Resan tog sin begynnelse den 19 Julii¹⁾ samma År.

Altså färdades med ett Fartyg, som skulle segla til London uti Engeland, Jacob Erichson, thes Hustru och 4 Barn, Broderen Erich Erichson, Drängerne Simon og Johan samt Skräddare-Gesellen Erich Lexelius, hvilcka d. 29 dito ankommo til Helsingöhr i Dannemarck, hwarest de stego i Land och den 26 therpå följande Augusti²⁾ til Köpenhamn.

Samme dag anlände också hit siöledes Johan Conrad Cedersparre med sin hustru och 4 Barn, Olof Lindegren jemte hustru och twänne Barn, Petrus Rhenbech, Matthias Pahl, samt Pigen Wallborg, hwilcka rest ifrån Stockholm d. 23 Julii och kommit til Helsingöhr d. 6 Augusti.

Den 19 ejusdem ankommo likaledes til Köpenhamn Paul Hegelund med Hustru, Johan Bergström med thes

1) I Sverig benyttedes den Gang endnu „gammel Stil“ i Tidsregningen. Der maa derfor her og det følgende lægges 11 Dage til, for at Datum kan svare til vor Tidsregning.

2) Altsaa 6. Sept. To Dage før havde Jac. Ericksson fra Helsingør skrevet et endnu bevaret langt theologisk Brev til Zinzendorf. (Ark. i Herrnhut). Et lignende skrev han 7. Apr. 1736 fra Frederiksstad, i hvilket han klagede over, at han ikke havde faaet Svar paa det første Brev.

Hustru och Sön samt Pigen Annicka, Petter Lexelius sammaledes med Hustru, Lindegrens Dotter Maria, Pigen Ingri, Johan Ekman med sin Hustru og twänne Barn, Elsa Nyman och Pigen Lena, hvilcka alla den 5. i samma Månad afrest ifrån Stockholm.

Den 2 Septemb. samma år kommo likaledes til Köpenhamn Anders Tranbom och Erich, Wilh. Hierpe. Den 5 ejusdem Abraham Breant, Anders Nörbeck, Isaac Pihlmann med Hustru och 2^{ne} döttrar, Lena Brant, Jacob Pihlmann och Peter Laurbeck, hwilcka den 20 Augusti siöledes rest ifrån Stockholm.

Samma Dag (den 5 Sept.) ankommo åter Anders Kiärman med Hustru och Dotter, Änkan Anna Essevia¹) med sin Dotter, Peter Bertelsson och Johan Persson. Woro altså the til Köpenhamn från Sverige öfwerkomne Personer, Barn och Ynglingar til Antalet 62 och blefwo den 11. dito af sina huswärder namngifne i Politiet.

Den 14 ejusdem efter Klåckan 3 om morgonen afled Olof Lindegrens lilla Sön wid Namn Olof, och blef begrafwen den 15 förutan Ceremonier.

Den 16 blefwo några Främlingar jemte Piper, som war Oeconomus wid Barnhuset i Köpenhamn, kallade til Politie-mästaren, som wille se the ankomnas resepass, tå hwar för sig af thesse upkallade Swenske skulle swara på följande Frågor, nemligen:

1° Af hwad Religion the woro?

2do Om de bekände sig til then Evangeliska Lutherska Religionen och then oförändrade Augsburgiska Bekännelsen?

3° Om the betiente sig af Döpselen och Nattwarden, sådan som then i Lutherska Församlingen är wedertagen och brukelig?

4to Om the woro Separatister?

Uppå thessa Frågor gafwo Wederbörande til swar:

1mo Wår Religion består uti Guds tilbedielse i Anda-

¹ Erickssønnernes Søster.

nom och Sanninge, uti en lefwande Tro på vår Frälsare Jesum Christum, i Hans Effterföljelse uti Läran, Lidandet och Lefwernet, enligt then helga Skriffts Wittnesbörd.

2° Wi kunna icke bekänna oss för Lutheraner, althensund the med sina särskilta Förättningar, Meningar och Symboliska Böcker göra af sig en Sect, och wilja inskräncka Samweten innom thessa sina utstakade Gränsor, at förtiga theras uppenbara Styggelser och mot-Christiska Wederwärtigheter under Namn af Religion och Guds-tienst, hwarföre wi ock blifwit nödsakade at efter vårt Samwete, för Guds skull, likmätigt hans Ord og Befallning afskilja oss, gå ut ifrån them och icke hafwa at göra med någon Sect eller något Partie, under hwad Namn thet och wore. Men hwad then Äugsburgiska Confession i synnerhet angår, så hålla och erkänna wi theruti alt för godt, som är enligt med then Heliga Skriff, thet öfriga lemnar man sit Wärde.

3° Wi betiena oss icke af thet i Lutherska Församlingen brukeliga Wattendopet, icke heller Nattwarden, emedan thessa Bruk och Ceremonier af Mot-Christ och hans Lemmar blifwit så grufweligen missbrukade, förändrade och besudlade, at blotta Skenet og Namnet som nogast blifwit qwart, men Guds Anda och Krafft, som i första Församlingens Tid igenom them wärckade, är bortwiken.

4to Wi kunna icke heller utgifwa oss för Separatister, emedan the blifwit eller innan kort warda en Sect.

Sedenmehra blefwo the åter igen den 18de Sept. kallade til Politie Mästaren, och i Anledning af Konungens Befallning tilsporde, för hwad Orsak skull the rest ifrån Sverige, och til hwad Ända the kommit hit? Hwar på blef swarat, at the för Samwetets skull dels blifwit utur Swea Rike förwiste, dels friwilligt utrest, och således tagit Kosan til Köpenhamn med förmodan at här få wistas med bättra Samwets Frihet, och i Stillhet kunna uppehålla sig, så länge Gud behagade.

Men före än thetta Swar blef Konungen föredragit, war redan en widrig Resolution utfallen, hwilcken tå straxt gafs

them til känna, nemligen: thet wore Hans Kongl: May^{tes} Willje, at the ju förr ju heldre skulle begifwa sig utur thes Rike, och ther ingenstädes få nedsätta sig, undantagandes i Altona, Frederichsstad eller Fridricia.

Sedan tillsporde man them, huru snart the kunde wara färdige? Swarades, at thertil erfordras åtminstone 8 Dagars tid och dilation för siuka och späda Barns skull, the ther behöfwa Wederqwekelse och god Skiötsel efter redan giord lång Resa, så kunde man och under förenämde Tid foryttra then Wed och annat, som til Winteren redan är upkiöpt, samt höra sig om effter Fartyg med mehra; hwilcket blef bewiljat och therjemte tillsagt, at Resan efter then Tidens Förlopp skulle utan vidare Påminnelse warda wärkstält; thet wederbörande, jemväl med Namns Underskrift, låfwade efterkomma. The begiärade och sedermera genom förenämde Piper at få resa til Friedricia och blifwa ther öfwer Winteren, hwilcket blef hos Konungen föredragit.

Imedlertid efter sporde man med all Flit, huru wida något Fartyg til bemalte Stad stode at ernås för Frackt, hwilcken blef så dyr, at et tienligt Fartygs kiöpande til thenna Förnötenheten syntes wara fördelacktigare, som och skedde den 23 dito, tå en liten Galliot blef betalt med 610 Rxd. danska eller 4117 D. 16 β K. M. Svenska. Med Styrman blef accorderat, som skulle föra Fartyget, hwart Herren behagade foga; Utredningen och Provisions inkiöpande, med mehra, gik jemväl för sig.

Men Swaret uppå gjorde Ansökningen drögde öfwer then til Resan utsatte Terminen, så at först d. 27 ejusdem upkallades 2^{ne} med Antydelse om Tillstånd at få resa til Friedricia. Hwarjemte Politie Mästaren påstod en skriftelig Utfästelse, at hwarken the eller thesas Medbröder hemligen eller uppenbarligen skulle utsprida sin Lära; hwilcket icke wart bejakat. Utan man wore twärtom sinnad i Anledning af 1 Pet. 3, 15. at sware hwar och en, som begärar Skähl til thet Hopp, som uti oss är, med Saktmodighet och Frucktan. Politie Mästaren lade tå från sig thet præsen-

terade formulaireset och sade: thet kan wara lika mycket. Och sedan han hörde, at the hade egit Fartyg, yreckade han på alla friska Personers Inställning ombord, ehuru then kalla och stormande Hösten annorledes hafwa wille; dock skulle them sinkom wara tillåtit at blifwa i Staden tils vidare. I Anledning hwaraf största Delen samma Dag förfogade sig på Fartyget, som effter Giörligheten blef tillrustat med Sängar för Folcket, Provision och andra Förnödenheter, hwarunder också Anfall skedde af then ostyriga Menigheten medelst Smädande, Skällsord samt kastande med Stenar, Jord och Orenlighet.

Den 30 Septemb. lades ut ifrån Landet genom Bomen på Redden åt Kalckbrutet; sedan murades i Fartyget en liten Spis¹⁾ jemte Backugn, medan man dels wäntade uppå Politie Mästarens Attest eller Resepass, dat. den 22 Octob. Stylo novo eller den 11 St. vet. (se alleg. N° 1) dels afwacktade Utslag med några siuka, af hwilcka en, nemligen Isaac Pihlmans lilla Dotter, Natten för d. 15 ejusdem afled och Dagen therpå blef begrafwen förutan några Ceremonier.

När tå Fartyget war aldeles segelfärdigt och allesammans den 17 dito woro komne om Bord, blef Styrmannen siuk, som war betingad, at han intet kunde föra Fartyget, utan man måste taga en Lots i stället, och seglade samma Dag til Dragöen; d. 19 ankommo de til Apelwick, hwarifrån en annan Lots följde en Muhl, men sedermera hände genom then förras Oförsigtighet, at Fartyget den 20 stötte an och stadnade uppå et Grund wid Wordenborg, benämt Kalfwen.

Tå nu Folcket woro satte i Land, blefwo Sakerne förde på en liten Öö, samt Barlasten utkastad, och försöktes at få Fartyget löst, emedan thet war oskadat, änskiönt thet med fulla Segel så hård lupit på förberörde Stengrund, at allenast 3 Fot Watten war wid Framstammen, ther elliest ordinairt erfordras 8 Fots diup, och som Watten mycket förminskades genom utfall, blef Fartyget liggande på ena

¹⁾ Ildsted.

Sidan, hwarföre all Möda, som så när i 3 Dygn på thes læssande användes, war förgäfwes, til thes Herren Gud den 22 om Aftonen så fogade, at thet utan Skada kom åter af Grundet, och blefwo Dagen therpå Sakerna med Barlasten intagen, så at alt Folcket den 24 steg om bord. Dock uppehällo the sig ther på Redden i några Dagar, och afbidade flera Swenska Wänners Ankomst, hwilcka jemwäl d. 30 dito med 2^{ne} Båtar tit anlände, och woro til Antalet 13, nemligen Elias Cygnell¹⁾, thes hustru och 3^{ne} Barn, Johan Öhman med sin Moder och Sister, Anders Nynäs emte thes Moder, Johan Kranck²⁾, Johan Kärrman och Pigan Magdalena.

Den 1 Novembr. bittida om Morgonen seglade the samteligen ifrån Wordenborg och ankommo wäl til Swenborg Klockan 6 om Aftonen samma Dag, och then 6te anlände the til Strib wed Friedricia.

Dagen therpå reste några upp til Staden och anmälte sig hos Commendanten, hwilcken lemmade fri passage in och utur Staden. Men the blefwo therjemte upkallade på Rådhuset til Præsidenten, hwarest man tilsporde them, af hwad Religion the woro? hwarpå swarades äfwen såsom uti Köpenhamn och finnes wara antecknat pag. 54. Uti hwilcket Swar Præsidenten icke kunde finna sig, utan lät förstå, at thet wore emot Stadsens Privilegier, om sådant Folck skulle antagas, som icke wille bekänna sig til någon wiss Religion, icke heller brucka Sacramenterne etc. Theremot påstodo the ankomne Främlingar at få niuta Konungens Bewillning til godo, enligt Politie Mästarens Attest ifrån Köpenhamn, hwarpå Præsidenten swarade sig willja skrifwa Hans Kongl. May^{tt} til therom, och lemnade them imedlertid Tilstånd at skaffa sig Qwarter i Staden.

Men Inwånarena woro medelst falska Berättelser af sina

¹⁾ Forhen Lensmand i Østerbotten i Finland.

²⁾ Havde været Præst ved den finske Menighed i Stockholm men havde nedlagt sit Embede. Kom senere til Ro gennem Herrnhutismen og endte som Sognepræst i Finland.

Förmän och Präster så skrämde för thetta Sällskapet, at jemwäl the, med hwilcka man genom 2^{ne} från Köpenhamn expedierade redan hade accorderat både om Husrum och Hyra, rubbade theas Contract, och ingen af the andra wågade sig at wara then förste, som wille uthyra sina Rum. Men somliga drefwo them ifrå sig medelst en ganska obiliig Hushyras fordrande, så at all Möda och Flit, som then 7de och 8de Novembr. användes at få Qwarter i Staden, war förgäfwes.

Sidstnämde Dato bekommo the Tullnärens skriftteliga Lof, at, sedan Lastpenningerne woro betalde, få ligga i Winterhamn i Gultsöö¹⁾; men som then Hamnen icke war beqväm, ej heller kunde Fartyget flyta thit in, resolverades at d. 9 dito resa til Hindsgafwel, som år belägit 1 Mil ifrån Friedricia og $\frac{1}{2}$ Mil ifrån Medelfart.

Den 12 ejusdem woro 2^{ne} åter uti Fridricia at förskaffa Qwarter, tå them blef berättat Stifft Amtmannen Gabels Swar på Præsidentens samt Biskoppens gjorde Förfrågan Främlingarna angående, nemligen: at the skulle blifwa emottagne i Staden, om the wille aflägga Borgare Ed; men som sådant uppenbarligen strider emot Jesu Christi och hans Apostlars uttryckliga Lärdom (Math. 5. 12. Jac. 5. 34), kunde thet icke ske; såg altså ut, som intet Qwarter uti Fridricia skulle stå at winnas, likwäl försöktes den 19 dito genom flera expedierade thet yttersta therwid, men alt fruktlöst.

Förthenskill nödgades man med mycket Arbeta grafwa uti en wid Siöstranden belägen Jordbacka och bygga Badstuga för de siuka til Bonings plats, hwilcket och blef fullbordat d. 21 i samma Månad; tå jemwäl J. Conrad Cedersparres dotter blef född i Fartyget, sedan man förgäfwes med all Flit anhållit, at Barnamodren skulle för Betalning få Härbärge på Landet hos Inwånarena åtminstone i några Dagar.

Sedan tå wederbörande Kongel. Ämbetsmän i Fridricia

¹ D. e. Gudsø Vig, mellem Fredericia og Kolding.

hade erfarit, at the främmande dragit sig ifrån Staden och wistades på förbemälte Ställe, hafwa the klagat och berättat för Konungen, at Antalet bland Främlingarna skulle förökt sig til 90 Personer, och allena 61 wara försedde med Politie Mästarens Resepass. Hwarigenom Konungen blef för-anlåten befalla Stifts Amtmannen at underrätta sig om thetta Folckets wistande, och hwad the företogo sig; han måtte icke tillåta them at bo annorstädes än uti Fridricia, så wida the kunde præstera præstanda.

I Anledning hwaraf berörda Stiftt Amtman affärdade sin Fullmäktig, som den 28 Novemb. på Fartyget ankom, såg igenom Resepassen och frågade efter hwar Person i Synnerhet, hwad Tienester the före beklädt, och i hwad Profession the warit, gaf jemwäl tilkänna Konungens ordres. Men emedan han i Hast ej kunde forrätta alt efter sin Önskan, tog han några med sig til Medelfart, som i alla mål kunde gifwa Besked. Och ehuruwäl alt thetta til alla Delar blef efterkommit, tilsades dock wederböranderna strängeligen i följe af Konungens Befallning at begifwa sig ifrån then Platsen, ther the utan någons ringaste Färfång hade haft et litet Lägerställa i kalla Wintertiden. War altså thet icke nog, at ingen dristade sig herbergera them i Hus, hwarcken i Städer eller Byar, utan the kunde ej heller tålas på en liten Fläck under bar Himmel; bröto förthenskull upp d. 2 Decembr. och seglade ifrån bemälte Ort til Medelfarts Fårgestad, Snåghög benämd, och togo ut Dagen thereafter Tullpass på Kihl i Hollsten.

I thet samma lätt Stiftt Amtmannen Gabel i Jytland kalla til sig 2^{ne} af Emigranterna, hwilcka blefwo af honom sielf jemte thes Svite i Religions mål förhörde, samt tilsagde at förfoga sig therifrån med första.

Den 4 Decembr. kom ock Byfogden ifrån Medelfart på Fartyget med några andra, och sade sig hafwa ordres at examinera dem, men bekom til Swar: Man hade redan tagit ut Pass och tänckte segla härifrån til Tyska Orterna; hwarföre tå thet Förhöret wore onödigt. Straxt thereafter kom

Bud ifrån Præsidenten i Fridricia, at 4 af thessa utreste Swenske skulle infinna sig andra Dagen hos honom, tå han i Anledning af Konungnns Bref aldeles afslog them at få komma in uti Fridricia, yrkade jemwål på en skyndesam Bortresa. hwartil han önskade Lycka, med Tilsägelse, at thet stod them fritt resa til Friedrichsstad, Altona eller och utom Riket. Begyntes altså Resan ifrå bemelte Färgestad til Hindsgafwel Slott den 6 dito, sedan Lotsmannen ifrån Medelfart, Sören Larsson benämd, war betingad, hwilcken skulle föra Fartyget til Kihl.

Under wägen wid Åhresund eller Assens Öhr uphof sig en starck Storm, then ther warade i några Dagar, och när man kommit närmare til Sönderborg, bläste ett mäktigt Wästan-wäder med Snö och dref Fartyget på Stranden 3 Gangar innom 2^{ne} Dygn, men blef dock genom Guds Hielp lätteligen lossat, och emedan Grunden therstädes war mycket lös, flyttade man bättre framemot Staden uti Januarii Månad År 1735.

Den 23 Januarii reste Abraham Breant, Anders Norbeck och Johan Kranck siöledes til Kihl och sedan vidare åt Hamburg, the skulle wid Genomfarten undersöka, om ther i Förstendömet Holsten kunde ernås Frihet och Tilstånd at logera öfwer Winteren; men Johan Öhman, som fölgde med till Staden Kihl at afhämta Swar, berättade, huru thet Förslaget icke heller hafft Framgång.

Den 31 dito kom Michael Swartskopp¹⁾ åter ifrån Köpenhamn, sedan han ther försedt sig med Resepass, och hade i sit följe Skräddare Gesellen Jacob Sandorp²⁾, hwilcken blef förwist utur danska Riket, therföre at han icke wille giöra Borgare-Ed. The lefwererade också til Emigranterna Handels-Mannen Michael Bentzons³⁾ ingifne Supplique til Konungen i Dannemarck, som Ord ifrån Ord lyder således:

1) Om denne skal meddeles nogle Efterretninger i det følgende.

2) Ogsaa om denne, hvis rette Navn var Jacob Povlsen Schandorf, skal senere meddeles noget nærmere.

3) Se Tillæget.

S. T.

Then nådefulle Jesu Kärlek, som min Frälsare hafwer af Nåde mig meddelat, twingar mig, 1 Joh. 4 v. 11. at i diupaste Underdånighet nedlägga thenna min undardånigsta Bön til Hans Kong: May^{tt} för de Siälar, som hafwa annammat Jesum, Joh. 1, 12, och af Honom äro annammade efter Hans ögonskenliga Kännetekn för oss uti Hans Ord.

1mo I thet the hafwa försakat all ting 2 Cor. 6, 17. Marc. 10, 28 seq. Matth. 10, 22. och uti Återfödelsen efterfölja Jesum.

2do Hatas af alla för Jesu Namns Bekännelse skull, Joh. 15, 19. Matth. 10, 22. Matth. 24, 8. 9. Och thetta hwar på alla menniskior, Joh. 13, 35, skola ofehlbarligen igenkänna Jesu Effterföljare, at the påtaga sig Christi Kors dageligen, Luc. 9, 23 och följa Honom efter i Hans Fotspår, 1 Pet. 2, 21.

At the 3^{tio} älska hwarandra inbördes, Joh. 13, 35, med Jesu Kärlek i Gierning och Sanning, 1 Joh. 3, 18. Och emedan hwar och en Jesum sökande Siäl gierna wil annamma Honom i Hans Lemmar, Math. 10, 40 v. så är thet och min underdånigste Bön, at mig måtte af min Konung warda tillåtit åtlyda Guds Befallning til Ebr. 13, 1. 2. 3. och annamma them med theras omyndiga små Barn, hwilcka hafwa nu i skarpa Wintertiden på Siön med Jesu nåderika Krafft igenomgått både Skiepsbrott och Trängsels Smärtor af alla. Ja thet, som ingen Türck skulle giöra, mindre Mennisker, som kallas Christne, emot Hans Kongl. May^{tts} ordres, neml. at een Barnamoder ibland thesse flycktande icke för Betalning eller Bön blef förunt så stort Rum på Jorden, så länge hun kunde föda sit Foster til Werlden, utan på Siön genom Jesu Krafft öfwerwant Dödsens Smärtor. Men hon, så wäl som hennes späda Foster, med flera hennes och the andras däggaende och omyndiga små Barn lida ännu Siöns och Winterens Skarphet og Köld; jag wil icke nämna om the äldre Siäler af Qvinno-Könet, hwilcka genom Jesu Krafft öfwerwinna wida.

Hwad I nu giören En af thessa minsta mina Bröder, thet hafwer I gjort mig, äro Frälsarens Jesu Ord, Matth. 25.

Ingen wil hysa eller härbärgera thessa fattiga Siälär. Jag wil af Hiertat gierna hysa them alla för intet, Rom. 12, 13. Ja alla |: så wida Herren förläner Nåd :| som effterfölja Jesum i then sanna Förnekelsens och Återfödelsens Wäg.

Tillåter mig tå, min Konung, at giöra thessa fördrefna och Swänska Personer, Jesu sanna Älskare, delaktige i then Jesu Kärlek, som han mig skänckt af idel Nåde, icke för mig sielf, utan för Jesu förnedrade och föraktade Lemmar.

Jag begiärar i diupaste Underdånighet allenast sådan min Konungs Tillåtelse för them, til thes thet hårdaste af Winteren är öfwerståndit.

Konungernas Konung Jesus Christus skall af sin oändeliga Kärlek efter sit trofaste Löffte låta Hans Kongl. May^{tt} wederfares Barmhertighet igen, som bewisar Barmhertighet, och af sin oändeliga Nåd skäncka Hans Kongl. May^{tt} gudomelig Krafft til at öfwerwinna Mörckret, hwilcket söker at döda Liuset och Sanningen.

Nådenes och Bönens Anda skal skäncka mig thessa oaffläteliga Suckningar för min Konung och hela Kongl. huset, hwaruto jag förbl.

Corsöer den 24 Dec. 1734.

M. B.

Den 4 Februarii therpåföljande kom Controleuren ifrån Sönderborg om bord, och begärade, jemte Siötulls Passet, en Förteckning på the i Fartyget befintelige Personer; jämwal at twenne af them skulle följa honom til Amtförwaltaren i Staden, hwilcken wid theras Ankomst lät säga, at han ej hade Tid then Dagen, utan the kunde komma then nästföljande. Saken blef tå afgjord hos berörde Controleur, then ther också lefwererade åter the undfågne Documenter och gaf Tillstånd at dröja ther the lågo för Anckar, tils man kunde öfwerkomma en Lots eller Styrman, emedan then förra tagit Afsked, therföre at Resan gik så långsamt, och sedan efter Behag segle bort med Frihet.

Den 7 dito kom Byfogden i Sönnernborg på Gallioten och hälsade ifrån Magistraten, med Antydelse at ingen af

Främlingarne war tillåtit gå in i Staden, hwarken at köpa något eller eljest, med mindre thensamma förut hade anmält sig hos honom, tå han skulle bestilla en Waktkarl, som borde gifwa Akt, på thet inga Religions Meningar af them måtte warda utspridde.

Den 9 ejusdem upwiste Pastor Philip Hind Lund¹⁾ Borgmästaren Ovens Swar ifran Friedrichsstad på några Frågor, them han genom Murmästaren Schumaker skriffte-ligen hade öfwersänd, af följande innehåll:

1mo Om the Swenske Emigranter hade tillstånd ; så framt oumgängeliga Nödwändigheten fördrade ; at komma til Friedrichsstad, och utan Borgare-Eds afläggande få boo ther, i fall någon sådant åstundade?

2do Om the såsom resande kunde få blifwa ther til Wären eller längre?

Bemälte Swar lydde således:

»Erfarne Mästare! Edart ankomne bref angående the Swänksa Emigranter hafwer jag också communicerat mina Colleger, och är Rådets samfalta Resolution, at om thet så förhåller sig med the til Sönderburg ankomne Emigranter, såsom förmält är, warder themsamma i Guds Namn tillåtit at komma hit, och skola wänligen, samt uti Christelig Kärlek, emottagne warda, men icke blifwa betungade med någon Edgång, emot thesas samwete, hwilcket I behagede

¹⁾ Det er os ikke bekjendt, hvor denne Mand, der synes at have stillet sig venlig overfor Emigranterne, var Præst. Det kunde formodes, at han var en Søn af Præsten Christian Lund i Rinkeuæs, efter hvis Død Frederik Christoffer Brun blev Præst her. Om denne fortælles i en senere Beretning fra Herrnhut: Brun havde allerede 1729—30 en Vækkelse i sit Sogn, hvor mange Sjæle bleve rørte og overbeviste, men da den rette Grund manglede, og Egenvirken blev Hovedsagen, saa gik det meget broget til (durch einander). Og da de svenske Separatister, som med 2 Skibe kom til at ligge i Nærheden af Rinkeuæs, fandt Indgang saavel hos den sal. Brun som hos en Del af de rørte Sjæle, saa separerede de fleste sig og gjorde megen Opsigt. Derpaa fortælles om, hvorledes herrnhutiske Udsendinge vandt betydelig Indgang i Sognet, og at Separationen senere faldt helt bort.

berätta til Herr Pastor Lund samt bemälte Emigranter. Näst min tjenstelige Hälsning förblifwer

Nicolaes Ovens«.

I Anledning af thetta såväl som Schumackers enskildte Bref reste 18 Personer af Främlingarne til Friedrichstad, at försöka Beskaffenheten therstädes, blefwo altså then 13 Februar med en stor Båt beledsagade til Schleswig, hwilcken under Åtterresan stötte an och stadnade på Grund, men blef dock efter Guds nådiga Styrsel lossad, sedermere afbröt Masten i stærckt Wäder under Seglandet, så at the med Fara kunde bärga Seglen och komma til Fartyget.

Den 22 dito hade några af the qwarblefne efter Wanligheten anmält sig i Sönderborg til at handla Matpersedlar, tå Borgmästaren kallade twänne til sig, och lät them weta öfwer-Ståthållarens i Holsten Befallning til Magistraten, huru the borde afstänga thessa ifrån all Communication och Umgänge med Stadsens Inwånare m. m. Hwilcket alt redan förut genom Byfogden war föranstaltet, såsom tillförne er berättat.

Den 10 Martii samma År hade Skogwaktaren Ludwig Schmidt upwist följande befallning.

»Uppå Grefwens til Reventlous ordres hafwer jag härmed at antyde Skogwaktaren Schmidt icke tillåta the wid Reventlous på Skieppet liggande och för sin willfarande Lära utur Sverige och Dannemarck fördrefne Personer landstiga eller längre uppehålla sig på Grefwens Grund och Marck¹⁾, utan straxt förfoga sig til then Ort, hwarest the förmena få wistas, så framt the icke willja, at man skal warda föränlåten bruka tilräckeliga wäldsamma Medel etc.

Flensborg den 6 Martii.

Hind. Lüder«.

I följe hwaraf bemelte Skogwaktare dref uppå en skyn-desam Flyttning ifrån thenne Ängden.

¹⁾ Sandbjerg i Sundeved.

Den 13 i samma Månad kom omsider Styrmannen Nils Schultz ifrå Köpenhamn på Gallioten, at blifwa ther qwar och föra Styret, hwarthän Kosan skulle tagas. Dagen thereafter reste några af the på Fartyget boende Personer til Sönderborg, och blefwo af Controleuren tilsagde, at the skulle komma til Staden med Tullpassen på båda Fartygen, nemligen Gallioten och then stora Caputbåten, hwilcken Termin han dock icke afbidade, utan kom om Natten wid pass Kl. 11 om bord och fordrade theas Resepass. Hwad han med sit obilliga Upförande intenderat, är lätt at aftaga, måste dock lemna them och fara sin Wäg.

Sedan nu Michael Bendsens Supplique til Konungen i Dannemark, angående the Swenske Emigranters härbärgerrande öfwer Winteren, icke blifwit bewilljat, ej heller gafs them längre dilation, ther the på Wattnet förnött then kallaste Tiden, så at sielfwa Nödvändigheten fordrade genom en större Siöresa at komma längre bort, hwartil Gallioten syntes wara förliten, som jemwäl behöfde någon Reparation. Bewektes förthensskull bem^{te} Bendsen at lemna them et större Fartyg, anhålt ock genom före omrörde Oeconomum Piper åter hos Konungen, thet måtte them resandom warda efterlåtit at lägga an wid Corsöer, så at Flyttningen uti hans Skiep skulle therstädes gå för sig, och theas Hustrur med Barnen få wistas uti Staden, medan ut- och inlastningen påstod, hwilcket af Konungen först blifwit bewilljat. Kom altså Bendsens Skeppare, J. Bay, den 19 Martii efter Middagen til Främlingarne och berättade thetta med Begiäran, at thet måtte skynda sig thit thet fortaste, som ske kunde, och när han hörde them wara thertil både willige och färdige, for han straxt tillbaka, hwarpå några samma Dag resta til Sönderborg, at igenhämta Resepassen, them Controleuren icke wille släppa, före än Fartygen woro ankomne til Staden och ther blifwit visiterade. Hwarföre man Dagen therpå, den 20 dito om Morgonen, bröt up, nalckades Staden och ankrade utan för Slottet, samt begiärade af Controleuren at blifwa expedierat ju före ju heldre; men thet lät sig icke

giöra Förmiddagen, utan Kläckan 3 kom han änteligen ombord och besåg både Gällioten och stora Båten, men återgaf dock icke Passen, så at wederbörande nödgades giöra Ansökning therom hos Amtförwaltaren, som icke träffades hemma, utan allenast hans Skrifware, hwilcken gaf tilkänna, at Controleuren ej hade med them at beställa, icke heller med theas Resepass, al then stund ther ingen ut- eller inlastning war skedd; dock kunde man gifwa Controleuren något för thet Beswär han gjort sig. Thenne, oaktat honom ingen Ting med rätta tilkom, war dock ganska obillig uti sin Fordran, som likwal til slutet lät nöga sig med skälig Wedergällning.

Den 21 ejusdem blåsta en sådan Motwind, at man icke kunde komma ifrå Sönnernborg, före än then 22 dito, då bemålte Båt under Wägen til Muncköen först förlorade sin Julla, som icke blef igenfunnen, og sedan afbröts Masten, som följande Dagen wart reparerad, så at Resan den 24 Martii skedde til Svenborg, hwarifrån några Personer kommo ombord och wille se Resepassen, hwilcket bewiljades, jemte behörigt Besked i the åstundade Mål, likwäl förböd man them at forsätta resan, före än the warit hos Öfwersten Juhl på Tosings Slott; i följe hwaraf någre straxt begafwo sig til bemälte Herre, och undfingo thes egit munteliga Lof at färdas, så snart the kunde. Man försökte altså följande Dagen at komma therifrån medelst Loverande, men förgäfwes, efter både Winden och Strömmen woro emot. Kläckan 1 efftermiddagen kom åter Bud ifrån Öfwerste Juhl, at Emigranterna ej skulle resa, för än han Sielf warit hos them om bord. Hwarpå thenne Herren tillika med några Förnäma och Tullnären i Svenborg kommo på Fartyget, hwarest the intet annat förrättade, än allenast sågo omkring sig och togo sedan Afskied.

Den 26 arbetade the sig medelst Loverande utur Fiölen wid Tosings-Slott, och seglade sedan med god Wind til Corsöer, hwarest man ankrade något ifra Staden, då 2^{ne} Lotsar straxt kommo nära til Gallioten och kungiorde the

resande, at thet wore them genom Konungens Bref til Magistraten förbudit, så wäl at komma in i Staden, som och at ligga ther brede wid, utan Skeppet, som war them af Bendsen destinerat eller tillärnat, wore redan afseglat, at möta them i Swenborgs Sund, men skulle ännu ligga för Motwind i Nyborg, thit the i dag kunde hinna; sade ock therjemte sig wara förbudna at upstiga på Gallioten, fast mindre kunde the understå sig at efter begäran lotsa til bemälte Ort.

Thetta såg mycket underligt och misstänkt ut, i anseende til then Berättelsen, som Michael Bendsens Skieppare gjort om Konungens Bewiljande angående Fartygs Bytet i Corsöer, så at man icke kunde tro thesse Männernas Tal, hwilcka straxt begåfwo sig til Staden igen. Pröfwades altså nödigt, at några reste til Staden och inhemptade Besked af wederböranderna i thenna underliga Sak; men före än the utskickade kommo halfwägs til Korsöer, mötte them åter samma Personer, hwilcke imedlertid talt med Borgmästaren, af hwilcken the bekommit absolut Tilsägelse, at man skulle wända om och segla til bemelte Ort, elliest ock, i fall the willa komma när intil Staden, så war ther redan Anstalt giord, at skiuta skarpt på them. Thesse nödgades tå förfoga sig til Gallioten i följe med Lotsarna, hwilcka än yttarligare budo Fråmplingarna hissa Ankar och gå af med then tå blåsande goda Winden, så wore Hopp at komma öfwer Bält, medan thet war liust. Borgmästaren hade ock gifwit en af them Lof at lotsa til bemälte Ort, hwilcket han ock gjorde, så at Ankomsten med Gallioten til Nyborg skedde Klockan 7 om Afftonen, hwarest Bendsen och flere woro förut, the ther gåfwo wid hand Ordsaken til thet widriga Bemötandet i Corsoer, hwilcket härflutit af the motsidiga, som förmått Konungen at giöra Ändring i sin Låfwen angående Orten til Ombytet, och förordsakat följande ordres til Magistraten i Corsoer:

»Ädle och wällwise Borgmästare och Råd! Uppå Johan P. Pipers aldraunderdånigaste Ansökning, at the från Swe-

rige öfwerkomme Separatister måtte wid Corsoer få inlåta theras Gods uti thet skepp, med hwilcket Michael Bendsen ther i Byen wil befordre theras Resa, hafwer Hans Kongl. May^{tt} allernådigst resolverat, at thet blifwer bemälte Michael Bendsen tillåtit at låna eller leya them sit Skiep, för at fortsätta theras Resa med, hwarföre han ock kan skicka thet til them tyt, hwarest the nu ligga; men thet blifwer ingaledes tilstådt bemälte Swenske Separatister, at med sin Galliotet komma til Corsoer, at ther förfoga sig i et annat Skepp. I hafwer ej allenast at kundgiöra thetta för Michael Bendsen, utan ock tillse, at thetta sker på thet Sätt, som högst bemälte Hans May^{tt} resolverat. Tå jag är Eders tjenstberedwillige

Köpenhafn d. 19 Martii 1735.

J. L. v. Holstein.

Riktig Copia efter Originalen som härmed tillsändes Sr Michel Bendsen til Efterrättelse, och sändes ther hos original ordres med begäran, at Sr Bendsen påskrifwer, thet the äro honom förewiste, och at han skal hålla sig thereffter.

Corsoer d. 21 Martii 1735.

*Fred. Michelson. A. Spoormand. Kield Didrich Schytte.
Jörgen Lauridson.*

Borgmästaren och Tull Inspektoren i Nyborg, som kommo til Skeppet och Gallioten, mente at Ombytet med Fartygen wäl kunde ske ther; hwarföre man anhölt om Resepass och Mål-Bref ifrå Tull Kammaren, och blef thermed försedd. The följande Dagar användes med all Flit til Lastning utur ena Fartyget i thet andra med mehra, så at Resan then 3^{die} therpå följande April begyntes i Jesu Namn om Morgonen bittida til Samsöö, förby Kyholmen, och hunno d. 9 dito til Ryckestrand, hwarest man låg stilla för starck Storm och Motwind. Under warande Tid hände, at bästa Ankartoget blef skadat med 2^{ne} stora Brått och war nästan afskafwit i Stormen; lykwäl bewarade Herren Gud, at thet intet fick brista, utan Skeppet blef conserverat.

Och ehuruwäl man d. 17 dito hela Dagen war syssel-satt at komma vidare, kunde thet dock icke ske för Mot-winden skull, utan nödgades om Aftonen wända om til samma Hamn, oeh fördröya ther til d. 22 ejusdem, tå the resande åter bröto up och ankommo til Flastrand samma Dag om Aftonen Kl. 8, samt avangerade Dagen therpå 15 Muhl; men then 24 dito blef Motwind och Storm, the ther efterhand wäxte, så at man på 4de Dygnet måste uthålla stora Swårigheter af Siögang och annat, hwaraf nästan allesamman blefwo illa siuka och utmattade; nödgades för then skull söka Hamn i Norje, hwilcken ock d. 27 ejusdem blef träffad och kallades Fläckeröen, belägen $\frac{1}{4}$ ^{de} dels Mil ifrån Christiansand.

Da de uylkelige Flygtninger nu endelig vare udenfor de danske Farvande, skulle vi ikke følge dem videre paa deres bedrøvelige Færd¹⁾, men kun kortelig berøre, at de fleste af dem — 50 Svenske og 3 Danske — for en Tid fandt et Hvilested i Frederiksstad ved Ejderen, hvor „en wid Namn Daniel Friedenreich, der sedarmera föroksakade Samfundet ej ringa Obehag, med några andra ifrå Kiöpenhamn“ 3. Sept. 1735 stødte til dem. At de ogsaa her have tildraget sig en ubehagelig Opmærksomhed, fremgaar af følgende egenhændige Brev fra Kong Christian VI til J. S. Schulin, Oversekretær i det tyske Kancelli²⁾:

Aus beykommenden³⁾ wird Er mit mehrren ersehen, was der Marrgraf als Statthalter auf Veranlassung des Probst Kraft in Husum uns vorstellet. Wen sich dieses nun so verhältet, wie der Marrgraff und Probst melden, so finden wir für guht, dass eine Order aufgesetzt werde, dass der Marrgraf sich aufs genaueste nach der Wahrheit der Sachen nochmahl erst recht zu erkundigen hätte, und wen es sich den so verhielte, dass

¹⁾ Angaaende denne maa vi nøjes med at henvise til K. Hennings tidligere nævnte Skrift, hvor Begivenhederne fremstilles, om end ikke i nogen streng kronologisk Følge.

²⁾ Efter Originalen i Rigsarkivet.

³⁾ Dette Bilag findes ikke.

die vertriebene Schweden sich nicht stille hielten, gegen Gottes Wort, dem Verdienste und Leiden Jesu Christi und gegen die Obrigkeit lehren, er sie ohne weitem Omstand auss dem Lande, doch so viel möglich mit der Güthe, zu weisen hätte, doch fals die Güthe nicht helffen will, alsden härtere Mittel zu gebrauchen.

Rosenburg den 8ten Julij A. 1735

Christian R.

Skjønt det er lidet sandsynligt, at Svenskerne have gjort nogen Indrømmelse, fik de dog Lov til indtil videre at blive i Frederiksstad. I deres Rejseberetning findes bl. a. følgende Notits fra Opholdet paa dette Sted:

År 1736 den 14 Januarii besöktes Emigranterne af några Danska, som woro Herrnhutiska Secten tilgifna, och fast än the af then Heliga Skrift blefwo öfwertygade om sina willfarande Sstser, war dock theas Herrnhutiska Församling them mer än Christus och Hans Sanning! Thesse reste d. 17 dito til Altona.

I Sommeren 1736 kom den tidligere nævnte Separatist Jens Christensen Brock med Familie til Frederiksstad, men vendte Aaret efter tilbage til Kjøbenhavn¹⁾, da Svenskerne imidlertid havde forladt Frederiksstad og havde begivet sig til Altona, hvor den ældste af deres Førere, Jakob Ericksson, døde 18 Sept. 1737.

Siden opholdt de sig i flere Aar i Holland. Fra dette Ophold kan følgende spredte Notits fra deres Rejseberetning hidsættes:

[1742] den 28 Julii hade Emigranterna Besök af Johan Tinnerholm, som Året tilförene kommit ifrå Sverige och hade uppehållt sig någon Tid jemte Rosen²⁾ uti Köpenhamn och Altona; han reste d. 7 Augusti genom Amsterdam åter til Stockholm.

¹⁾ K. S. 5. R. III, 758.

²⁾ Om Sven Rosén skal senere meddeles nogle Oplysninger.

Mot Slutet af Septembr. Månad kom Daniel Friedenreich¹⁾ och gaf sig sielf an, emot alla Wännernas förmodan, huru han Natten för d. 21 dito drefwen af Otuktighets Brånad förfogat sig til 2^{ne} af Qwinkönet, hwilcka hans Företagelse med Frimodighet hindrat. Effter en sådan Bekän-nelse åstundade han at få resa någon Tid ifrå Sällskapet, hwilcket utan Upskof blev honom bifallit, så at han d. 21 eller samma Dag anträdde Resan til Köpenhamn.

[1743]. Thet begynte och alt mer blifwa uppenbart, at Tranbom²⁾, som År 1739 war skild ifrån Sällskapet, samt Friedenreich, hwilcken längre hade fördolgt sig, woro wärckelige Hexe Mästare, hade förfört några Barn i Sällskapet och lärt them wederstyggeliga Ting, hwarom i synnerhet en Gåsse wid Namn Johan Friedrich hade mycket at säga. The andre förledde berättade jemwäl, huru the warit i Hexe Församlingar, hwarest Folck af allahanda Nationer tilbedit Fienden Satan, the beskrefwo också Turckarnas Klädedrägt, som ther warit, ehuruwäl the aldrig sedt eller hört talas om them. Många Specialia af then diefwulska Hushåldningen woro them bekante, hwilcket alt såsom onyttigt och förgiftande gås förbij.

[1744] den 9 Febru: infunno sig twänne danska Män, nemligen Mart: Stöttrup³⁾ och Peter Ipsen; the hade et bref ifrån Daniel Friedenreich, hwilcket han them tillskrifwit. Begiäran i Brefwet war, at L. Segerholm⁴⁾ med thessa skulle gå til Emigranterna och fråga på hans Wägnar, om icke några wissa Personer i Sällskapet wille confrontera med honom angående the Trolldoms Beskylningar, som beträffade hans Person m. m. Hwarpå korteligen blef swarat:

¹⁾ Ogsaa om denne skal der senere meddeles nogle Oplysninger (jvfr. ovf. S. 70).

²⁾ Om Anders Tranbom, »som allt sedan 1734 synes hafwa motarbetat Erickssönernas inflytande och sielf velat uppsvingar sig til ledare», se K. Henning, S. 27 ff.

³⁾ Den bekjendte danske Separatist.

⁴⁾ Lars Segerholm var en af Dippels Tilhængere fra hans Ophold i Sverig (s. Henning, Dippels vistelse i Sverig, S. 109).

Man hindrar och förbjuder wäl icke någon at komma hit, men med L. Segerholm och i synnerhet D. Friedenreich, som sielf munteligen angifwit sig för en Horkarl och genom sina grofwa Gierningar är nog känd och uppenbar, wil man icke conferera.

Thessa Friedenreichs Commissionairer forskade också nog dierft, om man wille hålla them misstänkta, althenstund the något sådant skulle hafwa hört af en nyligen bortwist Qwinna; hwaraf man tog Anledning at forehålla, huru nödigt thet wore, at the måtte ändra sina Sinnen ock icke taga sig Anledning af Qwinfolcks Sqwaller, såsom och med hwad Samwete the kunde pläga Omgänge med sådant Folck, som för theras Odygder Skull blifwit afsöndrade.

Den 24 dito begärade Lars Segerholm genom Peter Ipsen, at then följande Dagen få tala och conferera med Erichsson om någon Angelägenhet uti 2^{ne} sina Stallbröders Närwaro, hwilcket blew bewiljat. Och althenstund Erichssons egen skriftteliga Berättelse om thema Conferencen är för hand, så anföres then samma och lyder således:

•Någre Weckor före än följande conference med Lars Segerholm skedde, kom han på Gården och frågade, om wi hällo honom för en Trällkarl? På återfrågan, hwadan han sådant tagit? sade så: thet kan jag icke säga. I Följe hwaraf [jag] honom then resan swarade: Icke heller kan jag säga eder, hwad I frågan; men så snart I edra Grunder uptäcken, skole I få weta, för hwem wi eder hålla.

Jag har warnat wissa Wänner för then Mannen, men elliest aldrig haft någon Handel med honom. Nu kommer han sielf tredje och wil såsom en trogen Broder förmana til Försoning; han söker betäcka sin Ulf med Christi egna Ord, äfwen som arga Präster pläga giöra; ty tå the willja anklaga någon, heter thet: Hafwer tu icke så och så talat eller skrifwit? Säg oss tin Tro och Bekännelse! Wi komma af Christelig Kärlek såsom Wänner och Bröder at conferera, o. s. w. Men sedan liuder thet: Thenne Mannen är en Kättare och förförer Folcket etc.

Den 25 Februar infant sig Lars Segerholm med 2^{ne} sina wänner, nemligen M. Stöttroup och P. Ipsen, och sporde mig an, hwad jag emot honom hafwa månde? Swar: thet är redan för några wänner tilkänna gifwit; men althenstund jag med Eder hwarcken stridigt eller förtroligt wil inlåta mig, blifwer Målet, eller hwad jag inför Gud efter mit Samwete om eder Person skrifwit, opublicerat. Han jemte thes twänne Wänner sade sig ej kunna förstå mig, blefwo altså mina Ord en eller två Resor uprepade. The frågade vidare, om jag dock icke wille säga hans begångna Fehl? Swar: I hafwen ej allenast Mosen och Propheterna, utan och Christi Evangelium, then, som then hörer och gör, är en wis Man. I synnerhet kunde Matth. 5. 6. och 7de Capp. wara tienliga, så at man intet hade af nöden med fåfängt kringlöpande förslösa Tiden. Woro han ock såsom en Delator med twänne Wittnen til mig kommen, så dugde sådant als intet, ehuruwäl uti hans Frihet stode jemwäl således at handla. Lars Segerholm bad Gud bewara sig therföre, och sade vidare: Jag har effter Christi Ord infunnit mig. Om tin Broder hafwer något emot tig etc. I weten, at jag aldrig ståt i edert Bröderskap, eller öfwat Bekantskap med eder Person; utan twärt om har jag warnat Wänner för eder; är altså edart Företagande i thet Stycket förgäfwes. Han sade: thet är sant. Widare förehölts honom, at jag icke uti något enda Mål med honom öfwerensstämd. Hwilcket han sade sig nu kunna märcka, och åberopade et godt Samwetes Wittnesbörd. Swar: Jag är ingen Domare öfwar edart Hierta och Samwete, dock har jag måst uptäcka för några Gemöts-Wänner, hwad Gud af Nåde mig uppenbarat. Wore altså wäl, at I hädan efter wille blifwa för eder, så wilja wi blifwa för oss. Jag anser eder såsom alla andra Mennisker för en Medborgare i Werlden, men icke vidare; lemnar eder altså at stå och falla [för] eder egen Herre. — Sedan begynte en af hans Wänner movera något om Ingrid Örn, hwarpå jag swarade Lars Segerholm, tå han åter om sit goda Samwete itererade:

Om I wore en san Christen, så flydde I alt, hwad ondt synes, och gofwo them otrognom ingen Förargelse. Han frågade, om jag wore thymedelst förargad? Swar: Slätt intet, hålst jag ingen Gemenskap med eder hafwer, utan jag kunde lida, om I skulle taga ännu 2^{ne} Qwinnor til. Imedlertid lär edart Samwete wäl såga, hwad för et Wäsand I med hwarandra fören. Han åberopade Guds Nåd. Swar: Så måste Gemötet ändras ock Evangelium warda trodt. Mina sidsta Ord lydde så: Gud har lofwat, at the ogudaktigas Träck skal låda wid them sielfwa«.

Det ovf S. 57 citerede Pas lyder:

Efter Hans Kongel: May^{ts} allernaadigst til mig ergangne Befallning de dato 25de Septemb. a. c. haver jeg tilkiende givet efterskrevne fra Sverrig hidkomne 61 Personer, at det dennem allernaadigst var tilladt i Fridericia efter samme Stads givne Privilegier at opholde, neml.

1mo Cornet Jacob Erichsen med Frue, 4re Børn, hans Broder Erich Erichsen og Søster Anika og hennes 2de Børn, een Præceptor och 2de Dreng, ialt 13 Personer.

2. Johann Echmann med Hustrue, 2de Børn och 2de Piger, är = 6 Personer.

3. Johan Conrad Cedersparre, Frue, 4re Børn, een Tienner med sin Hustrue, en Pige, een Notarius, i alt 12 Personer.

4. Johan Bergstrøm, Hustrue, et Barn, een Pige, i alt 4re Personer.

5. Paul Hegelund og Hustrue.

6. Isaac Pihlman, Hustrue, 3de Børn, een Pige, hans Broder, een Fuldmægtig, i alt 8te Personer.

7. Abraham Briant med sin Tiener.

8. Peter Lexelius med Hustrue, et Barn och een Pige.

9. Matthias Pahl, Anders Madsen, Peder Bertelsen tillige med nock 7 andere Persohner.

Og som disse benævnte Folck nu agter sig här fra til bemelte Stad Friedericia at begive; Saa haver jeg dennem dette

til Beviiss, at deris Forrehavende i saa Fald er med Kongel. allernaadigste Tilladelse, efter Begiering villet meddele.

Kløbenhauns Politie-Cammer d. 22de Octobr. A^o 1734.

E. J. Torm.

I Aaret 1738 kom atter nogle svenske Separatister til Kjøbenhavn, nemlig Enken Johanne Trellund med 2 Børn, Tømrersvend Peter Andreas Erichsen og Handskemagersvend Jacob Rasmussen. Efter Kirkekollegiets Ordre af 28. Marts optog Politimester, Justitsraad Torm Forhør over dem, ved hvilket de erklærede „at være af den apostoliske kristelige Tro men ej at kunne eller ville betjene sig af den nuværende, udvortes og offentlige Gudstjeneste“¹⁾. — Det er uden Tvivl om den nævnte Kvinde, Pontoppidan i den utrykte Fortsættelse af sin Kirkehistorie beretter følgende:

1738. Einige Schwedische Separatisten, die vor 3 Jahren hier gewesen, funden sich nun wiederum in Seeland ein, und unter denselben eine Witwe, die auf wunderliche Dinge fiel, auch sogar vorgab ohne Zuthun eines Mannes schwanger zu sein. Man schafte sie mit ihrem Anhang bei Zeiten übers Wasser nach Malmö, wo sie mit ihrer aufgedeckten Schande gross Ärgernis ausgerichtet. — Sie gab vor durch Überschwattung des Heiligen Geistes empfangen zu haben, und dabei in eine so heftige Convulsion gerathen zu sein, dass alle Adern ihres Leibes dreimahl so dick als sonst aufgeschwollen waren, von welchem Wunder ein Paar Mannsleute, die ihr folgten, glaubwürdige Zeugen abgeben solten. Der von ihr empfangene Sohn solte einer der beiden grossen Zeugen aus der Offenbahrung werden. Auf die Kirche und Kirchendiener schmähete sie gewaltig, betete zuweilen 3 Stunden lang, doch nicht für sich selbst, sondern für die im argen liegende Welt. Wenn man sie frug, wer ihr verstorbene Ehemann gewesen, hies es ein gross Thier zu Babylon, womit auf seine zu Stockholm gehabte ansehnliche Charge gezielt ward.

¹⁾ Gen. K. Insp. Koll. Forhandlingsprotokol under 15. Apr. 1738. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Ref. 2. Udg. II, 52.

**Aktstykker vedrørende de danske Autoriteters Optræden
overfor de landflygtige Svenskere.**

Som et Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Regeringsmyndighederne her til Lands, vare blevne opskræmmede ved de svenske Separatisters Besøg, kan følgende Aktstykker meddeles¹⁾, tildels i Uddrag.

1734, 23. Nov. Magistraten i Fredericia indberetter til Regjeringen om »de svenske og norske« Separatisters Komme til Byen og deres Vægning ved at aflægge Borgered. I den Anledning paalægges det Magistraten at afvise dem og at henvise dem til »Friderichsstadt i Hertugdømmet Slesvig eller til Altona« og paalægge dem, at »de ingenlunde maa forføje til noget andet Sted i vore Riger og Lande for sig der at opholde«.

*Geheime-Expeditionssekretær Neve til H. Simonsen, Amtmand
i Assens og Hingsbøl Amter.*

Velædle og Velbyrdig Hr. Justitz Raad,
Høytærede Hr. Amtmand!

Eftersom til H. K. M.'s Geheime Conseil er indberettet, at endeel Svendske, Norske, og andre Landets indfødte, som til Fredericia først var ankommen, og siges i Tallet at være imod 90 Persohner, da dog det dem af Politiemester Torm medgivne Reise-Pass alleeniste lyder paa 61 Svendske Personer, skal have begivet sig fra bemelte Fredericia igien og hen ved Fænøe, og det samme H. K. M. allerunderdanigst er bleven refereret, saa haver allerhøyst bemelte H. M. allernaadigst befalet, at ieg skulle tilskrive Høytærede Hr. Justitz Raad og Amtmand, at De strax haver at indberette, om disse Folk sig der har indfundet, og hvad de i saa fald der paa Øen haver foretaget, og skulle de sig sammesteds end nu opholde, da er det H. M.'s Villie og Befaling, at Høytærede Hr. Justitz Raad og Amtmand strax føyer den Anstalt,

¹⁾ De fleste af Brevene ere hentede fra Oversekretærens Brevbog og Indlægene til samme i Rigsarkivet.

det disse Folk sig derfra bort begiver og dennem ey tillades nogen andensteds i Amtet sig at opholde, saasom H. M. ikke vil tilstæde, at de maa indfinde sig nogensteds i Fyen eller Jylland, uden alleeniste i Friedricia, saa fremt de ellers der præsterer præstanda, og at H. Hr. Justitz Raad ville herom behage med forderligste sin allerunderdanigste Relation at indsende, og ieg forbliver i det øvrige med ald Respect og Esteime,

velædle og velbyrdig

Hr. Justitz Raad og Amtmand,

Cancelliet d. 4. Decemb. 1734.

P. Neve.

Biskop Chr. Ramus i Odense til Geheimeraad Chr. Rosenkrantz, Amtmand i Nyborg Amt og konst. Stiftamtmand i Odense.

Sognepræsten i Middelfart, Hr. Christen Krag, har ved Skrivelse indberettet mig, at endeel Mennisker af 70 Persohner og der over med Quinder og Børn skal paa et Skibberum imellem Middelfart og Fennøe have opholdet sig en 14 Dages tid med Forlydende, at de der paa deres Fartøey ville forblive dend gandske Vinter over. Som nu disse Folk effter Beretning ere formedelst deris Svermerie og mange forargelige Vildfarelser i Religionen uddrefne af Sverrig, og som der siges have erholdet af vor allernaadigste Konge Tilladelse paa nogen Tid at opholde sig enten i Friedricia eller Friderichstad i Holsten, men icke andre Stæder i hans May^{tt}s Riger og Lande, og de dog icke derhen har villet begive sig, men opholder sig, som før er meldt, under Middelfart, hvor de og offentlig skal yttre sig med deris Vildfarelse med mange Bespottelser og Forhaanelser imod vor Evangeliske Religion og Kirchetieneste, hvorved mange eenfoldige Mennisker kunde forføres og forarges; Thi har ieg icke kundet effterlade effter mit Embedes Pligt og Skyldighed at søge saadan befrygtende Forargelse, saavit mig mueligt er, at forekomme; til dend Ende ieg underdanigst vil have Deris Excellence ombedet, De ville behage at lade

inquirere, hvad Passer disse Folck bringer med sig, og hvor det maatte allernaadigst være dem tilladt at opholde sig, de da maatte blive tilholdte did hen at forføye sig. Jeg forbliver

Deris Excellences etc.

Odense d. 4. Dec. 1734.

C. Ramus.

Byfoged Niels Olsen i Middelfart til Amtmand Chr. Rosenkrantz.

Efter Deris Excellences Ordre af 10de December sidst var ieg underskrevne med tiltagne 4re Mænd hos de udi Fahrvandtet imellem Middelfart og Snoghøj med et Fartøy [ankomne] ubekiendte Folk for at erfare, hvad Beviis de hafde med sig; da gav de der paa til Svar: Ved deris Ankomst vare de i Fridericia med Fartøyet og frem viiste deris Pas for Commendanten og Magistraten og leverede Told-Seddel til Tolderen fra Kiøbenhavn og bekom der paa Hafn-Seddel til Gudse-Fior; men som Vinden var contra, lagde de dem under Hindsgauls Forstrand; og imidlertid vare de hos Tolderen i Fridericia og bad, hand vilde skrive Tolderen i Middelfart til, at de der kunde blive liggende til vidre. Hvad deris Beviiser er angaaende, da fremlagde de en Told-Seddel fra Fridericia, de andre Beviiser haver H^r Justits Raad og Amptmand Simonsen Copier af. De berettede, de vare kommen fra Sverrig til Kiøbenhavn og fra Kiøbenhavn her i Egnen, og agter sig, saa snart Vinden føyer dem, til Kiel paa den tydske Bund. Hvad deris Religion vedkommer, da bekiender de Troen til Jesum Christum, og vil leve efter Propheternes og Apostlernes Lære. Om de hafde Tilladelse fra Hans Maj^t vores Allernaadigste Arve Konge at være her ved og i Landet? Hands Maj^{ts} Ordre hafde de, om de vilde blive udj Fridericia med de Vilkor, at de skulde tage Borgerskab, hvilket de icke kunde gjøre for dend sædvaanlige Æed; og at Hands Maj^t hafde givet dem det Val, vilde de ikke blive udi Fridericia, skulde de forføye dem herfra, saa har de udvalt, som de før har sagt, at gaae til Tydskland,

naar Vinden vil blæse god for dem. Næst allerærbødigste Respect ere vi

Deris Excellences etc.

Niels Olsen.

Peder Rasmussen Golbeck, Jep Hansen, Hendrick Møller,

Laurs Jespersen Møller.

Den 26. Dec. 1734 indsendte Amtmand Rosenkrantz Relation til Kongen i Henhold til Biskoppens og Byfogdens ovenanførte Skrivelser.

Amtmand H. Simonsen til Kongen.

Stormægtigste Monarch,

allernaadigste Arve Konge og Herre!

Da det allernaadigst har behaget Deris Kongl: Mai^t: ved Geheime-Expeditions-Secretairen Hr: Etatz-Raad Neve, under den 4de Dec: sidstleeden at befale mig, det ieg skulle føye den Anstalt, at de Folk af Svensk og andre Nationer, som, effter indkomne Berætning i Deris Kongl: Mai^{ts}: Geheime-Conseil, skulle opholde sig ved Fænøe her ved Fyen under det mig allernaadigst anfortroede Hindsgauls Amt, og være i Tallet imod 90 Personer, skulle straxen forføye sig af Amtet og Landet igien, med viidere, samme Ordre indbefatter,

Saa haver ieg derpaa den 8de Dec. næsteffter for først indfunden mig i Middelfarth for at effterspørge der, hvor fornefte Personer vare; da ieg fik Effterrætning, at nogle af dennem hafde undertiiden ladet sig see der i Middelfahrt, men ikkun, saaviit bekiendt var, for at kiøbe dem noget Pælts-værk og deslige, at underfoere deres Klæder med, som een Handskemager ibidem tilbereder og sælger; de hafde og været hos nogle andre, for at vexle nogle Ducater, men ingen Nat over der logeret, siden og Byefogden sammestæds under Straf hafde sligt forbuden, og ingen af Byens Indvaanere at maatte have nogen Samqvem med dem. Jeg fik derhos at viide, at deris Fahrtoy, en Galioth, som de vare ankomne med,

foruden, som dennem og tilhørte, en liden Jagt, en gammel Sluppe |: som var ført op paa Landet og laae vendt med dens Kiøl op ad |: en stor Baad, og 2de smaa Skibs-ioller, vare beliggende i Middelfart Skibes Vinter-hafn, kaldet Øxne-raade, imellem Hindsgaul og Fænøe, og at de strax ved Vandet paa Hindsgauls Grund havde opbyggt dem en liden Hytte, hvor nogle af dennem undertiden vare. Hvorfore ieg Dagen dereffter, den 9de Decembr: forføiede mig til bem^{te} Hytte, hvor ieg forrefandt en 4 à 5 Personer af bem^{te} Folk, hvoraf en laae syg derinde; samme liden Boelig var indgravet under en Leerbakke, noget need i Jorden, med Tang, Bræder, Aarer, Baadstænger og Langhalm ved Siderne og oven til bedækket; de kaldede den Badstuen, og var derudj ogsaa vel varmt; deres Kakkelovn eller Grube var af Leer og Kampesten for an, som en Bagerovn, og et Hul noget oven til ud ved Siden, som Røgen gick ud af; ellers noget mørkt derinde, dog var der 2de Glas-ruder paa Døren for denne Hytte, men i øvrigt inden til i Skikkelse og Størrelse fast som et Hyrde-huus paa Marcken.

Dernæst begav ieg mig til bem^{te} Galioth, med en af deres egne Baade, og for først tilspurdte dem, hvor mange de nu i alt vare? De svarede: 74 Persohner. Dernæst adspurdte ieg, naar de saaleedes vare i Tallet forøgede og tiltagne, efftersom de ikkun vare 61, da de reiste fra Kiøbenhafn med Politie-mester Torms Pass? Derpaa svarede de, at effter at de reiste fra Kiøbenhafn med ommælte Pas, kom til dennem i Wordingborg tretten andre Svenske Persohner med Pass |: som de nu forreviiste |: for at adjungere sig med de 61, og til den Ende søgte effter at komme til dem. Samme 13 Persohner vare: Elias Cygnel, hafde været Læns-mand udj Österbot i Sverrig¹⁾, med sig havende en Hustrue og 3 Børn, item en Dreng Anders Nynæs, som hafde sin gamle Moder med sig; nok bem^{te} Cygnels Pige

¹⁾ Om denne, der, ligesom de fleste af de i det følgende nævnte Personer, var Finne, findes Efterretninger hos Arklander, Relig. rörelserna i Finland I og II.

Malene Danielsdatter, tilsammen 8 Personer. Johan Öemann, en Lindvævere, u-gift, havde sin Moder og en Søster med sig; ere 3 Personer. Johan Kærmand, u-gift, en Sømmand. Johan Krauk, ikke heller gift, har været en Betjent af Hr: Greve og ObristLieutenant Frølig i Stockholm.

Og siden ieg havde udspurdt hos andre, at hos bem^{te} Folk skal have ogsaa været nogle Norske og Danske Studenter, som siden var gaaet fra dem til Kiøbenhavn, saa erfarede ieg viidere derom hos dennem self, at samme Studenteres Nafne skal have været: 1. Peter Tais eller Taysen og 2. [Michel] Schwartzkop, begge Noormænd af Nation, item 3. . . . Bistrup, en Jyde¹⁾, og berættede de, at de 2de første kom til dem i Kiøbenhavn, og gav sig paa Reisen med dem, for at assistere med Sproget, hvor de kom frem, og ellers i andre Maader at sige dem, hvorleedes og paa hvad Stæder de paa Reisen skulle anmelde dem, med viidere, som af den danske coutume og Brug kunde være de Svenske u-bekendt, og den 3^{die} Student, nafn: Bistrup, havde været i Horsens og besøgt hans Venner, og paa Tilbagereisen til Kiøbenhavn igien var hand kommen til dem paa deres Galieth. Siden de kom i bem^{te} Havn imellem Fænø og Hindsgaul at ligge, saa var ogsaa en anden dansk Karl, nafnlig Møller²⁾, kommen til dem, da de laae ved Wordingborg i Sædland, og fuldtes her hiid med dem; han havde tilforn, men for lenge siden, tient Hr: GeheimeRaad Gabel, og nu sidst hos en tysk Greve i Kiøbenhavn, som de meente heedte Linhart.

Denne ved nafn Müller og forbem^{te} 3de Studenter vare for nogle Dage siden gaaet til Kiøbenhavn, som de efter forregivende havde affærdiget |: da de dog vilde til Kiøbenhavn igien, for at berætte Deris Kongelige May^t, at Magistraten i Fridericia, hvor dem ellers var tilladt at have

¹⁾ Om disse 3 Studenter henvises til Oplysningerne i det følgende Tillæg. Foran Bistrups Navn er et tomt Rum.

²⁾ Maaske den i Fortegnelsen over Jens Rennords Aandsfrønder i K. S. 3. R. I, 388 nævnte Ole Møller.

deris refugium, ikke har villet concedere dem at være der, med mindre de straxen ville tage og sværge Borgerskab, som de foregav, de ikke kunde, ikke aleene siden de intet kiendte til Folkene der, eller hvorleedes med Staden var beskaffet, om de kunde ernære dem eller ei, men end og i Henseende til den Eed, de skulle præstere, som de sagde, var langt fra de gjorde, siden det var en af de Poster, de ogsaa undslog sig for i Sverrig og derfor havde quiteret samme deres kiere Fædrene-Land, Huus, Hiem, got Gods og Formue, saaviit de ikke havde Leilighed til at føre med sig, og reiste bort i det fremmede, og nu haabede de ikke, at den Danske Kongelig Mayestet paalagde deris Samvittighed nogen Byrde eller Tvang i dette Tilfælde. Gav derhos tilkiende, at der Dagen førend de reiste fra Kiøbenhafn døde et af deris Børn, som under Tallet, de 61, hos Politie-mesteren vare anteignede, hvilket de effter Raadmand Cuurs¹⁾ Tilladelse og Seddel begrov i de fattiges Jord i en af Kirke-gaardene i Kiøbenhafn, hvor Soldaternes Børn bliver begravet; men det skeede foruden nogen Jords-paa-kastelse af Præsten, siden de ikke ville, at slig Ceremonie, som var uden for Guds Ords Befaling, derved skulle skee. Men i Stæden at dette Barn er død, var Tallet igien kompletteret med et andet Barn, som er født paa deres Skibe-rom, siden de her kom under Fyen. Af dette tog ieg Anledning at spørge, hvor lunge siden det var, at samme Barn blev fød, og naar og af hvilken Præst de ville have det døbt? Derpaa svarede de: det var 6 Dage, siden det kom til Verden, og de havde ikke i Sinde, det skulle døbes, førend det blev noget oplært i dets Christendom.

Endnu tilstoed de paa nærmere og yderligere Qvæstion, at foruden forbem^{te} 74 Persohner var endnu en dansk Karl hos dem, fød i Kiøbenhafn, som derpaa blev fremkaldet og forklarede, at hans navn var Caspar Clemp, og hans Fader Peter Clemp, en Messing-arbeider, boende i Kiøbenhafn,

¹⁾ Se Tillæget ndf.

fremviisende sit Pass fra Hr: Præsident Schrader sammesteds, af 13de Nov: 1734, hvis Indhold var, af forn^{te} Clemp agtede at reise til Holland og viidere i sit Ærinde. Hand var ankommen til de andre for et par dags tiid siden, men forregav, at hand vilde reise tilbage igien overmorgen til Kiøbenhafn, thi hand var ikkun kommen at besøge disse Folk, som hand hafde haft Kiendskab til i Kiøbenhafn, og vel hafde i Sinde at reise viidere fort, men maatte dog nu for først, som mældt er, til Kiøbenhafn igien, siden hand der hafde noget at forrætte. Hand var kommen fra Kiøbenhafn til Colding med Skipper Poul Basse der ibidem i Colding og siden derfra hen begivet sig til disse Folk paa deres Fehrtøy¹).

Det blef ellers ved Examination befunden, at nogle af dem hafde været et par Gange paa Fænøe for at vilde kiøbe Melk hos en Bonde, Jep Jensen ibidem, saa hafde og een af dem, ved Nafn Johan Heed, været der paa Øen eengang hos Jens Jensen, og forlanget, hand maatte sidde der og sye Skoe, siden hand er baade en Søemand, saa og en Skomager af Profession, men da det af Bonden er ham bleven nægtet, har hand straxen forføyed sig af Øen igien. Viidere eller fleere Gange skal de ikke have været der; men paa Gaarden Hindsgaul her paa Fyens Land, som ligger paa denne Side og nærmere Fehrtøyene, har de offte været, for at kiøbe Victualier til Underhold, saa og der vasket deres Linklæder, og brygget tyndt Øl. Dog kunde ieg ikke erfare, at disse Mennisker er for at persvadere eller bringe nogen til fremmed Vey og Lære i Religionen, og ikke taler om, hvad de self bekiender og troer, med mindre at nogen spørger dem til derom, da de frit og rundt ud siger og

¹) I Sjæl. Bispearkiv (i Provinsarkivet) •Indkomne Sager fra Kbhvn. 1734• findes en Indberetning fra Præsten N. Dorph om den ulydige Søn Caspar Pettersen Klemp, der nu 2den Gang var gaaet bort fra Forældrene •og (som det menes) rejst med de herfra afviste Svenske•. Af Brevet ses ogsaa, at han havde haft noget Tilhold hos Professor J. F. Reuss.

forklarer det, og beraaber sig paa adskillige Sprog i Skriff-ten, hvormed de meener saadant at legitimere, saa at om de maatte have forbleved her længere Tiid, som deris Agt vel var, var det dog befrygtelig, at mange her af Landets Indvaanere kunde have faaet saadanne Scrupuler i Reli-gions-Sager, som omsider kunde veilede dem til adskillige Vildfarelser derudinden, siden .eendeel, saavel fornemme som ringe Folk, af Nysgierrighed tiit skal have indladet sig i Samtale med dem, ia end og begivet sig ud paa Vandet til dem i deres Fahrtøyer for at see dem og disputere med dem.

Efter at nu disse forbem^{te} Poster vare examinerede, det yderligste skee kunde, forkyndede ieg dem forbem^{te} Ordre, at det var Deris Kongl. May^{ts} allernaadigst Villie og Befaling, det de strax skulle forføye sig derfra, og at det ikke maatte være dem tilladt nogen andenstæds sig i Amtet at opholde, ei heller at indfinde sig nogenstæds her i Fyen eller i Jydland. uden alleeniste i Fridericia, saafremt de ellers der vilde præstere præstanda, og hvornæst ieg alvor-ligen i Deris Kongl. Mai^{ts} høie Nafn befalede og tilholdte dem, at de saadan allernaadigste Ordre skulle efterkomme, og sig derefter i alle Maader vedbørligen rætte; hvorpaa de svarede og erklærede, at de uden Ophold gierne vilde begive sig derfra, og ikke nogenstæds i bem^{te} Provincier herefter lade sig finde, undtagen i Fridericia, hvor de vel paa et par Maaneders Tiid eller imod Foraaret vilde opholde dem, dersom Øvrigheden sammestæds ville tillade dem det, uden at gjøre nogen Eed, som forberørt er; men hvis ikke, vilde de seigle til Lübeck eller Kiel, og være der imidlertid, og siden tage deris Vey ad Holland, saasom de der ventede at kunde ezcercere deris Religion u-behindret, og uden at imponeres til noget stridigt imod deres Samvittighed.

Derpaa ved min Afreise fra dennem sendte de et par ud af deres Samling til Fridericia, for at fornemme, om de nu ville tage dem ind i Byen paa den forlangte Maade, med Forsikkring, at saasnart de derom erholdt Svar enten

fra eller til, ville de straxen, ligesom oven berørt er, afreise og dennem bortbegive. Men skulde de imod Forhaabning ikke sligt fuldbyrde, eller og herefter lader dem finde paa samme eller andre Stæder i Hindsgauls og Assens Amter, skal ieg saadant til viidere allernaadigst Resolution allerunderdanigst referere (osv.).

Ottense den 11te Dec: 1734.

H: Simonsen.

1734, 26. Dec. Amtmand Chr. Rosenkrantz udbeder sig Regeringens Bestemmelse om, hvorledes han skulde forholde sig m. H. t. Separatisterne ved Middelfart.

1735, 1. Januar. Geheime-Expeditionssekretær Neve tilskriver Amtmand H. Simonsen i Anledning af hans Indberetning af 11. Dec. 1734 om de landflygtige Svenskere: Kongen befaler, »at ifald de sig der i Egnen fremdeles skulle opholde, er det H. K. M.s allern. Villie, at de i Henseende til at der iblandt dem skal findes baade gamle Folk og smaa Børn, fremdeles der maa forblive, saa længe denne kolde Vinters Tid og Saison varer; men naar Vejrliget ved Aarsens Tid bliver mildere, vil H. M. allern., at de ikke længere der maa forblive, men skal sig derfra begive enten til Fredericia, om de ifølge Stadens Privilegier vil præstere at aflægge Ed, eller og til Altona og Friderichsstad i Hertugdømmet Slesvig, saasom de sig da siden ikke i noget andet Sted i H. K. Maj.s Riger og Lande maa opholde. Hvilket han dem i H. Maj.s høje Navn haver at tilkjendegive, og imidlertid stedse indberette, hvad de sig videre, hvor de ere, maatte foretage«. (Samme Dag udgik der ogsaa Befaling herom til Magistraten i Fredericia, og 8. Jan. til Amtmand Chr. Rosenkrantz).

Amtmand Simonsen til Gehejmeexpeditionsssekretær Neve.

a.

Hans Kongl. Majts: allernaadigste Vilje og Befaling, at jeg skulde i hans Maj^{ts} høje Navn tilkendegive de Folk,

som sig ved Fænø og under Fyens Land havde indfundet. ifald de sig der i Egnen fremdeles opholdte, at de, saa længe denne haarde Tid og Sæson varede, maatte der forblive, men ikke derefter længere eller nogensteds i hans Majts Riger og Lande at maatte dem opholde uden i Fredericia, om de der ville præstere og aflægge Ed efter Stadens Privilegier, eller og i Altona eller Frederiksstad i Hertugdømmet Slesvig, er mig ved Deres Velbaarenheds højstærede Skrivelse af 1ste hujus bekendtgjort, dog ikke førend i Forgaars den 6te ditto indhændiget, eftersom samme efter dens Adresse ved Opskriften udenpaa først var gaaet til Assens og derfra siden med næste Post derefter blev sendt her til Odense. Og hvad nu bemeldte Folk anbelanger, da efterat den forrige allernaadigste Ordre dennem var forkyndet, haver de straksen begivet dem fra det Sted, de da vare, og bortsejlet, og siden er mig af fremmede og rejsende berettet, at de nu med deres Fartøyer skal ligge ikke langt fra eller ved Aaresund og gaar op undertiden paa Landet, som henhører under Haderslev Amt, for at købe dem noget til Underhold. Dog er jeg ikke saa aldeles forvisset om, at slig Beretning har været tilforladelig, hvorføre jeg ydermere vil efterspørge og indhente derom fuldkommen Efterretning, hvor de nu ere |: efter at de sig, som meldt, haver bortforføjet og findes nu ikke mere paa denne Tid her paa eller ved Fyens Land eller underliggende Øer |: paa det jeg da saadant nærmere kunde indberette,

Der med største Consideration lever

H. Simonsen.

Odense d. 8. Jan. 1735.

b.

Siden mit seneste til Dennem af 8. hujus haver jeg faaet den visse Efterretning, at de saakaldede Separatister ere igien fra Aaresund bortsejlet den 2. Januar sidst med Foregivende, de vilde til Kiel i Holsten, efter at de just i

14 Dage havde ligget i bemeldte Sund formedelst contraire Vinds Skyld; og imedens de laa der, gik dagligen nogle af dem op paa Landet til næste Landsby Højstrup, for at købe sig noget Brød, Smør, Mjød og Æbler, men kom god betids igen om Aftenen paa deres Fartøjer. Paa Aarø bryggede de nogle Tønder Øl, og i Færgegaarden vare ogsaa ofte 5 eller 6 tillige, som da sad i en Stue for dem selv, taledede med andre om deres egne Sager i nogle Timer, men fortærede ikke mere end et Krus Øl tillige; der vare og nogle af dem udi Haderslev i nogle Dage med deres Skibsbaad. De har dog ellers talt noget med Bønderne der ved Landet om Religionssager, men Bønderne have ikke givet sig [til] at høre dem meget, thi de sagde, de havde hørt, de havde en gal Tro. Hvilket er saa vidt, som jeg angaaende disse Folk har kunnet faa vis Kundskab og Efterretning om, og altsaa formedelst deres Fraværelse har jeg ikke kunnet tilkendegive dem det, som hans Kongl. Maj^t mig ved Deres højtærede af 1. hujus kommunikeret allernaadigst havde tilladt og befalet (osv.).

Odense d. 14. Jan.¹⁾ 1735

H. S.

*Markgreve Friderich Ernst, Statholder i Slesvig og Holsten, til
Magistraten i Sønderborg.*

Edle und Ehrenveste Herren Bürgmeister und Rath!

Es ist mir zuverlässig hinterbracht worden, was gestalt ohnweit der Gegend Sonderburg ein Schiff ohnlängst angeländet, auff welchen sich Persohnen befinden sollen, so der genannten pietistischen Secte zugethan. Ob nun zwar diesen Leuten nicht zu verwähren die etwann benöthigte Victualien aus der Stadt Sonderburg anzukauffen: so haben Sie dennoch zu veranstalten, dass die dortigen Einwohnere und Bürgere nicht einige weitere Communication und Umgang mit denen selbigen pflegen, auch denen auff sothanen Schiffe

¹⁾ I Assens og Hindsgavls Amters Kopibog, hvorfra dette og foregaaende Brev ere hentede. staar her ved en Skrivfejl: Febr.

verhandenen Leuten nicht zu erlauben, dass sie ihren Aufenthalt in der Stadt nehmen, es wäre dann, dass sie des falss die erforderliche Erlaubniss gehörigen Orths erhalten hätten.

Und ich verbleibe Derenselben

Freund williger

Friderich Ernst,

Gottorf d. 15ten Febr: 1735.

M. z. Brandenburg.

An den Magistrat in Sonderburg¹⁾.

1735, 16. Marts. (Odense). Amtmand Chr. Rosenkrantz til Neve: De omtalte Personer ere bortsejlede fra Middelfart og siges nu at opholde sig i Sønderborg, hvilket han melder, da de vel kun maa være i Fridericia, Altona eller Frederiksstad.

Kongen til Markgrev Fredrik Ernst.

... De 80 Personer, som vare paa Skibet og ere afsejlede fra Sønderborg, kjender jeg ganske vel, hvorfor de ogsaa ere viste ud af Landet. De ere Svenske og de værste Separatister. I Fredrichsstad kunde de vel taales, eftersom der findes andre Sector, der ere ligesaa taabelige. Kun maae de holde sig rolige. At man tilskriver dem, at de agte sig lige med Gud, har jeg vel hørt; men skulde det være sandt, da maatte man have megen Taalmodighed med dem; thi det er et tydeligt Tegn paa, at de ikke ere rigtige i Hovedet ...

Frederiksberg 22. Marts 1735²⁾.

Amtmand Rosenkrantz til Byfogden i Nyborg.

Ædle Hr Byfoeget!

Saa som ieg nu maae fornemme, at disse saa kaldede Pietister eller Reformister have indfunden dem med tvende

¹⁾ Dette Brev findes i Afskrift iblandt Pontoppidans kirkehistoriske Samlinger i Thottske Saml. 736, Fol.

²⁾ Dansk Oversættelse i Møllers Mnemosyne III, Nr. 303.

Skiberomme ved Nyborg paa Strømmen, og det er bekiendt, at det dem er forbuden her at opholde sig; Saa ville I strax tillige med Monsieur Hald, mine Børns Hoffmester, som eder dette leverer, strax tillige med hannem og tvende Mænd forføye eder til dennem og informere eder om disse effterfølgende Poster:

1. Om det dem icke er forbøden her i Hs. Maj^{ts} Lande at opholde?

2. Hvorfra de nu kommer, og hvor de haver været i Vinter?

3. Hvad deris Ærende og Anslag nu er, medens de ere komne her igen.

4. Om de med nogen her haver corresponderet, og hvem de ere, medens de ere komne her.

5. Hvad deris Religion og Troe er?

6. At forbyde dennem ej at komme i Land; skulde nogen af dem det vove, da at have Skade for Hiemgiæld, om de noget hendes.

7. Om de skulle vilde kiøbe noget, da haver de at anmelde dennem hos Beboerne ved Stranden, som dennem da for Betalning forskaffer, hvad de haver nødig af Victualia og Andet.

8. At som det siges, at en Kiøbmand med sit Skiberom fra Corsør er hos dennem, ved Nafn Michel Bentzen, da at informere eder om hans Ærende, og hvad hand haver med dem at bestille.

Herpaa haver I strax at skaffe mig rigtig og tilforladelig Effterrætning. Jeg er (etc.)

C: Rosenkrantz.

Schousboe d. 29 Martij 1735.

Byfoged J. Lerches Svar paa foranstaaende Brev.

Udi underdanigst Følge af Deris Excellence Høje Velbaarne H^r Geheime Raad, Stifts Befalingsmand og Amtmand Rosenkrantzes til mig ergangne naadige Ordre af denne

dags Dato, som mig i dag Efftermiddag Klochen 2 Slett er tilhendekommet, hvor af forestaaende er rigtig Gienpart, haver ieg tillige med ovenmeldte Hoffmester Monsieur Hald og mig til tagne tvende Borgere her af Nyborg, naflig Christian Nielsen og J. B. Møller, straxen indfunden mig paa de i Slibshafn her for Nyborg befindende tvende Fartøyer, nemlig Skibet Lammet kaldet; men som mig der blef tilkiende givet, at de Persohner, hos hvilcke ieg hafde at gjøre denne Forretning, vare inden Borde paa dend der tæt ved liggende Gallioth, den ringende Jacob¹⁾ kaldet, saa indfandt vi os der, og anmeldte ieg mig om denne Forretning hos der paa værende Skipper, naflig Jacob Erichsen, og for hannem saa vel som endeel fleere af hans indehavende Passagerer fore læste høy bemelte Deris Excellences naadige Ordre med Begiering, at enten een i sær for dem alle, eller og alle i Almindelighed vilde give deris udførlig Svar, paa de derudi anførte Qvæstioner, da effter at samme Post-viis dennem var forelæst, svarede bemelte Skipper Jacob Erichsen saa vel som de fleere, der udj Cahyten tilstæde vare, paa hver Post saaleedes, nemlig paa

1: Qvæst: At det var dem vel forbuden at opholde sig i Kiøbenhafn, men tilladt at needsette sig enten i Fridericia, Altona eller i Frederichsstad, og da de effter denne Tilladelse vilde begive sig til Fridericia, blef det dennem af der værende Præsident difficulteret effter derom passerede Forretninger, som de formeente at være Høye Øfrighed her i Landet bekiendt; men til Altona eller Friderichsstad berettede ej at kunde komme formeedelst Vinterens Hindring.

Berettede ellers, at 21 Persohner af deris Følgeskab |: formeedelst de ej kunde indrømme saa mange i deris tvende Fartøyer, da de ellers endnu ere nogle og halv tredsindstive i Tallet :| ere over Land gangne fra dem ved Sønderborg, i Forset at gaae til Friderichsstad, hvor de effter erholte Beretning alt ere ankomne og antagne.

¹⁾ »Ringende» o: kæmpende (se 1. Mosebogs 32. Kap.).

2: Qvæst: At nu kom de fra Sønderborgs Fiord, har ellers været i Vinter til deels ved Middelfart og til deels ved Fridericia og ellers i Søen ved Fartøyerne, og ej har været i Land uden efter høy Fornødenhed at indkiøbe Victualia.

3: Svarede, at efterdj de efter hans Excellence Grev Rehventlovs Ordre var forbøden at blive ved Sønderborg Land, og de hafde Effterretning fra Seig^r Michel Bendsen i Corsør, at hand vilde overlade dem sit Skib, Lammet kaldet, til Bytte i mod ovenn^{te} deris Galioth og en liden Jagt, hvilcken første hafde taget Skade ved det, de dermed var gaaed paa Grunden, og Deris Kongelig Maiestet ved allernaadigste Resolution hafde tilladt at maatte giøre dette Bytte icke ved Corsør, men vel hvor de fantes ellers, saa har de paa begge Sider, baade disse og Michel Bensen, hver med sine Fartøyer begived sig i Søen til samme Ombytte at møedes, hvor effter de har antreffet hin anden paa Strømmen og saaledes følget hin anden hid i samme Henseende; har angived sig paa Told Cammeret og der tagged Told Seddel, som de fremviiste. Berettede ellers, at Borgemesteren her i Nyeborg har været om Borde hos dem og sagt til dem, at hand imod dette deris Forehavende ej hafde noget at sige.

4: Svarede, at de med ingen, enten her i Nyborg ej heller med nogen andre Steder her i Landet, har haft nogen Correspondence.

5: Svarede, at de troer og bekiender med Hiertet, Mund og Gierninger alt, hvad i Propheternes og Apostlernes Skriffter findes, og at de ved dend Troe, som Gud giver og virker, søger deris Salighed udj og hos voris eeniste Frelser, Midlere, Middel, Troens Begyndere og Fuldendere Jesum Christum. Sagde ellers, at denne Qvæstion er vitløfftigere forsvaret i Kiøbenhafn af dem.

6: Svarede, at ingen af deris Følge her har været i Land undtagen deris Styrmand for at angive sig paa Told Cammeret og der at tage sin Toldseddel; forsikkrede ellers,

at ingen af dem her effter skulle begive sig til Lands her i Byen imod dette Forbud, effterdj de ved Skipper Jens Baj er lovet at til bringes, hvis de til fornødene Victualia maatte forlange.

7: Derom refererede sig til Besvarelsen paa nest forige 6te Post.

8: Svarede, at Michel Bentzen fra Corsør vel hafde været her, men effter hand hafde fuldført sit Ærende med at ombytte Fartøye, var hand hiem reist igien, og ligger de ellers nu for at aflosse det bort byttede Fartøy og tillade det til byttede Skib igien med deris Gods, og der effter forderligst med allerførste gode Vind at af seile her fra til Holland, som deris Toldseddel forklarer.

Saaledes passeret og forrettet bekræftes her med under voris Hender

Actum dend 29. Martij 1735.

Jacob Lerche.

Christen Nielsen. J. B. Møller.

Foranstaaende indsendtes med Brev, dat. Schousboe 29. Marts 1735, af Rosenkrantz til Kongen, med Spørgsmaal om, hvorledes han videre skulde forholde sig.

1735, 16. April. P. Neve til G. Rd. Chr. Rosenkrantz. I Henhold til R.s Relation af 29. Marts har Neve refereret Sagen for Kongen, som havde resolveret, »at D. Exc. lod give Agt derpaa, at disse Folk ej nedsætter eller udbreder sig i Landet, dog at dennem kunde tillades at kjøbe de til deres Rejse fornødne Ting, og, naar sligt er sket, og Vinden dennem følger, havde de sig at bortbegive og deres forehavende Rejse at fortsætte«.

Oplysning om nogle af de i Svenskernes Rejseberetning nævnte Personer.

1. **Jens Kuur** (Cuur) tilhørte uden Tvivl en københavnsk Slægt¹⁾ og var formodentlig født c. 1660. Vi træffe ham først (1699) som Auctionsdirektør med Bolig i Gaden Aabenraa, der den Gang hørte til Hovedstadens finere Strøg²⁾. Kort efter blev han kgl. Stempelpapirs-Forvalter og beskikkedes i Jan. 1701 tillige til Raadmand (indtil videre ulønnet) i Kjøbenhavn³⁾.

1708 blev han desuden Kommitteret ved Fattigvæsenet⁴⁾. Da Pesten 1711 hjemsøgte Kjøbenhavn, blev han Kommissær for Østerkvarter med den Opgave at modarbejde Pestsmittens Udbredelse og afhjælpe den ved Sygdommen fremkaldte Nød⁵⁾. 1715 udvirkede han, at hans Søn Severin Michael Kuur, daværende Kopist i danske Kancelli, fik Ventebrev paa Embedet som Auctionsdirektør, hvilket Embede Faderen i sin Tid havde aftraadt, dog som det synes med et af Kongen godkendt Forbehold, der nu kom Sønnen tilgode⁶⁾. 1723 udnævntes han til Medlem af en Kommission, der skulde træffe Forholdsregler til at forhindre Soldaternes »Fuskeri, Forprang og Negotie«, der formentlig var til stor Skade for Borgerskabet⁷⁾. Alt tyder paa, at Kuur har været en baade duelig og hæderlig Embedsmand. Tillige var Kuur vistnok en meget gudfrygtig Mand, mulig i sin kirkelige Retning paavirket af sin Svigersøn, den udmærkede Billedskjærer Magnus Berg (f. 1666), der ved Siden af sin Kunst var i høj Grad optaget af religiøse Spørgsmaal, hvorom der fore-

¹⁾ Christoffer og Hans Kuur (Navnet skrives Chur, Cuur, Khure osv.) forekomme som Borgere i Kbhvn. ved Midten af det 17. Aarh. (Kbh. Dipl.).

²⁾ Kbhvns Diplom. VII, 317.

³⁾ Smst. VI, 122—23. O. Nielsen. Kbh. Hist. og Beskr. VI, 430.

⁴⁾ Kbhvns. Diplom. VIII, 73.

⁵⁾ Smst. VIII, 186.

⁶⁾ Smst. VIII, 371—2.

⁷⁾ Smst. VIII, 572—3.

ligger Vidnesbyrd, dels i et Par trykte Skrifter af ham, dels i 14 endnu bevarede temmelig store Haandskrifter¹⁾. Men Forholdet kan ganske vist ogsaa have været det omvendte, saa det er Svigerfaderen, der har givet Svigersønnens Religiositet dens særegne Karakter, præget af Ønsket om en dybere og varmere Kristendomsforkyndelse end den, som sædvanlig kom til Orde i Kirkerne, og et kristeligere Liv end det, mange saakaldte Kristne førte.

1704 findes de første Spor af pietistiske Forsamlinger i Kjøbenhavn, som hvis Ophavsmænd Borgerne Peder Schwan (ell. Svane) og Mourits Jørgensen Samsøe nævnes; men det var næppe til Held for Opvækkelsen, at det var Mænd af mere eller mindre separatistisk Præg, som den afsatte slesvigske Præst Otto Strandiger og de tyske Studenter Christoph Eberhard og J. O. Glüsing, der vare Ordførere ved de første gudelige Møder²⁾.

Da der var sket Indberetning til Regjeringen om disse uvante Forsamlinger, og da Opmærksomheden samtidig var bleven henledt paa et formentlig sekterisk Skrift, der var sat i Omløb mellem Deltagerne i Forsamlingerne og andre, saa blev der ved Reskript af 17. August 1706 nedsat en kgl. Kommission bestaaende af Politimester, Etatsraad Ole Rømer samt de theologiske Professorer Dr. Hans Wandall, Dr. Hans Bartholin og Dr. B. Botsack. Dens Opgave skulde være »at examinere Bogførere (Hieronymus Christian) Paulli og vedkommende anlangende en Bog, kaldet Lutherus ante Lutheranismum, hvorledes deres Exemplarier ere hidkomne og til hvem siden distraherede, afhændede eller udlaante,

¹⁾ Dansk biogr. Lex. II, 97—9. Weilbach, Nyt Kunstnerlex. I, 75—6.

²⁾ Om O. Strandiger se D. biogr. Lex. XVI, 477. Om Eberhard og Glüsing se Helveg, D. danske Kirkes Hist. e. Ref. 2. Udg. I, 559. O. Olsen, Sekteriske Bevægelser i Kristiania 1706 (i Theol. Tidsskrift for den evang.-luth. Kirke i Norge, Ny Række I, 190 ff.). Nielsen, Kbhvns. Hist. og Beskr. VI, 129 ff. At Eberhard, efter at hans Virksomhed i Danmark var afsluttet med Landsforvisning, har deltaget i de sekteriske Bevægelser i Sverige, fremgaar af K. Hennings Skrift, Dippels vistelse i Sverige, S. 147 ff.

saa vel som og at informere Os om nogle visse Privatforsamlinger og derudi øvede Qvækeri; og endelig at foreslaa Midler, hvorved saadan særsindede, fantastiske Lærdom bedst kan udryddes og dens videre Fremgang forekommes.¹⁾

Da det sagdes, at Raadmand Kuur havde deltaget i Forsamlingerne, og havde faaet og uddelt Exemplarer af nævnte Skrift²⁾, forlangte Kommissionen en Erklæring af ham, som han da ogsaa strax afgav, lydende som følger:

Højædle og velbyrdige

Hr. Estats Raad og Politimester.

Af Hr. Estats Raads mig tilkomne højtærede af denne Dags Dato fornemmer jeg allerunderdanigst Indholden af Deres Kongelig Majestæts allernaadigste Befaling til hannem og respective Med-Committerede angaaende 2de Poster, nemlig

1. Om den saakaldede Lutherus ante Lutheranismum at igjenkalde, med videre; 2. Angaaende den Forsamling, som en Tid lang her i Byen af nogle visse Personer skal være holden. Derom min Erklæring forlanges. Altsaa udi allerunderdanigste Hørsomhed af højstbem:te Deris Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling og udi skyldigste Tjenstvillighed af Hr. Estats Raads Begjæring er herom min allerunderdanigste Erklæring.

1. Hvad Bogen angaar, da som jeg holdte den for at være curieus og en Extract af sal: Doct: Lutheri Skrifter, hvilket jeg selv nyligen med en gammel plattysk Postille (om jeg erindrer ret, trykt for omtrent 150 Aar siden) til en Del har confereret og befunden rigtig extraheret; var og i de Tanker, man næst den hellige Skrift ikke kunde have bedre Skrifter end Lutheri, som hidtil uforbuden har været tilkjøbs: Saa har jeg af en tydsk Student med Tilnavn Eberhard tilkjøbt mig 12 Exemplarier à Stykket 12 Skilling, til den Ende baade for mig selv at conferere med Bibelen, saa og at regalere gode Venner med, som en Extract af det, man nu ikke ellers kan have altsammen, er og kostbar. Haver og af samme 12 Exemplarier, da jeg igjen leverede Hr. Raadmand Hans Carstensen

¹⁾ Rigsarkivet, Indlæg til Beskr. af 28. Sept. 1706.

²⁾ Om Skriftet «Lutherus ante Lutheranismum» skal ved Slutningen af denne Artikel meddeles nogle Oplysninger.

den af hannem laante Lutheri Postille, først foræret hannem en, siden laant Hr. Raadmand Lauridz Andersen en og foræret Hr. Raadmand Fog en, Doctor Wagner en, og Magnus Berg en; endelig udi et Brev for nogen Tid siden tilskibs sendt en til Hr. Laugmand Braunmand i Norge, er tilsammen — sex. Herhos sendes 5 Stykker, den 12te kan jeg nu hverken erindre, enten den er foræret bort eller forlagt; finder jeg den, skal de nog vorde Hr. Estats Raad tilsendt. Og dette er, saa vidt jeg om den første Post veed at melde.

Betræffende den anden Post om Forsamlingen da veed jeg ej, enten naar samme Forsamling er begyndt, heller af hvilke Personer, men som jeg med Sr Magnus Berg næstforleden Sommer 1705 en Søndag Eftermiddag er gaaen ud at besøge en Borger ved Navn Peder Swane, fandt vi der nogle Personer, saa vidt jeg erindrer 6 à 7, forsamlede, da dog hverken Magnus Berg eller jeg vidste, at de den Dag og Tid vilde holde Forsamling der, men vel forhen havde hørt Tale om Forsamlinger, og da vi, som sagt, fandt dem forsamlede, blev vi der, medens de sang en Salme, og Eberhard læste et Kapitel af St. Joh. 6 og derhos mundtlig forklarede fornemmelig de Ord: Arbejder ikke paa den Mad, som er forgængelig, men paa den Mad, som varer til det evige Liv. Slutningen var med en Bøn for Kongen og det gemene Bedste. Imidlertid kom eller var kommen en anden tydsk Student ved Navn Johan Otto Glysing udi mit Hus at logere, og som han søgte forbemeldte Forsamling, saa spurgte han mig, om de maatte undertiden komme tilsammen hos hannem, hvilket jeg tillod, al den Stund jeg ej fandt saadanne Samkvemme, som ikke stride imod den lutherske Religion, nogensteds forbuden. Og da der først holdtes Forsamling hos hannem i mit Hus en Søndag Eftermiddag, og var, som mig synes, 15 à 16 til 17 Personer, gik jeg til dem at høre, hvad forhandlet blev, som var af Joh: 7 Cap. de Ord: Hvo som tror paa mig, som Skriften siger, af hans Liv skulle flyde levende Vandstrømme. Begge Gange hørte jeg saadanne christelige og den lutherske Religion conform Forklaringer, saa jeg forstod ej, de udi Meningen kunde forbedres. Og flere Gange har jeg ej været i Forsamlingen. Men som der om denne sidste Gang gik ad-

skillig Tale iblandt den gemene Mand, nemlig at derudi skulde været ved 60 Personer, og at Sacramenterne skulde der bleven uddelte, med mere usandfærdigt, saa talte jeg med velædle og højærværdige Biskop Borneman den 5te Octob. om dette Væsen og sagde hannem alle Omstændigheder, som forbemeldt, og da jeg fornam, at Forsamlingen var hannem imod, sagde jeg strax derpaa til Glyssing, han ej maatte lade den samles i mit Hus; skete og ej siden fornævnte 5. October.

Forbemeldte er saa i Sandhed, hvilket jeg alt sammen ved Ed vil og kan tilstaa, om paaæskes, med Forblivende

højædle og velbyrdige

Hr. Estats Raads og Politimesters
tjenstydmyge Tjener

Kjøbenhavn den 21. Aug: 1706.

*Jens Kuur*¹⁾.

Den 25. August 1706 afgav Kommissionen sin Erklæring, hvori Kuurs Forhold dog ikke berørtes. Men i nogle »Erindringer ved denne Commission«, som Rømer 30. Aug. indgav til Kongen, bemærkes: »Raadmand Jens Kuurs Brev fremsendes, hvilket jeg, fordi han i Commissionens Sammenkomst ej blev angiven, men alene især for mig Dagen efter af Peder Svane nævnet, ikke haver i Forretningen ladet indføre«²⁾.

I det kgl. Reskript af 28. Sept. 1706, hvori Forholdsregler mod Eberhard og de to Borgere, som havde holdt Forsamlingerne, foreskrevs³⁾, berørtes Kuur ikke, og han forblev uforstyrret i sin ansete borgerlige Stilling. Den Omstændighed, at han mange Aar efter tog sig af de svenske Emigranter ved at anvise dem et Sted paa Kirkegaarden, hvor de »uden Ceremonier« (kirkelig Jordspaakastelse) kunde jorde et afdødt Barn⁴⁾, synes ikke at have fremkaldt nogen Paatale. Men det kan dog antyde, at han fremdeles

¹⁾ Indlæg til Reskript af 28. Sept. 1706. O. Nielsen har i ovnf. Skr. VI, 132 f. meddelt noget af Brevet, men ikke ganske nøjagtigt.

²⁾ Orig. i Rigsarkivet, Indlæg til Reskr. af 28. Sept. 1706.

³⁾ Nielsen, Kbhvns. Hist. og Beskr. VI, 135.

⁴⁾ Se foran, S. 83.

med Deltagelse fulgte den religiøse Bevægelse i Tiden. Sikker har han staaet den Kreds nær, som samledes om Ewald i Waisenhuset, hvad vel ogsaa fremgaar deraf, at hans Datter Else Anna Kuur blev gift med Waisenhuslægen, Dr. med. Caspar Vilhelm Schlösser, som døde 1730¹⁾. En anden Datter, der var gift med Præsten C. D. Friedenreich, skal senere omtales. Mest Opmærksomhed tildrager Sønnen, Auctionsdirektør Michael Kuur, sig ved sin separatistiske Holdning. Han var blandt dem, der i Febr. 1734 vare indkaldte for den i Anledning af de pietistiske Stridigheder nedsatte kgl. Kommission. Da han her blev spurgt, om han brugte den h. Nadvere, svarede han: Nej, ikke i 5 Aar. Adspurgt om Grunden, var hans Svar: Af forskjellige Grunde, hvorom han vilde indgive skriftlig Erklæring²⁾. Det er os ikke bekjendt, om denne Erklæring er bevaret; men den maa vistnok have været af meget radikalt Tilsnit, siden Kongen, der dog ellers var tilbøjelig til at slaa Klagerne mod Pietisterne ned, tog Sagen mod ham saa alvorligt, at han i en Instruktion for Kommissionen skrev: »Sandorph og Kuur skulle fremkaldes og under Trusel om Straf dem forbydes al Udbredelse af anstødelige Sætninger« (alle Propalirung verfänglicher Sätze)³⁾. Sandorph var en af dem, der var gaaet videst i Nedrakning af det bestaaende Kirkevæsen⁴⁾, saa naar Kuur sloges i Hartkorn med ham, kan han ikke have været skaansom i sine Udtryk.

Faderen, Jens Kuur, døde 29. Dec. 1738, vistnok i en høj Alder. Embedet som Stempelpapirs-Forvalter havde han fratraadt 1737. Raadmandsstillingen beholdt han til sin Død⁵⁾. Hans Svigersøn Magnus Berg døde nogle Maaneder efter Svigerfaderen. Med Sjælens Øje vendt mod Evigheden

¹⁾ K. S. 4. R. III, 525—6.

²⁾ Protokol over Kommissionens Forhandlinger i Arkivet i Wernigerode.

³⁾ J. Møller, Mnemosyne IV, 330.

⁴⁾ Om Hørkræmmersvenden Chr. Sandorph se K. S. 3. R. III, 807—15.

⁵⁾ Kbhvns. Dipl. VI, 129.

havde han i næsten 40 Aar levet ugift efter sin unge Hustru, Kuurs Datters, tidlige Død.

2. **Daniel Friedenreich**, født i Decbr. 1712 i Korsør, var en Søn af Præsten, Mag. Christoph Dieteric Friedenreich og Hustru Abigael Marie Kuur, Datter af ovennævnte københavnske Raadmand¹⁾. Da Faderen 1719 forflyttedes til Aalborg, hvor han blev Præst ved Budolphi Kirke og Stiftsprovst († 1726), fik Sønnen sin Skolegang i denne By og dimitteredes 1730 til Universitetet fra Aalborg Skole. Han kom til Kjøbenhavn paa en Tid, da de religiøse Spørgsmaal drøftedes med en Iver, som man ikke havde kjendt siden Reformationens Dage, men da der ogsaa var en Fare for sværmeriske og dippelske Forvildelser, der i Tiden kunde føre til sørgelige Resultater. At Daniel Friedenreich ikke har kunnet modstaa Tilskyndelser i den Retning, turde allerede fremgaa af en Antegnelse, han har gjort i Jens Rennords Stambog i Maj 1734, thi her betegner han sig ikke som Theolog men som »*Theosophiæ Studiosus*«²⁾.

En Skolekammerat af ham, den ikke ubekjendte Litterat Ville Høyberg, siger om ham: »Han udmærkede sig ligesom Støttruperne og Alb. Schmidt³⁾, som ogsaa vare dimitterede fra Aalborg Skole, ved en besynderlig Dragt, da de gik klædte som Pilegrimene med Stave i Haanden, lagde deres

¹⁾ K. S. 3. R. V, 375. D. biogr. Lex. V, 363.

²⁾ K. S. 3. R. I, 380.

³⁾ Om denne Schmidt berettes, at der 1741 blev meddelt ham »Adjunktur og eventuel Bestalling som Præst i Jordkirk« (Hjortkjær) i Aabenraa Provsti (Tauber, Saml. af biogr. Notitser om nogle af de fra Aalborg Kathedralskole til Univ. dimitterede Disciple II, 14). Da Formanden Aaret efter fratraadte, blev Schmidt Sognepræst og var det til sin Død 1771. Det er i det hele karakteristisk, at flere af de Studenter (Kandidater), som under deres Studier i Kbhvn. vare komne i Konflikt med Statskirken — som Dyrhoff, Dannefær, og nu Schmidt — siden fik Ansættelse i det slesvigske, hvor en Række Generalsuperintendenter (Conradi, J. F. Reuss og Adam Struensee) stod Herrnhutismen nær.

Parykker og Kaarder fra sig, lode deres Skjæg voxte og skabte sig saaledes som Varulve¹⁾.

Da de svenske Emigranter saa kom til Kjøbenhavn, var Friedenreich ikke vanskelig at overbevise om, at hele det officielle Kirkevæsen var aldeles forkasteligt, og at det kun gjaldt om at lytte til Aandens Røst i det troende Menneskes Indre. Vel fulgte han dem ikke paa deres uendelig møjsommelige Omflakning i de danske Farvande; men da han hørte, at de vare komne til Frederiksstad, begav han sig til dem (Sept. 1735) og fulgte dem siden paa deres Vandringer i adskillige Aar, indtil han (1742) ved selv at angive sig for Førerne som skyldig i et tilsigtet — men afvist — Forsøg paa at forføre et Par Kvinder af Selskabet bevirkede, at man med stor Beredvillighed tilstod hans Begjæring om at vende tilbage til Kjøbenhavn²⁾. I et Brev, dat. Reinau ved Neuwied 29. Novbr. 1742, fra en af Erickssons Selskab (mulig fra Erick Ericksson selv) til Sven Rosén (om hvem senere) omtales D. Fr. paa følgende karakteristiske Maade:

„Hwad Friedenreich angår, så kan Jag intet skrifwa honom till. Min Tro är, at Gud wisseligen hielper hwar ock en, så som han står at hielpas. Thet är ock icke undersamt, at effter skarpa Träffningar |: conf. Zach: 14. v. 3 :| döde, fångne ock sårade finnas. Men om ingen Förgripelse å färde wore, så skulle icke någon i Israell falla. Är han ännu qwar i Altona, så will K: Wän göra sig underrättad, ock sidan låta oss weta, när ock hwart han will hafwa sina qwarlemnade Saker, då forderligast där om skall warda föranstalltadt. Hans Bref liuder wäl, och Gud känner Hiertat; men wij hafwa ingen Räckning med någon Menniskia, utan handla gärne så med Nästan, som wij willja, at Gud skall handla med oss“.

Da Friedenreich gennem to Aandsfrænder, Morten Støttrup og Peder Ipsen, der i Febr. 1744 besøgte Erickssons

¹⁾ Rahbek, Hesperus IV, 2. Hefte. (Tauber, anf. Skr. I, 37). Stolberg omtaler ogsaa i sin Rejseberetning fra Kbhvn., at en Del af de opvakte gik i en usædvanlig Dragt. (K. S. 5. R. III, 797).

²⁾ Se foran S. 72.

Selskab mod Slutningen af dets Ophold i Holland, paany begjærede Optagelse, vilde man ikke mere have noget med ham at gjøre, da man mente, at han, foruden sin foran omtalte Brøde, ogsaa havde givet sig af med Troldoms-kunster¹⁾).

Om hans senere Liv er der f. T. intet andet bekjendt, end at han »døde som Student«²⁾ — vistnok altsaa efter et forspildt Liv; men han var ikke den eneste blandt de af en indbildt Inspiration ophidsede Ynglinger fra Trediveerne, hvem det gik saaledes.

3. **Michael Ottosen Schwartzkopf** var født 17. Decb. 1703 i Manger, Bergens Stift, Søn af Præsten Otto Edvardsen og Hustru Apollone f. Schwartzkopf, hvis Familienavn Børnene antog, maaske ikke uden Hensyn til at Faderen allerede døde tidlig (1713), medens Moderen overlevede ham indtil 1758. En ældre Søn af dette Ægtepar var den langt mere kjendte og i dette Tidsskrift oftere omtalte Edvard Ottosen Schwartzkopf, en Mand af ikke ringe Evner og flersidige Interesser, der imidlertid paa Grund af sin uheldige Adfærd ved Udgivelsen af Skriftet om »de 8 Saligheder«³⁾ bragte sig i en Miskredit, der ved Siden af hans Helden til Herrnhutisme forstyrrede hans Løbebane, saa han døde 1753 ubefordret som fattig »Studiosus emeritus«⁴⁾).

Michael S. kom 1724 som Student fra Bergens Skole til Kjøbenhavn, hvor han ligesom Broderen kom ind i de stærkt bevægede religiøse Kredse. I højere Grad end Broderen blev han greben af de radikale Strømninger, der udgik fra de svenske Separatister, for hvem det var en

¹⁾ Se foran, S. 72 flg.

²⁾ Tauber, anf. Skr. I, 37. Hr. Pastor Jantzen har i K. S. 4. R. V, 824 gjort opmærksom paa, at en Forfatter i K. S. 4. R. III, 744 har forvexlet Provst Daniel Friedenreich i Kjettrup med den Daniel F., om hvem her har været Tale.

³⁾ K. S. 5. R. III, 694 ff.

⁴⁾ D. biogr. Lex. XV, 409.

Hovedsætning, at »Kirken er Babel«. Han kunde derfor ikke modstaa Driften til at slaa Følge med dem, da de maatte forlade Kjøbenhavn¹⁾.

Efter i nogle Aar at have delt ondt og godt, og sikkert mest af det første, med Erickssons Selskab, maa M. S. have begivet sig til Norge, hvor hans Moder endnu levede i Hammers Præstegjæld; her træffe vi ham nemlig 1741²⁾. Sandsynlig er han forbleven hos Moderen i længere Tid — hvor længe kunne vi ikke angive. Men da det ericks-sonske Selskab i April 1745 endelig havde sluttet sin lange Omflakning og var kommet til Stockholm, var Michael Schwartzkopf atter iblandt dem. Da de imidlertid vanskelig kunde skaffe sig Bolig, eftersom Folk nødigt vilde huse dem, begav han sig med J. C. Cedersparre og dennes Familie til Finland, hvor han forblev et Aars Tid og vistnok har missioneret paa sin Maade³⁾. Imidlertid havde den tilbageladte Del af Selskabet ved formaaende Velynderes Bistand endelig fundet et Blivested paa Gaarden Skevik, i Vermdø Sogn, i Skærgaarden 2¹/₂ Mil nord for Stockholm. Her sluttede M. S. med Cedersparre og Familie sig atter til dem i Sommeren 1746⁴⁾ og forlod dem aldrig siden.

Vi skulle ikke her give en Skildring af det tunge og ensformige Liv, Sekten førte i Skevik, men kun anføre, at i en Attest, Præsten Granholm i Vermdø 1756 udstedte angaaende Beboerne af Skevik, hedder det:

»Michel Otteson, en gammel Student ifrån Köpenhamn af 53 Års ålder, synes at wara af någerlunde Krafter och Hälsa för närwarande Tid, men har efter sina Medbröders Intygan utstått många kånbara Widerwärdigheter, så under

¹⁾ Se foran, S. 82.

²⁾ Lampe og Thrap, Bergens Stifts Biskoper og Præster, S. 356.

³⁾ J. S. Pajula omtaler S. 182 i sin 1898 paa finsk udgivne Fremstilling af Pietismens Historie i Finland Schwartzkopfs Virksomhed.

⁴⁾ Den 19. Juli 1746 skriver Abraham Isaksson (Breant) til Ulrica Gripenmarck, at Søndag d. 13. hujus kom Cedersparre m. fl., bl. a. Michel Swartskop, til Schewik.

swårmodiga Tanckar som Kroppsbräckligheter, än at honom någon pålitalig Hälsa kunde tilskrifwas, fölgackteligen icke heller någon Näringsförmåga. Bruekes imidlertid, så mycket han mäcktat, til andras Skötsel«. — Et andet Sted i samme Attest hedder det: »Jacob och Erick Erickssöner, den förre i synnerhet, blef icke länge efter Ankomsten til Svea Riket öfverfallen af Swårmodighet, saa at han dageligen måste skötas af Michel Ottesen, en gammel Studiosus«.

Hvad det drejede sig om, var, om disse Personer vare saa arbejdsføre, at de kunde sættes i Skat. I en Decision, Landfiskal Hedberg afgav, hedder det nemlig:

»Jacob och Erick Erickssöner wil jag mig begifwa (o: tilstaa), at the måge wid nästa ting bewisa sin föreburne Swårmodighet, och at sistnemde til jordiska syslor är obeqväm; Men Michel Ottesson, som them sköter, lærer thesto mindre kunna undgå Mantalspenningars erläggande för alla the Åren, han sig undandölgt, samt plick (o: Mulk) för Försummelsen, som han, efter Sällskapet's egit upgifwande, betiener the twenna förstnämde med Skiötsel, hwilcka så tillika kunna och böra hafwa Råd at betala utskylder för sin domestique«.

Saaledes gled M. Schwartzkopfs Liv hen under opofrende Arbejde for dem, der vare ved at bukke under for det Tungsind, der synes at have været ejendommeligt for mange af dem, der havde sluttet sig til Sekten¹⁾. Om hans Död er der bevaret følgende Optegnelse:

»Den 15. Decemb. 1782 om Morgonen Kl. 3 afsomnade i Herranom vår käre Wän och gamla Medstridare Michael Ottosen Swartzkopp, då han fyllde sitt 79 År på 2 dagar när. Han var af dansk Nation, och har alt sedan 1735 warit i Sällskapet både uti Tyskland och här på Skewik, och tient i nedrig enfoldighet sina Wänner troligen med det Pund, Gud honom anförtrodd; hwarmed han och efter Guds willja sökte at åckra, och fölgactigt war beqväm at kunna lätta de Swagares börda, både med Ord och Exempel.

¹⁾ Jvfr. K. Henning, anf. Skr., S. 70.

Uti flere de sednare Lefnads År war han mycket kraslig och ständig af swår Mage-siuka nog beswärad, hwarigenom hans Lifs Krafter ansenligen aftogo; hvilcket alt han anammade af Herrans hand och med tålmod troligen practice-rade sit walspråk lida och tåga, tils han omsider d. 2. Dec. Kl. 10 om afftonen fick dödsbudet med wärck och sweda i hela Kroppen, så at han efter några dagar nödgades lägga sig til sängs, då ei allenast wärcken tiltog, utan och infant sig en ganska starck innerlig hetta, hwarunder han i öfwerlåtenhet suckade til Guds Barmhertighet om nådig uplösning: hvilcket och Herren bönhörde, och gjorde ett nådigt slut på allan jämmer och elände d. 15. dito. D. 19. ejusd. fördes Liket til Staden och nedsattes d. 20. i sitt hvilorum på Johannis Kyrkogård«.

4. **Jacob Povlsen Schandorf**¹⁾. I det Brev, Enke-markgrevinden af Brandenburg-Culmbach 4. Dec. 1734 tilskrev Grev C. E. Stolberg, klager hun over, »at naar en af de fromme vilde tage Borgerskab eller vilde have en Betjening, vægrede han sig ved at aflægge Troskabseden til Kongen, skjönt Eden af den nuværende Regjering var mildnet saa meget som muligt«. Et af de Tilfælde, hvortil Markgrevinden sigter, er utvivlsomt det, hvori Skrædder Jacob Povlsen Schandorf var en Hovedperson, som det fremgaar af følgende Aktstykker, der tillige angaa et analogt Tilfælde med en Bogbinder Lyemand og ere hentede fra Kjøbenhavns Magistrats Resolutionsprotokol 1734.

¹⁾ Paa Grund af en Fejl i Emigranternes Rejseberetning (S. 61) er denne Mand i Hennings Religiøsa rörelser i Sverige och Finland, S. 21 Not., bleven forvexlet med Hørkræmmersvenden Christen Sandorph, der ogsaa hørte til Separatisterne (se K. S. 3. R. 807 —15). — Men hvorledes forholder det sig med den i K. S. 4. R. I, 174 Not. nævnte »Jacob Scandorf, Skolemester i Herfølge danske Skole paa den Tid (1734), nuværende paa Waisenhuset hos Doctor Grothausen«, der af Herrnhuteren Søren Lintrup betegnes som »trofast Broder i Herren?«. Er det den Jac. P. Schandorf, der i Dec. 1734, udvist af Kjøbenhavn, stødte til de svenske Emigranter?

1734, 13. Sept. indstiller Kbhvns. Magistrat til Kongen, at Jacob Povlsen Schandorf maa forundes Frihed til som Friemester, uden at holde Svende og Dreng, at ernære sig ved egne Hænders Arbejde.

1734, 27. Okt. Peter Lyemand var idag paa Raadstuen opkaldet for at være Oldermænd for Bogbinder Lauget, efterat Lauget paa hannem havde voteret. — Mødte tillige med de øvrige Laugs-Brødre, og erklærede Lyemand, at hand hverken vilde aflegge Eeden eller imodtage Oldermændstienesten; thi gaaer Ordre til Underfogden at actionere ham for Overøvrighed.

1734, 3. Nov., blev resolveret, at H^r Politie-Mester ved Skrivelse anmodes at examinere Peter Lyemand, saavel som Frie-Skrædder Jacob Povlsen Scandorff, som har vegret sig ved at aflegge hans Borgerlig Eed, efter de Qvæstioner, som Magistraten hannem vil tilstille, og derover tage deres Svar.

H^r Politie-Mester indleverede Forhøret af 8. Novembr., ellers berettede H^r Politie-Mester, at Jacob Poulsen Scandorph logerede |: efter hans egen sigende :| hos Sr Prehn¹⁾ paa Kiøbmagergade, og laae i Seng hos Professor Reyntzes²⁾ Tiener. Ellers haffte bem^{te} Scandorph erklæret, at hand icke herom haffte consuleret noget Menniske, men haffte lært af Guds Ord, at hand icke maatte sværge. Hvorefter samtl. Magistraten faldt paa de Tanker, at det skulde forestilles Hans Kongl. May^t.

Til Politiemester Torm!

Een Persohn Nafnlig Jacob Povlsen Schandorf haver udbedet Deres Kongl. Maj^{ts} Allernaad. Bevilling de dato 1te Octobr: sidst afvigte som Friemester paa Skræderhaandværket sig herudj Staden at nedsette og ernære, naar hand først sit Borgerskab derpaa lovlig vundet haver; Men som hand offentlig for os paa Raadstuen erklærede, da hand til dend ende i følge af Højstbemelte Kong: Allernaad^t Befaling derom var fremkaldet, at hand ikke ville eller kunde aflegge dend sædvanlig borgerlig Eed; og sligt er een Post, som man billigen maae drage i Betænkning og ikke saaledes kand passere, uden Grunden og

¹⁾ Denne forekommer i en Fortegnelse over Separatisterne i Kbhvn.

²⁾ D. e. den theol. Professor J. F. Reuss.

Aarsagen dertil egentlig erfahres; altsaa skulle vi tjenstlig herved anmode Hr. Politimester, det hand ville behage at lade fornevnte Scandorf forderligst paa Politie Cammeret fremkalde og derom behørigen examinere, samt tage hans udførlig Svar og Erklæring paa een hver af de Poster, som paa indlagte Notice findes anført. Og da Peter Lymand Bogbinder, som dend 27de Passato og har været for os fremkaldet til at giøre Haandstrekning og aflegge Eed som Oldermænd for Bogbinder-Lauget, siden hand udi Laugs Samling af de fleste Mestere dertil var bleven udvaldt, ligesaa haver vegret sig ved at giøre denne Eed, saa ville Hr. Politimester iligemaade paa forbemelte Spørsmåale lade tage bemelte Lyemands Svar og Erklæring og derefter over hvis som passerer os een formelig Udskrift tilstille.

Vi forbl. etc.

Kbhafns. Rdstue den 3^{die} Nov. 1734.

Stormægtigste Allernaadigste

Arve Konge og Herre!

Det er af saamange Aars Erfarenhed og kiendelige Prøver noksom befunden, at Deres Kongl. Maj^{ts} og Høj Salige Forfædres Love og andre Kong: Anordninger er og haver været saa meget meere Herlige og Højstpriiselig, som de (Gud være æret) af saa Christelige Potentater ere gived, der ikke uden paa Guds egen Lov haver ladet dem grunde og fundere, hvorefter og alle Christelige troe og retskaffene Undersaatter fra dend høyeste til dend nederste billigen har haft og indtil denne Dag haver Aarsag at tacke Gud, som har værdiged dennem Beskiærmelse under saa Christelige og Naade-fulde Regentere og Lovgivere, ja tillige at glæde sig ved, at Ret og Retfærdighed udi Deres Kongl. Maj^{ts} Lande og Riger derefter bliver tildeelt eenhver uden Forskiel, være sig indlændske eller fremmede; Men endskiønt inted højere eller ypperligere udi dette timelig er fornøden, end at saadan Guds og Deres Kongl. Maj^{ts} Naade uafsladelig formedelst troe og lydige Undersaatters Bønner og Forbønner maatte vedvare; Saa er det dog desto beklageligere ved tvende u-ventelige Exempler nyeligen tildraged, at tvende Persohner haver, formedelst een selv-indbildt og fatted hellig Mee-ning imodstaaed Deres Kongl. M^{ts} Allernaad^t Lov og Villie.

Dend eene er een Persohn ved Nafn Jacob Povelsen Schandorf, Skræder-svend, logerende hos Professor Reuses Tienere udi Kræmmer Præhns gaard paa Hiørnet af Løvstræde og Kiøbmagergaden, som haver udbedet Deres Kongl. Maj^{ts} Allernaadigste Befaling af 1te Octobr. sidstl. at maatte med eigne Hænders Arbeide ernære sig af Skræder-haandverk herudj Staden, naar hand først sit Borgerskab lovlig vundet havde. Dend anden er een Borger og Bogbinder, navnlig Peter Lyemand, boende udi hellig Geistes Stræde. Begge og hver for sig har offentlig paa Raadstuen for os nægted, dend første udj allerunderd^t Følge af Højstbemelte Deres K. Maj^{ts} Allernaadigste Rescript til Os under 1te Octobr: at aflegge hans borgerlig Æd, som indeholder: 1. at være D. K. M. og det Kongl. Arve Huus huld og troe; for det 2^{det} at være Magistraten hørig og lydig udi hvis de hannem paa deres Kongl. Maj^{ts}, Stadens og Embeders Vegne maatte have at byde; og for det 3^{die} ikke at beviise imod sine Medborgere andet, end hvis hand af dennem vilde og have. Dend anden, nemlig Lyemand, som af Bogbinder Lauged udi deres Forsamling udi en Magistrats Persohns Overværelse ved de fleeste Stemmer var bleven vælget til Oldermann, at aflegge dend fra Alders Tiid sædvanlig Oldermannseed, saaledes at hand vilde holde de Bogbinder Lauged Kongl. Allernaadigst meddeelte Laugs Articler, saavidt hannem var mueligt. Dette kom os, Allernaadigste Konge! saa meget meere forunderlig for, som det var noged nyt og fremmed, og endnu ikke hos Os udi Mands Minde er hørt, at nogen Undersaat under saa Christelig og tillige Souverain Konge og Herre saa modtvillig har tordet nægte og imodstaae at efterleve Hans Allernaad^t Befalinger; hvorfore og for at faae den egentlige Grund og Aarsage at vide, hvoraf sligt maatte have sin Oprindelse, vi lod fornevnte tvende Persohner separat paa Politie Cammeret inden lukte Dørre examinere, da de paa forregaaende til dennem derom gjorde Spørgsmaale haver svared og erklæred, saaledes som vedføjede Gienpart af Udskriften af Politie Cammerets Protocol under 6te hujus indeholder. Men som vi allerunderd^t formeene, at saadan deres Opiniatrete og forsettelig Overhørighed er af saameget større Betydenhed, som det er imod Deres Kongl. Maj^{ts} Højhed og Souveraine Regimente; Ja

meest i Henseende til dend Consequence, deraf ved et tilvoxne større Tal af ligesindede kunde følge, saa have vi holdet det for vores allerunderdanigst Pligt det allerunderd. D. K. M. at referere: Og tillige at implorere D. K. M.'s Allernaadt Resolution om, hvorledes forbem^{te} Persohner i dette Tilfælde for deres Forhold skal ansees, saa og hvorledes Vi, om fleere ligesindede hereffter skulle ytre sig, som højligst befrøgtes, om ikke derpaa i tide raades Boed, imod dennem haver at forholde. Forbl. med Allerunderd. Soumission.

Khafns. Rdst. d. 10de Nov. 1734.

1734, 10. Decbr. Kgl. Reskript om Schandorf og Lye-
mand, hvorved det gives Magistraten tilkjende, „at Vi allern. ville, at I udi Stilhed skal afgjøre Sagen saaledes, at Jacob Povlsen Schandorf ej skal have nogen Nytte af den ham allern. forundte Bevilling, og ikke heller maa opholde sig i vores kgl. Residensstad Kjøbenhavn, saafremt han ikke vil aflægge den sædvanlige Borgered. Og hvad Bogbinderen Peter Lyemand, som en Gang har svoret sin Borgered og nu ikke vil sværge den sædvanlige Oldermandsed, angaar, da haver I endnu en Gang under en taalelig Pengemulkt at injungere ham inden en vis Tid at aflægge bemeldte Oldermandsed, og saa fremt dette ikke kan hjælpe og bringe ham til sin Pligt og Skyldighed, da skal han have forbrudt sit Borgerskab og maa sig ej udi bemelte vores kgl. Residensstad Kjøbenhavn opholde“.

Til Martinus von Vendern,
Oldermand for Bogbinder Lauged.

Det er Eder ikke u-bekiendt, hvorledes Bogbinder Peter Lyemand, som havde de fleeste Mesteres Stemme til at være Oldermand udi Eders Stæd, da han mødte for Magistraten paa Raadstuen og skulle gjøre Haandstrekning, samt aflegge dend sædvanlig Oldermands Eed, vegrede sig ved at gjøre denne Eed og derved viiste sig ulydig og opsetzig baade imod haus Øvrighed, og hans Ampts mestere; Og da sligt Hans Kongel. Maj^t allerunderd. er bleven refereret, er det allern. ved et derom til Magistraten erganged Rescript de dato 10de Decbr. 1734 resolveret, at saafremt Peter Lyemand ikke ville efterkomme saadan hans pligt og skyldighed og aflegge dend ham

paalagte Oldermands Eed, skulle hand have forbrudt sit Borgerkab og ey tillades sig her udi Staden at opholde. Ihvorvel nu Peter Lyemand dereffter haver været gived Tiid og Dilation at betænke sig derpaa, fra den 12te Decbr: 1734 og til i Dag, er det dog uventelig fornummen, at hand saavel ved skriftlig Memorial af 8de hujus som mundtlig for Magistraten modtvilligen har benægtet at beqvemme sig til at aflegge forbemeldte Eed; Thi er altdsaa Hans Nafn derpaa udj allerunderdanigst Følge af Højstbemelte Kongl: Allernaadigste Befaling af denne Stads Borgerskabs Protocol bleven udsletted og hannem befaled førstkommende Paaske indeværende Aar at begive sig herfra Staden; Hvor af følger, hand heller ikke meere som een Borger og Amptsmester maae eller bør considereres. Til hvilken Ende Eder og herved anbefales at lade meerbemelte Peter Lyemands Nafn af Bogbindernes Laugs Protocol som Mester udslette. Og som det er ventelig, hand haver Lære Dreng i sin Tieneste, saa paa det disse fattige Persohner ikke under deres hidindtil haaffte Lære-Mesters erviiste Opsetzighed og Formastelse skulle lide, haver Høj og Velædle Magistraten fundet for got, at saafremt samme Dreng selv haver Lyst til at vedblive og udlære Haandværket, at I da antager Eder dennem og sørger for, at de deres resterende Lære Aar hos andre Mestere udlærer og udi Tieneste hos dennem bliver hensadt. Der effter I Eder saa vel selv som øvrige Laugs Mestere sig vedbørlig haver at rette. Kiøbenhafns Raadstue dend 12te Janvary 1735. Effter Høj og Velædle Magistratens Anordning.

A: Raff.

5. **Michael Bentzen**, Kjøbmand i Korsør, tildrager sig vor Opmærksomhed ved sin virksomme og opofrende Deltagelse for de af Vinterstormene omtumlede svenske Emigranter. Hans menneskekjærlige Adfærd overfor dem og særlig hans i Svenskernes Rejseberetning (S. 62 f.) optagne Ansøgning til Kongen viser formentlig, at han hørte til den til Separatismen heldende Kreds af opvakte i Korsør. — I et Brev af 13. Juni 1735 til J. L. Holstein (da Stiftamtmand i Sjællands Stift) ytrer Kongen: »Jeg tilbagesender herved Memorialen fra Borgmesteren i Korsør tilligemed en,

som jeg har faaet fra Michael Bentzen, denne Sag angaaende. Jeg er af Hans Tanker om Sagen, og vil det vel være det bedste intet at foretage, før Han har været i Korsør og har indhentet nærmere Oplysning¹⁾. Uden Tvivl vilde Undersøgelser i korsørske Arkivsager kunne give nærmere Oplysning om denne ret tiltalende Personlighed.

Det kunde bemærkes, at der samtidig var et Par Mænd af Navnet Bentzen i Korsør og Slagelse, der mulig have været M. B.s Brødre; i alt Fald synes de væsentlig at have staaet paa samme religiøse Stade som han, nemlig Christen Bentzen, Postmester i Korsør (s. K. S. 4. R. VI, 91 Not.) og Zacharias Bentzen, Garver i Slagelse (K. S. 3. R. V, 669 og 4. R. III, 204 f.). Angaaende den sidste indsendte Provst Joh. Barscher i Slagelse i Apr. 1736 Klage til Biskop Worm over, at han førte sine to Døtre paa Afveje, og at deres Moder frygtede for, at han vilde sende dem ud af Landet²⁾ (vistnok til Herrnhut).

6. **Peter Christian Thaysen** (Taisen). Blandt de danske Studenter, som bleve bjergtagne af Erickssons Selskab, var den nævnte Person, der et Steds (s. foran S. 82) betegnes som Nordmand, hvad dog ikke ret passer med, at han med Vished vides at være bleven Student i Juli 1728, 23 Aar gl., fra Faaborg Skole sammen med Hans Pedersen Læssøe, der siden gjorde sig bemærket som en overordentlig ivrig Opvækkelsesprædikant, og samtidig med Brødrene M. og N. Støttrup. I Juni 1730 tog Thaysen Bakkalavrgraden³⁾ og kom snart ind i det stærke aandelige Røre, som den Gang herskede i Kjøbenhavn. Et Vidnesbyrd herom var det, da han 1733 som Kommunitets-Alumnus forsvarede nogle lidet orthodoxe Sætninger om de Kristnes kongelige Præstedømme (1. Pet. 2, 9), uden at hans Theses forud vare blevne under-

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 209—10.

²⁾ Brev fra Worm til J. L. Holstein, dat. 23. Apr. 1736 (i Arkivet paa Ledreborg Nr. 476, Fol.).

³⁾ Birket Smith, Kbh Univ. Matr. II, 498.

kastede den foreskrevne Prøvelse af Decanus eller hans Privatpræceptor, og uden at han havde skaffet sig nogen Professor til Præses ved Disputationen, som de akademiske Love foreskrev, naar en Student behandlede et theologisk Emne. For disse Forseelser straffedes han med 8 Dages Udelukkelse fra Kosten i Kommunitetet, medens der ikke blev rejst nogen Tiltale imod ham for det formentlig heterodoxe i hans Theses, noget man tilskrev Kommunitetets Ephor, Prof. J. F. Reuss, hvis egen Orthodoxi mange Studenter drog i Tvivl paa Grund af hans pietistiske Anskuelser¹⁾.

Siden høre vi om Thaysen, at han var en jevnlig Deltager i de gudelige Forsamlinger, som holdtes hos Madam Wulf i »Den forgyldte Oxe«²⁾. Da de svenske Emigranter kom til Kjøbenhavn, blev han stærkt greben af deres separatistiske Lærdomme, og da de maatte forlade Kjøbenhavn, ledsagede han dem paa en Del af deres Omflakning i de danske Farvande for at hjælpe dem til Rette med Sproget og deres Henvendelser til de stedlige Autoriteter³⁾. Han drog dog ikke med dem til Frederiksstad og videre, men søgte ved Forsamlinger i Kjøbenhavn at vinde Tilhængere for sine Meninger, i hvilken Anledning Oversekretær i Kan-

¹⁾ I det thronhjemske Vidensk. Selskabs Saml. 100, 4te findes:

Theses de Sacerdotio Regali Christianorum 1. Pet: 2, 9 pro Beneficio quadra Regiæ proposito a Petro Taysen in Auditorio Collegii Regii. Mens: Oct: 1733. [5 Sider]. Med følgende Paa-tegning af en samtidig (formodentlig Benjamin Dass).

»NB. Ventilatæ sunt hæc Theses absque approbatione et censura vel privati Præceptoris vel Decani, quod Fundationi Regiæ plane contrarium est; adeoque à Præposito Communitatis Regiæ res ad Facultatem Theologicam delata est; nihil aliud autem à Facul: Th: in auctorem animadversum est, quam ut quadra Regia per 8 dies prohibetur, cum triplex commiserit crimen, sc: disputando in Theologicis sine Præsede, sine approbatione Decani, et deinde maxime heterodoxa proponendo, quod ultimum à Facult: Theolog: non memoratum, sed ob duo priora tantum mulctatus, ut litteræ Ephori Jer. Fr. Reussii testantur, quas propriis oculis vidi.«

²⁾ Dette omtales i den kgl. Kommissions Akter i Anl. af de pietistiske Stridigheder.

³⁾ Se foran, S. 82.

celliet, Geheimeraad Holstein tilskrev Biskop Chr. Worm følgende:

Højædle og Højærværdige Hr. Biskop!

Da Hs. Kgl. Maj. er kommen i Erfaring, hvorledes tvende Studiosi her i Staden, navnlig Bistrup og Teisen, skal ved Forsamlinger udi adskillige Huse søge at bringe de enfoldige til vildfarende Meninger i Religionen, saa haver Hs. Mj. allern. befaleet mig at tilmelde D. H., at De havde til sig at tage Provsten Mag. Huid og Waisenhuspræsten Hr. Evald, som paa Missionscollegii Vegne er beordret paa D. H.s Erindring hos Dem at indfinde sig, foruden en anden af Stadens Præster, hvem De selv dertil vilde udvælge, og udi deres Overværelse examinere forskrevne tvende Studiosos in articulis fidei for at erfare, hvorledes de maatte befindes derudi at være grundede, og om der kunde mærkes, at de til nogle særdeles Meninger i Religionen inclinerede. Da D. H., naar bem. 2 Studiosi saaledes af Dem i forommeldte tvende Præsters Hos- og Overværelse vare examinerede, derom til Hs. Kgl. Maj. vilde indgive sin allerund. Relation. Jeg forbliver (osv.)

Hafnø d. 10. Aprills 1736.

J. L. v. Holstein¹⁾.

Af hvad der berettes om den stærke Opposition, Præsten J. Olrog fandt, da han ikke længe efter traf Thaysen i det piperske Samfund paa Frederiksberg, fremgaar, at med ham var der intet at udrette, hvad han ogsaa senere lagde for Dagen²⁾. Som flere andre separatistiske Studenter, vendte han Studeringerne Ryggen og gav sig til et Haandværk. Han blev Skomager³⁾. Men om dette var det sidste Stadium i hans Liv, kan med Føje betvivles. I de Fortegnelser, man har over Separatisterne i Kjøbenhavn 1741—42, nævnes han ikke, og han maa vel da have forladt Byen.

Den i Holsteins Brev nævnte Student Bistrup, der

¹⁾ Oversekretærens Brevbog, 1630—36, S. 467 f. (Indlæg til dette Brev fattes).

²⁾ K. S. 5. R. III, 742—3. 746. 758.

³⁾ Helveg, D. danske Kirkes Hist. efter Ref., 2. Udg. II, 52.

holdt Forsamlinger i Forening med Thaysen, og som af Separatisten J. C. Broch omtales som en Ven og Meningsfælle¹⁾, er maaske den Janus (o: Jens) Bidstrup, der 1730, 20 Aar gl., blev Student fra Kjøbenhavns Skole²⁾, og som i Dec. 1734 besøgte de svenske Emigranter under deres Ophold ved Fæne³⁾. Han omtales ved denne Lejlighed som en Jyde, der kom fra Horsens, hvor han havde Venner (Slægtninge). Imidlertid er det ikke udelukket, at det kan være den Johannes Bidstrup, der 22 Aar gl. 1733 blev Student fra Nakskov Skole⁴⁾ og vel er identisk med den i dette Tidsskrift oftere omtalte Bornholmer Hans Bidstrup, der blev en ivrig Herrnhuter og endte som Degn paa Bornholm⁵⁾.

7. **Andreas** (Anders) **Røpke** er vel ikke udtrykkelig nævnet i den Del af Svenskernes Rejseberetning, som foran er meddelt; men han var dog en af de Danske, som varigst sluttede sig til dem. Han hørte til den pietistiske Kreds, de saakaldte »Waisenhusfolk«⁶⁾, og var Fuldmægtig hos Raadmand, Kommerceraad Nicolai Buurmester i Kjøbenhavn, da han i Marts 1734 indkaldtes for den i Anledning af de pietistiske Stridigheder nedsatte kgl. Kommission, angiven som den, der, trods det kgl. Forbud, holdt Konventikler. Han benægtede det imidlertid og paastod, at saadanne Forsamlinger heller ikke vare holdte i hans Værts Hus⁷⁾. Da Svenskerne i Efteraaret 1734 kom til Kjøbenhavn, blev han saa stærkt greben af deres ejendommelige Lærdomme, at det blev bestemmende for hans følgende Liv. Vi vide vel ikke, om han har opsøgt dem i deres Udlæn-

¹⁾ K. S. 5. R. III, 772.

²⁾ Birket Smith, Kbh. Univ. Matr. II, 518.

³⁾ Se foran, S. 82.

⁴⁾ Birket Smith, a. Skr. II, 548.

⁵⁾ K. S. 4. R. V, 647. 665. 5. R. II, 162—5. 171.

⁶⁾ Se K. S. 4. R. I, 651.

⁷⁾ Kommissionens Protokol (tydsk Overs. i Wernigerode).

dighed — den Omstændighed, at han ikke nævnes i Fortegnelserne fra 1741—42 over Separatisterne i Kjøbenhavn, kunde mulig tale derfor. I ethvert Tilfælde stod han i stadig Brevvexling med dem, efter at de 1745 vare vendte tilbage til Sverig. Hans Breve ere vel ikke bevarede, men derimod en Del Breve til ham og til enkelte andre danske Personer. Af disse Breve har Heiberg taget Afskrift fra Abraham Isaksson (Breants) »Brefbok« (1744—55) i Univ.-Bibl. i Upsala. Naar K. Henning, som har kjendt disse Breve, paa Grundlag af dem kalder Anders Røpke »den kjøbenhavnske Forenings Forstander«¹⁾, da er dette Udtryk formentlig vel stærkt; i alt Fald kan det næppe godtgjøres, at Separatisterne i Kjøbenhavn have udgjort nogen organiseret Forening, om de end stod i nøje Forbindelse med hinanden. Da Brevene forekomme os at være af ikke ringe religionspsychologisk Interesse, skulle de meddeles her som Afslutning paa disse Bidrag til Oplysning om den »Ravage«, de landflygtige Svenskere frembragte i ikke faa danske Pietisters kirkelige Holdning.

Schewik d: 17: Octo. 1745.

Til Johannes Olsson.

Dess behageliga skrifwelse, dat. d. 17. April nestl., som med Posten ifrån Königsberg²⁾ d. 18/24 Sept. omsider oss tilhande kom, antages för bewis, at wi utur k: wäns benägna åtancka icke uteslutne äro. Oss är ock altid fägnesamt at förnimma, det våra Älskeliga wänner wäl går, at de i Trona ock Kärleken, som är i Christo Jesu, tilwäxa, ock at de i alla andra sanna dygder, Gudi til pris, genom hans nåd altid förkofras. Förmedelst den Älskeliga And: Brems³⁾ saliga affärd utur den Jordiska hyddan har wäl kæra wän mistat en

¹⁾ K. Henning: De relig. rörelserna i Sverige og Finland efter 1730, S. 49.

²⁾ Her havde Emigranterne opholdt sig en Tid, og derhen var Brevet altsaa adresseret.

³⁾ Skrædder i Kbhvn., »meget bitter og arrig mod vor Kirke«, hedder det i Fortegnelsen af 1741 over Separatisterne i Kbhvn.

trogen ock redelig omgänces Broder ock Camerat; men så lefwer man dock i det hoppet, at Guds dyra nåd ock wälsignelse ännu rikeligen skal erfaras, om I k: wän ock Eder k: hustru med de öfrige dåwarande fåå trogne af allo hierta winläggén Eder med hwar annan at under Bön ock Waksamhet wara Gud ock wår Frälsare Jesum trogne i bans Buds hållande ock sanna efterfölgd, hvortil den ena upmuntre ock upwäcka den andra med ord ock gerningar, så lenge thet heter i dag, så at ingen blifwer förhärd genom syndenes bedrägeri.

I detta wälmenta ock uprichtiga sinnet har jag för kort tid sedan nylig låtit helsa kära wän med förhoppning, at sådant wänl. blifwit annammat, wil ock ännu härmedelst upmana hwar annan at afkläda den gamla Menniskan med alla dess handlingar ock at ikläda den nya Menniskan, som efter Gud är skapad i rättfärdighet ock sanningens helighet.

Genom Guds underbara styrsel äro wi, til antalet 26 Personer, nestl. d: 26 April s: v. til Stockholm ankomne, hwarom med mera ang^{de} våra omständigheter wennen Röpke nu anmodas at lemna nermare underrätelse. Wårt wistande är nu för tiden paa denne gård Schewik 2¹/₂ mihl från Stockholm belägen.

I öfrigt warder k: wän med dess k: hustru wänligen af oss hälsade. Herran styra våra hiertan til sin Kärlek ock Christi uthärdande tålmod.

A: I(saksson).

Schewik 17 Oct. 1745.

*Til And. Almqvist.*¹⁾

.... Uppå det bref, som k: wän til Köpenhamn afsände, är swar ankommit, hwaruti iblandt annat berättas, at bem^{te} Stads Skepps Bygmästare²⁾, hwars korte skrifvelse til oss under

¹⁾ En meget velhavende Handelsmand i Linköping, der var en varm Ven af Skewikerne og sluttelig testamenterede Samfundet hele sin Formue. G. Janzon, Bidrag til Skewikernes historia.

²⁾ I den »Historiska Berättelse», hvoraf Begyndelsen er meddelt ovf. S. 53 ff., findes følgende Notitser:

[År 1768[d 3 Junii kom Skepps-Bygmästaren Niels Halkiers lilla Son Gottfrid från Köpenhamn genom Stockholm til

närwarelsen oplästes, har af Gud fått krafft ock frimodighet at d: 30 Aug. nestl. s: n: friwilligt afsäga sit importanta kall ock ämbeta, på det han ifrån sina många utwärtas hinder lösgjord, må i sanning kunna efterfölja sin Frälsare Jesum i hans fotspår, til hwilckan ända han ock skal wara resolverad at effter Guds wilja försaka alla andra ting, såsom hustru, barn, gods ock ägodelar samt sit eget lif

Schewik d. 17/28 Octob. 1745.

Til Köpenhamn.

I rättan tid hafwa wi richtigt bekommit kära wännernas fägnesamma skrifwelse af d: 14 hujus, som ger anledning til Guds förhårligande ock följande wänliga erhindringar:

En Siäl, som effter Bekostningens mogne öfwerläggning sig resolverat at i Trone efterfölja sin Herre og Frälsare i hans fotspår, har wäl många. stora ock mäktiga Fiender emot sig, men så behöfwer han dock icke fruchta sig; ty JESUS den Trofaste ock Sanfärdiga, som är en Herre öfwer alla Herrar ock en Konung öfwer alla Konungar, är mächtig nog at beskydda, fria ock frälsa henne utur alla hennes fienders händer.

Den Starcka Guden, som halp sitt förtryckta Israel utur den grymma Pharaos hand, beredde en tryggan wäg igenom Siefwa hafwet, med Moln- ock Eldstoden them betäckte, ock genom then långa förskräckliga öcknen them ledsagade, samt enteligen effter många blodiga Strider alla de grufweliga 7-handa slags nationer i Canaan så aldeles ödelade, at om-sider hela landet wardt gifwit Israel til arfsrätt ock besittning; Han den samma härliga, heliga ock Mayestätiska Guden, Han lefwer ännu, ock lofwat ware Honom wår Salighets tröst ewinnerliga!

Skevik, för at besöka oss på någon tid, och wänja sig wid et stilla och insamlat lefwerne, samt at täncka flitigt på sia Skapare i ungdommen, för än de onda dagar komma. Gud förwara honom i den sanna Früchtan och Kärlek! at ingen må rycka honom af din hand.

[År 1769] d 26 Junii anlände wän Halkier från Köpenhamn til Skewik, för at besöka oss en liten tid, och d 29 Julii reste han tilbakars igen jämte sin lilla Son Gottfrid.

Herren hafver icke anseende til personen, afmåter icke sin Nåd effter någon Minniskas wärdighet, gifwer ock icke sina gåfwor effter mått; utan Han förbarmar ock wårdar sig hierteliga öfwer them som fruchta honom, mätter the hung-riga med godting, hörer theas Bön som på Hans Namn för-trösta, ock bekröner them med mycken wälsignelse öfwerflödiga, som Jesum Christum rättsinneliga kär hafwa.

Egen oförmögenhet, owärdighet ock odugelighet må altså intet bekymra, fast mindre afskräcka någon at med all frimodig-het i Trone nalka sig til den Huldsaliga Mennisko Älskaren, som kan göra den ogudachtiga rättfärdig ock Syndaren helig.

Så snart en Siäl i Sanningen begynt at wända ryggen til werlden, ock under Sielfförnekelsen samt korsets tåliga bärende begifwit sig på hemresan til sin himmelska Fader igen, står Fadrens ansichte genom Jesum, Guds Kärleks hierta, i Hug-svalaren then Helige Anda til Henne i Nåder wändt. Jesus blifwer Hennes Medlare, Försonare, Försware, Förebedjare ock fulkomliga Återställare; Hon kommer i gemenskap med hela thet Gudomeliga Släktet i himlarna ock på jordene, und-får delachtighet i alla the heligas förböner, som genom Jesu Anda för Guds Thron frambäras, ock genom leder ock ledamoter åtniuter hon af Hufwudet Christo, effter all emottagande Beqwämhet, allahanda af Hans Gudoms Krafft, som til Lif ock Gudachtighed tiänar.

Personlig skilnad från andra heligas utwärtas samfund, aflägsse orter, samt in- ock utwärtas fienteliga Anstormningar kunna intet hindra den andeliga gemensamheten ock delachtig-heten af then utur Hälsobrunnen til all andelig tilwäxt i nådene utflytande ock sig meddelande krafften ock wälsignelsen. Det allestädes närwarande Alnogsamma Goda är Allom nog ock tilräckelig. Saliga äro the, som hungra ock torsta effter rätt-färdigheten, the skola mättade warda.

Så warer tå, I Älskeliga, som Eder wärom Frälsare Jesu upoffrat, tröste ock wid godt mod i Herranom! Kommer ihog, at Jesus sielf har lofwat at wara när oss alla dagar intil werl-denes ända. Han är Underlig, Råd, Gud, Hielte, ewig Fader, Fridförste, vår Domare, Mästare ock Laggifware; Han, Han hielper oss! Men så måga wi ock intet hindra, fast mindre

motstå then Nya Skapelsens Herre uti sitt heliga Återställelses wärck i oss, utan genom Nåden wara williga at afdö alla våra Sielf- och Egenhets kraffter, och genom Jesu lidelsers och döds gemenskap, uti Jesu upståndelses krafft upstå nya Menniskor, effter Hans Beläte omsmälte och omskapade, så at wi uti alla våra tanckar, ord och gerningar wårom Herra Jesu tackas måga. Hans ord och Sanning ware vårt rättesnöre och hans Exempel vår effterdömmelse. Låtom oss wara flitige at bedja Gud i Trone om Wisdomsens och Uppenbarelsens Anda, som kan göra the fåkunniga wisa, leda oss i alla våra gerningar skickeliga och bewara oss genom sina kärlighet. Fienden lurar på alla våra steg, sökandes antingen til höger eller til wänster at bedraga, locka och snärja. Wägen är smal och trång, och afwägarna många och breda. Man må altså både under ensamhet och i omgånge med andra söka at wandra med och för Gud, wachta sig för alla onda mistanckar, lättsinnighet, wrede och säkerhet, och hwarcken til försagdhet eller högmod sig förleda låta.

Ingen täncke, at han utan mycket kors och bedröfwelse, ångest, nöd och död kan slippa sina andeliga Fiender. Uti det fallna Menniskowäsendet har Drakan, Diuret, Skökan och den Falska Propheten sitt näste; ther är thet andeliga Babel och Babylon med alla Sodoms och Gomorre styggelser. Innan alla dessa Diefwulens wärck och gerningar blifwa i grund förstörde, så at den gamle himmelen och den gamla jorden intet mera är tilfinnandes, och i stället en til Anda, Siäl och Kropp effter Guds heliga rena Beläte på nytt skapat Menniska med des nya himmel och jord framkommer, hwarmed det öfra himmelska Jerusalem kan förena sig såsom en prydd Brud med sin Man, så wancker mycket lidande och arbete; Salig är den som intet förargas på Christum. Korset följer altså dem Christnom af sig sielf nödwändigt effter. O at man allenast sig derunder rätt skicka måtte! Den helfwetis Pharao och Herodes med all dess anhang försummar sig intet, så snart Christi aflelse i wiljan gått för sig; At förhindra det ewiga Lius- och Kärlekslifwets framfödande i hiertat är dess bemödande, och at på alt sätt emotstå den andeliga tilväxten, så at Christus intet må komma at winna en gestalt och stadga i Siälen, år den

arges hufwudwärrck. När åter den nya Menniskan genom Christum blifwit kraftig giord ock wuxen at undergå sina prof, försök ock frästelser, samt in til fullkomlig Seger utstå striden med den helfwetes Drakan, dess Brud den babyloniska skökan, med Wildjuret, dess Beläte, wederteckn ock namns tahl, samt med den falska Propheten ock alla dess motchristiske lögn, bedrägerier, så får hon weta, hvad Christi lidelser ock döds gemenskap har at säga, ock tå pröfwat de Heligas tålmod. Men then, som blifwer fast in i änden, han skal warda salig.

Om Wennen Halckier hafwa wi det goda hoppet, at han af Kärlek til Christum på den smala Sielfförnekelsens ock alla Tings Försakelses wäg sig begifwer, ock fröyda oss altså med Eder, våra kära wänner, öfwer denna i Herranom fattade resolution; man twiflar ock intet om den Alsmächtigas trofasta hielp ock bistånd uti alla derwid påkommande in- ock utwärtas anstormningar, om han i Trone beständigt hållar sig til vår Frälsare Jesum; til hwilcken ända rådeligit är at troligen bedja Gud om Tro ock wisdom i alla företagelser. Den sanskyldiga plickten emot hustru ock barn ophäfwes intet genom Jesu efterföljelse på försakelsens wäg, ei heller får man effter sin egen wilja ock drifft omgå med det lekamliga, hwaröfwer Gud satt någon til Hushållare, så befordras ock icke then gamla Menniskans död genom otidig hårdhet ock oskonsamhet emot sig sielf. Under det i Jesu Namn fattade heliga upsätets wärckställighet må altså hustru ock barn wisligen wärdas, det jordiska effter Guds wilja disponeras, ock kroppen mätteligen ock behörigen skötas. Med de fåfängeliga werldenes barn må den kära wannen ei vidare inlåta sig i tal ock omgänge, än sielfwa nödwändigheten fordrar; innom sig sielf til Christum i Trone må han söka at wara insamlad under Böner ock åkallan, så hielper Gud härliga, gifwer wishet, tröst, krafft, frimodighet ock tålmod, ock utför wäl saken ttil sitt heliga Namns ära, hwileket wi ock jämte wänl. hälsing af hiertat åstunda, så at den Älskeliga wennen må blifwa en Herrans Plantning, Gudi til lof, ock alla Sanningens Motståndare blyas ock skämmas.

Den handräckning, som wi effter den af Gudi undfångne nåd ock gäfwat våra Älskliga wänner, Bröder ock Systrar i Christo, likmätigt Kärlekslagen skyldige äro, undandrager wi

oss icke, lemna ock gerna swar, så lenge Gud behagar, på det, hwarom man framdeles tilskrifwes.

Huru nådelig Gud sig om oss wördat sedan hitkomsten til Swerje, wil jag ock våra kära wänner til opmuntring kortelig berätta. Oansedt alla våra saker några gånger af wederbörande blifwit visiterade, innan det blef tillåtit at föra dem i land, så utwärcade sig dock Consistorium Öfwerhetens handräckning, at hemma i huset, där wi i staden logerade, ransaka alt hwad wi hade. Wärcställigheten geck ock oförmodelig för sig, hwarwid ibland andra Böcker den Lutherska Swenska Bibelen, några exemplar af nya Testamentet effter Reitz öfwerättning ock åtskilliga manuscripter oss ifröntogs. Sedan besökte oss Prästerna åtskilliga gånger med inwiteringar til deras Kyrcko Samfund; ock effter sådant ei något uträttade, giordes wi så misstänckte ock förhateliga, at herberge hwarcken i staden eller på landet swärlig kunde fås. Icke dess mindre styrde Gud under alt Buller wår sak så nådelig, at wi bekommo qvarter här på denna gården Schewik, som 2^{1/2} mihl ifrån Stockholm i Skärgården wid Siön belägen är, hwarest wi tilsamman redan en tid oss uppehållit ock öfwer winteren förhoppas at blifwa under Guds mächtige Beskydda. Ibland har wäl sett swårt ut at få Bröd i öknen; men så har dock wår Gud effter sina löfften alt härintil så nådelig fogat, at wi på det nödiga icke haft någon brist. De effterfrågade 2^{ne} wänner lefwa ännu; S(öster) Margareta Eriksdotter wistas här, men Swarts-koph fölgde Cedersparre ock dess familia på et besök til dess Föräldrar i Finland, hwarest the ock öfwer winteren förblifwa. Wid tilfelle wil jag communicera honom k. wän Röpckes hälsing. Wårt förra bref til Eder befordrade en oss bekant Köpman, som har Correspondence med en Skrifware på Banqven¹⁾ uti Köbenhavn; på samma sätt ärnar man ock detta expediera, effter våra bref således riktigt framkomma; eljest observeres, at här i riket brukas gamla stylen. Den omnemde Dan:²⁾ med alla des skadeliga Consorter måste sielfwa uppenbara, hwars Andas Barn de äro; men i ingen måtto fruchten

¹⁾ Hans Niemann.

²⁾ Vistnok Daniel Frlidenreich.

Eder för dem; ty Gud är en rättwis Dömare, ock Hämnden hörer honom til. Med Posten ifrån Königsberg bekommo wi entl. från Johan Olsson et bref dat: d: 17: April, hwaruti han wår k: wån Bremses sal. affärd notificerar. Et litet swar derpå följer härhos, som k: wån Röpke el: någon annan af Eder k: wenner behagade honom egenhändigt tilställa, ock derhos, så mycket som hans tilstånd tillåter, wåra omständigheter widhanden gifwa. Man såge gerna, at misshälligheten kunde afrödjas, så wida han ock dess Hustru i sitt mått söka ock fruchta Gud. Det är oss kärt, at wåra k. wenner åtniuta Guds försorg til det yttre uppehållet, ock annammas altså med tacknemlighet den öfwersände Ducaten. Då Engelbrecht Fandt medelst bref ifrån Malmö Eder förra skrifwelse oss tilsände, berättade han wäl därjemte, at han i Sept. månad war sinnad at resa til Stockholm; men om det skedt, är obekant, efter man ingen underrättelse sedermera om honom haft.

I öfrigit warden I oss bekanta k: wenner af oss samtel. kärll: hälsade med tilönskan, at Guds frid må förwara Eder hiertan, hog ock Sinnen i Christo Jesu. Til inbördes uppbyggelse meddeles tils vidare et Extract af Bror Erikssons skrifter om sanna Christna. Hwarmed förbl. etc.

Schewik d. 5: Decemb: 1745.

Til Anders Röpke.

Genom Edert angenäma swar af d. 25: Nov: nestl. äro wi uti åtskilliga måtte mycket fögnade ock wederqweckte wordne; i synnerhet gläder thet oss, at I med the Christnas andeliga Wingårds arbete ären sysselsatte, ock at then Älskeliga Halkier efter Guds hälsosamma ords efftersyn wid alla tilfällen sig wisligen förhåller.

Enfaldighet ock uprichtighet är Gudi tack ock behagelige; men the falska ock blodgiriga hatar Gud. Then som sanskyldiga med then af Gud undfångne Nåden omgår, får wisseligen mera nåd ock wälsignelsa af Herranom, men the treska, lata ock tröga försumma sielfwa then tilbudna saligheten, ock komma på sidstone för sent at klappa förgäfwes.

Det är altså godt, nyttigt ock saligt ock i enfaldig hiertans uprichtighet lyda Guds Bud, wisligen köpa den belägliga tiden

ock med oafsläteliga böner i Trone utur den öpna ock lefwande hälsobrunnen af all förmåga ösa ock mottaga allahanda af Christi Gudoms Krafft, som til Lif ock Gudachtighet tiänar.

Ja, säger en i sin Siäls wingård under köld, hetta ock torst arbetande, detta är just det, som jag finner för mig wara så nödigt, saligt ock oumgängeligt; derföre winlägger jag mig wäl ock med alla krafter derom, at jag dock en gång må blifwa af hiertat enfaldig, trogen, lydig ock uprichtig för min Gud, så at jag i all ting må kunna bewisa mig såsom en Guds tienare ock tienarinna; men ack jag känner uti mig ännu så mycken otro, falskhet, hårdhet, gensträfwoghet ock mycket annat syndeförderf af ondska, bitterhet, lättsinnighet ock mera sådan för Gud wederstyggelig stanck, som jag blyes at nämna om: men med alt mit bemödande har jag intet ännu kunnat blifwa qwit wid detta, så mycken suck ock ångest mig förord-sakande onda: Ock fast jag intet kan neka, at jag effter alf-warlig forskande, sökande ock grafwande i Siälens diup har ock wäntelig känt det söta kärlekslifwet uti mig upgångit, erfarit dess igenomlifwande ock starckande Lius ock kärleks krafter, igenom Guds nåd wunnit mången seger öfwer mig sielf, ock deruppå med mycken frid ock fröjd i Gud benådad blifwit etc. så måste jag dock nu merendels wandra i mörcken ock töckno med mycken machtlöshet ock erfara then förderfwande naturens uproriska Bewekelser. Jag krypar wäl, så godt jag kan, fram til Helsobrunnen, i hopp at thär finna min helbregdagörelse ock inrättelse: Men ack si, Brunnen är så diuper, ock jag hafwer icke hwarmed thet lefwande watnet därutur må op-windas.

Swar: War til freds, Tu bekymrade Siäl; Jesus, then tu söker ock tig jemwäl wil ock kan hielpa, är tig närmare, än tu tror; bliff icke trött ock försagd, utan far fort at flitigt arb-beta i Tin Siäls wingård; ty detta arbetet hafwer en härlig belöning med sig. Förundra tig icke ock hwad thet angår, at tu, sedan Jesus i tig wärckeligen blifwit känd ock med sina himmelska krafter ock utflytelser uppenbar, ändå måste känna, höra ock se så många uproriska Andar ock Krafter uti tig; så förundra tig intet deröfwer; ty då först begynnes striden med alfware at gå för sig. Den andelige Pharao ock Herodes

söker tå med all flit at mörda ock döda thet uppgångne andeliga lifwet; then starkt bewäbnade försvarar i det yttersta sin intagne bonings plass; the Siufaldiga Cananitiska Andar rusta sig alla til strid, ock den Esautiska gamla Sielfhets Menniskan reser sig med stor grymhet, list ock macht emot den flychtiga ock under mycken ångest, sorg ock fruchtan kämpande lilla Jacobitiska Stridaren ock Undertramparen etc. Här går en underlig kamp för sig emellan den späda Tron ock den stora Otron, emellan det uppgångna Liuset ock faseliga Mörchret, emellan Wisheten ock galenskapen, Christus ock Belial, Lifwet ock Döden. Det ser wäl offta för förnufftet så ut, såsom wore hela saken tappad, ock at fienden behållit platsen; men om man under denna striden lærer at fatta sin Siäl i Tålomod, blifwer i sin resolution fast, at under Korsset heldre döo än wika, ock således under sin Sielfhets försakelse forenär sin wilja med Guds wilja at wara ock blifwa, hwad Gud wil göra af henne i tid ock i ewighet, ståendes med sin försmäktade Siäls hunger i sin swaga Tros längtan wid Hälsobrunnen, med barnslig öfwerlåtan, längtan effter nåd, hielp, bistånd, krafft ock seger, så träder wisserligen then oöfwerwinneliga Segerhielten Jesus Immanuel i en härlig Lius glans uti henne fram, fördrifwer the fienteliga andar ock kraffter, at the såsom agnar ock strå för starckt wäder förskingras, omfamnar liufligen then på alla sidor bekrigade ock af wanmächtighet udmattade Siälen, läskar henne med sit himmelska Manna ock fröyde win, hugswaler henne mer än en Moder ock stärke henne kraffteligen at kunna bemanna sig til vidare fortwandring i nya födelsen. Ty det är intet giord med en ock annan strid ock seger; det swåraste återstår ännu; Synden måste in til blods emotkämpas; alla dalar uphöjas, all berg ock högar förnedras, thet öjämna jemnas ock thet oslätta slätt warda; alla planteringar, som wår himelske Fader icke planterat, måste med rötter upryckas, alla diura arter ock fienteliga kraffter i grund utrötas, ja hela syndenes ock dödsens kropp aldeles til intet warda, så at Siälens wingård intet mer skal kallas et Öde, utom Min Lust i Henne, ock thetta landet thet hafwer nu Herra, som är Jesus Immanuel, hwilcken tå i henne lefwer ock konungsligen regerer. O at thetta ock hos oss måtte upfyllas, så blifwa wi wisserlig

beqväma såsom Guds tienare ock tienarinnor med hiertans enfaldighet, trohet ock lydna at wandra i Guds Buds hållande, ock tå warder oss genom Trona ingen ting omöyeligt.

Derföre, käraste wänner, måga wi icke benöya oss med en swag början, ock hwarcken af någon mötande swåra motstånd förskräckas, ei heller af någon igenom Jesum Christum oss wederefaren oförskyld nåd högmodas ock upblåsta warda, utan med trohet ock flit under den himmelska Wishetens ledsagande idka vårt andeliga Wingårds arbete ock på den smala korsens wäg bestandigt fort wandra, tils wi hunnit måhlet, ock vårt arbete hafwer en ända.

För Guds folck står en Rolighet tillbaka, ock uppå deras Sex-daga arbete följer en Hwilodag. Salig är then, som oförsømmelig gör Herrans wärck, ock intil ändan trogen förblifwer.

Ock som I Älskeliga Wenner weten, at Jesus är den sanna goda Härden, så hållen Eder uti Trona tätt til honom; af hans nåd, wisdom, anda, krafft ock wälsignelse söken at opfylte warda, ock framställen Eder Gudi til et lefwande, heligt ock wälbehageligt offer, så skal han med mycken frid ock salighet bekröna Eder; ty hans lust är at bewisa oss godt. Ja, effter Gud har utgifwit sin enda Son för oss, huru skulla han icke gifwa oss all ting med honom? lofwat wara den heliga, trofasta ock sanfärdiga i tid ock i ewighet. Amen.

Den Älskeliga wennen Halkier gör ganska wäl däruti, at han et godt ock obefläckat samwete för Gud ock Menniskor at må få ock behålla tracktar, ock af sin hustrus oskiäliga opförande sig i ingen måtto bedrage ock förföra låter. Herren stå honom än vidare bi, at han må blifwa en ibland Herrens frigiorda, hwilcka om the än hafwa hnstrur, äro dock såsom the inga hade, at söka i all ting at tackas Herranom Jesu, som i dom ock rättfärdighet, i nåd ock barmhertighet, ja i trone sig med them trolofwar.

Wår Guds goda försorg ock Eder våra Älskeliga wänners troгна wänskap emot oss erkännes wid den omrörde undsättingen. Ock som jag d: 20 Nov: nestl. war i Stockholm, då ofwan^{de} Edert wänl. bref derom ankom, så skickade jag straxt under samma dato en på Eder k: wän Röpke stäld assignation stor 20 Rd. dänisch Courant til Köpmannen Anders Alm-

qvist med begäran, at han, som corresponderar med den tilförende omrörde Skrifwaren i Köpenhamns Banqv, ock våra bref til Eder befordrar, wille bem^{te} . . .¹⁾ för oss incassera låta. Om wärckställigheten deraf twiflas aldeles intet, emedan bem^{te} Almqvist är vår bekanta wän, men emedan han är boende öfwer 24 mihl härifrån, ock våra til Stockholm först ankommende bref måste sedan med lägenhet hit sändas, så har jag ännu intet swar derom erhållit, har wäl ock tänckt at innehålla med beswarande af Edert bref til oss, tils jag hade kunnat berätta, merbem^{te} . . .²⁾ komit oss tilhanda; men som bärmed torde något lengre komma at dröja på tiden, så har jag emedlertid detta welat afgå låta med kärl. hälsning ifrån oss alla härwarende til Eder alla våra Älskeliga ock af mig äfwen til ansichtet kände wänner.

Til Johannes Olsson följer ock några ord til swar, som honom benäget tilställes. Mit sinne är icke at råda til någon sielfgiord bekantskap, utan at opmuntra til kärlek ock goda gerningar. Mig är icke obekant, hwad skadeliga stämplingar fienden förehade emellan vår k. wän Brems i listiden ock Johannes Olsson, som wid min närwaro i Köpenhamn sådant å båda sider erkände ock genom Guds nåd då sökte at undanrödja. Jag hoppas ock, at min til Eder k: wänner gjorde wänliga erhindring ock intet fruchtlöst aflöper; warandes wäl, at det nödiga om våra omständigheter blifwit berättat.

I öfrigt anförtror jag Eder våra kära wänner, som Jesum i hans fotspår söken at effterfölja, i vår ewiga Förbarmäres nådiga omwårdnad ock Beskydd til Siäl ock Kropp, ock förbl. etc.

Schewik d. 5. Dec: 1745.

Til Johannes Olsson.

Med wälbehag hafwa wi rättan tid undfåt ock annammat kära wäns benägna swar af d. 24. Nov. nestl., hwaraf med fägnad förnimmes, at Gud af nåd ännu bär Eder på sin stora Tålsamhets ock Barmhertighets armar. Huru angelägit det är, at med hiertans trohet, flit ock waksamhet wäl använda Guds

¹⁾ Her staar i Afskriften et ulæseligt Tegn, som vel betegner den nævnte Assignment.

²⁾ Samme Tegn.

tålsamhets ock långmodighets rikedomar, så at den Heligas dyra nåd ock kallelse intet blifwer försumad eller illa använd, är bekant, ock hoppas altså, at the Christnas hufwudwäreck, som är at först söka Guds rike ock dess rättfärdighet, framför alt iachtages. Hwad thenna saliga sysslan ock högst angelägna arbetet hindrar, må såsom förargande lemmar afhuggas ock utrifwas, om det ock wore så ömt såsom ens ögnasten. Then stora blindas hopens omgänge skyr gerna en Christen, ock at wara halfaooks draganda med de otrogna håller han för skadeligit. The som nämna sig effter Christi namn gå ut ifrån orättfärdigheten, wetandes at onda flugar förderfwa goda salfwor. Gud wil ock wissierlig hielpa alla the, som i Trona til honom sin tilflycht taga, ock Jesus wälsigner them häriligen, som undfly werldens orenligheter.

At det jemväl i Köpenhamn står swagt til ibland en del wenner, är ei at förundra; ty fienden har i denna tid många illa sargat, sårat ock dödat; men sådant må wi afhindra ock i enfaldighet opbygga sig med dem, som med alfware sträfwa effter oprättelsen i Jesu Ch.: Herrans löfte i Hez: 37 Cap. skal wäl opfyllas.

I öfrigit anbefaller jeg Eder k: Wän ock Eder k: Hustru i den Höystas beskyd ock med wänlig hälsing ifrån härwande wenner förbl. etc.

Schewik d. Febru. 1746.

Til wennerna i Köpenhamn.

Mit sidsta af d. 5. Decemb. nestl. förmodas i rätten tid hafwa kommit k. wennerna tilhanda; ty den gifna adressen til Wår wän And: Röpke blef i alla delar derwid observerad, ock samma bref jemte det innelyckta til Johannes Olsson, såsom tilförende, öfwersänt til Bancoskrifwaren Hans Niemann i Köpenhamn at behörigen afgifwa.

Häruppå är wäl ännu intet swar ankommit, men wid tilfälle förhoppas man angående k: wennernes wälmoga blifwa underrätad, ock om then af mig gifne assignation blifwit presenterad ock inlöst; emedlertid har jag intet lengre welat dröja med berättelse, det Almqvist för bem^{te} assignation länge sedan oss fullleligen förnöyt, ock at hosgående bref ifrån

W(ännen) Swartskoph af det tilfället blifwit en tid hos mig liggande, effter jag tänckt at det tillika tå öfwersända, när jag skulle komma at swara på det ifrån Eder förwäntade bref¹⁾.

Man kan wäl föreställa sig, at I kära wenner där å orten jemwäl hafwen edra trängsel, effter det mått som hwar ock en förmår at bära, men låtom oss därunder dock wara förnöyde ock wid god tröst; ty Christus, som sina effterföljare sådant förut förkunnat, han hielper ännu at öfwerwinna, såsom han ock sielf i sina kötts dagar öfwerwunnit hafwer.

Denna tidsens wedermöda har ock sitt slut, men Jesu trogna följeslagares ewigt swalkande belöning wahrar utan ända. Låtom oss därföre i uthärdande tålmod löpa det förelagde loppet, ock under alla påkommande in- ock utwärtas nöder taga wår tilflycht til den trofaste Guden, som hielpa wil ock förmår. Jag sluter denna gång med wänlig hälsning ifrån oss allesammans, ock anförtror Eder i den ewigt förbarmande Gudens nådiga beskydd ock omwårdnad.

Schewik d. 7. April 1746.

Til Anders Röpke i Köpenhamn.

Af K: Wennernas ankomna behageliga swar under d. 31: nestl. hafwa wi inhemtat orsakerne til dröysmählet i skrifwande. Ock som ändamählet med våra skriftteliga föreställningar jemwäl är ock har warit at dermed opmuntra hwar annan til oskrymtad fortwandring i Trones lydna, så är wid Edert enfaldiga upsåt at med alfware lägga handen wid den erkända Sanningens utöfning ei allenast intet at påminna, utan fröydar thet oss fast mera, at våra K: Wenner ei så mycket om kunskap, som om gerningen i Sanning, angelägen äro. Med sådana Guds Älskare ock af Gudi älskade meddela wi effter Herrans wilja gerna den gáfwa, som Han af nåd til inbördes opbyggelse skäncker, ock må altså I k: Wenner intet täncka, at wi i dy

¹⁾ I et samtidigt Brev til Almqvist ytrer Abr. Isaksson, at han ikke har faaet Svar paa sit Bref af 5. Dec. 1745 til Kbhvn., men han tvivler dog ikke om, at Hans Niemann i rette Tid har afgivet det. Han sender desuden et Brev til Kbhvn. fra Schwartzkoph, der har sendt det [fra Finland] for nogen Tid siden, hvorfor det med det første ønskes befordret.

måhl finna oss beswärade, ei heller må Eder förmenta oskicket afhindra ifrån förtroligt skrifwande, medan tilfälle gifwes, ock när så af nöden är; ty uprichtig enfaldighet behagar oss mer än många wäl liudande ord; emedlertid må våra k: Wenner wara försäkrade, at deras dröysmåhl i beswarande intet förminskat den indbördes wänskapen.

Det medföljde Brefwet til Br: Schwartzkoph är d: 4. i denne månad med Posten til honom expedierat. Han wistas ännu med the tilförende omnemde wenner i Finland¹⁾, hwar ifrån swärligen någon om wintertiden kan komma, utan at resa 190 á 200 mihls landwäg, hwarföre ock ibland hela 2 månader förlöpa, innan Finska Posten den tiden til Stockholm anländer. Ifrån bem^{te} wenner ankommo twenne Bref af d: 31 Janu: ock d: 6 Martii på lika tid, hwaraf wi om deras wäl-måga i Herranom blifwit underrättade, ock huru Prästerna flitigt wara folcket deromkring för dem. Hos Consistorium i i Åbo skola the ock wara angifne; men en af theas egna ledamöter skal igenom Bref rådt Pastoren, som dem angifwit, at han må lemna dem i frid, så lenge the ei göra disciplar, helst de ändå ei stå at twingas. Consistorium i Upsala har ock redan 2^{ne} gånger ang^{de} oss corresponderat med Probstén, som bor i den Sochnen, wi wistas, ock skulle intet försumma at angripa oss, om Herren det tillåte, men ännu hafwa wi på detta stället intet blifwit ofredade; emedlertid kan nogsamthäraf inhemtas, at wi om orubbad bonings plats i Swerige intet kunna göra oss något säkert förslag. Wår inwarande huswärd är ock angelägen at försälja denna gård en köpare redan stå i [handel,] ock wi således ei heller weta, huru lenge wårt wistande på denna gård må blifwa. Ock som wore omständigheter således beskaffade äro, så kunna wi intet råda eller gifwa anledning til den åstundade hitresan, som eljest lätt nog siöledes kunde gå för sig. Det skulle ock wara oss en fägnad at få herbergera några af Eder, Älskade Wenner, som i Christo med oss ens sinnade äro; men så lenge wår flycht-

1) I et Brev af 14/4 1746 fra Abr. Isaksson til A. Almqvist omtales modtagne Breve fra Cedersparre og Michel Schwartzkopf i Åbo angående Leopolds Vildfarelser. (A. I.s Brevbog Nr. 27).

nings- ock förföljelsestid wahrer, måste wi wäl umbära Edert ock flera trogna wanners utwärtas omgänge; emedlertid må wi å ömse sidor wara nöjde med Guds wälbehag, ock säkert tro, at Herren i sinom tid sina fattiga en gång så församlades warder, då at ingen thet skal kunna hindra.

Så lenge några trogna wanner hafwa tilfälle at på en ort wara tilsammen, måga the utan wichtiga orsaker intet skingras, utan med förenade Böner i trone stå fienden emot ock såsom rättsinniga wäldgörare rifwa himmelriket til sig, så at Guds Konungarike entelig må uppenbart blifwa, ock Guds wilja så må ske på jordene, såsom den sker i himmelen.

Den Alsmächtige Guden är at förhärliga för sin nåd ock trofasta beskydd, som wi med Eder alt härintil åtniutit; i den tilkommande tid kan Herren ock utan wår omsorg oss wäl beskärma, om wi af allo hierta hålla oss in til bonom; derføre må wi intet fruchta oss, utan hoppas uppå Honom, som alt förmår. Confer Ps: 47. Det är fiendens ock Sielfhets Menniskans gamla sätt at föreställa Gemötet sådana ting, som kunna injaga förskräckelser; men wår nådiga Guds röst är at wara tröste ock oförfärade i wandringen på Hans Buds stigar, ock derom måge wi oss winlägga.

Hwad den K. Wennen Halkier händt, befordrar hans lösgörelse från the yttra förrättningar, så at det ena nödwändigaste desto bättre må kunna skötas. Ger Gud honom wishet därtill, ock han Guds nåd därwid rätt anwänder, är han en lycksalig Man.

Jag slutar nu med kärlig hälsing til Eder alla kära wanner ifrån oss härwarande. Herren utrensa all oren fremmande kärlek, at wi wår Herra Jesum rättsinneliga måge kär hafwa, hans bud lyda ock i hans sanna effterföljelse in til änden uti uthärdande tålomod trogne förblifwa!

Schewik d. 1: Aug. 1747.

I Herranom Älskelige Wän Anders Röpke.

At nyttiga påminnelser blifwa af K: Wän, såsom en Sanningenes älskare, anammelige, gör man sig så mycket mera försäkrad, som jemwäl the ifrån Köpenhanm, på et wänligt besök, hitkomme ock nu åter tillbaka resande wanner om Eder

uprichtighet witnesbörd lemna. Man har altså, i anledning af K: Wäns under mit siukliga tilstånd ankomne wánliga Bref under d. 4 Maii nestl. följande erhindringar, til inbördes förbättring, i förtroende welat göra.

På det alla våra göremåhl ock företagelser måga Gudi behagliga samt oss sielfwom ock vår Nästa gagnetlige wara, är högst nödwändigt, at af Wisheten ofwaneffter i all ting låta sig bewärckas, styras ock regeras; ty Gud älskar ingen, utan han blifwer wid Wisheten, som oss i alla våra gerningar skickeliga lära ock leda kan.

Huru en Menniska i all ting ock wid alla tilfällen sig förhålla bör, wisar oss ock then H: Skrift; som rätteligen förstås af them, som hafwa öppnade öfwade Sinnen, ock med Wisdomsens Anda begåfwade blifwit.

Så lenge denna Gudomeliga Ledstiernan fattas, ock wi des obedrägeliga råd, ledande ock förande rätt at förstå ock följa intét i stånd äro, förelöpa hwarjehanda fehlsteg ock afwickelser både til höger ock wänster ifrån Sanningenes wäg eller det rättsinniga wásendet i Christo.

Man må altså intet tiltro sig sielfwan något godt, eller wid Menniskelig wisdom, kunskap ock begrep sig förtrygga, utan fast mer angelägen ock flitig wara at troligen bedja Gud om Wisheten ofwaneffter, på det wi rättel. måge lära at känna oss sielfwa samt Gud vår skapare, i hwilcken kännedom, så wida den sanskyldig är, den högsta Wisdom ligger förborgad; ty om man grundeligen lärt känna sig Sielf, så wet man ock, hwad i Andra bor, ock dömer tā icke effter utwärtens anseende, eller såsom ögonen se ock såsom öronen höra, utan dömmen en rätt dom. Man förstår ock tā, i sit mått, både Guds wiljas hemlighet som ock Satans diuphet, wet at göra en rätt skilnad emellan rent ock orent, heligt ock oheligt, kan i all ting bewisa sig såsom en Guds tienare, ock med nästan wisligen omgå, effter hwars ock ens särskilta tilstånd ock omständigheter, i det stellet at man eljest mycket följer fornufftet ock det egen tycket, som för Sielfhets Menniskan, jemwål i andeliga ting, interesserade äro, hwaraf kommer, at man under sin uprichtighet ock wälmening jemwål kan fara wilse.

At nu komma til de i K: Wäns Bref omnemde specialia

måhl, så tadlas det ingaledes, at Elsebets otilbørliga förhållande alfwarligen blifwit henne förhållit, ty Broderliga Bestraffninger äro ibland et Christeligt Samfunds lemmar oumgængelige, allenast the ske utan egen ophøvelse, bittart nyt, afwund ock andras föracht, med mått i rätten tid ock således wisligen, af kärlek til förbättring; men ostadigheten wid Elsebets återanammelse i et oförändrat tilstånd kan intet approberas. Utwärtens sken, fagra ord, ätbörder ock bekännelser utgöra intet någon sanskyldig bättring, ock fordrar altså den Christelige försigtigheten, at wid slika tilfällen hädaneffter i acht taga: at sedan en gemenskaps lem i widrigt sinne sig sielf frånskilt, eller effter Guds wilja afskild blifwat, må then samma i Samfundet intet återtages, innan en rätskaffens bepröfwad Gemöts ändring föregått, på det den afskilda må komma at besinna sig, ock Samfunds lemmarna undgå deltagandet i orättfärdigheten, hwilcken såsom en Surdeg hela degens försyrande förordsaka kan.

Huru wida Anna Rasmus Dotter effter K: Wäns utlåtelse blifwit ifrån den Ondas mångahande listiga snaror ock bedrägerier utfriad etc., så at hon för en trogen Wänninna i Samfundet kunnat antagas, har man stor orsak at twifla, emedan ei owitterligt är, hwad lidelser, kamp ock arbete i Trone utstås måste, at blifwa skild wid en sielfwillig förening med en Trollkarl ock Diefwulens wärktyg, sedan han derföre blifwit känd. Det wet man förwisso, at om Satans diuphet ock det ilfundiga hiertats skalckhet nermare warit bekant, hade bem^{te} qvinna med ingen broderlig ömhet blifwit anammad, ehuru goda hennes ord ock bekännelser tychts liuda. Det pröfwat altså nu rådeligast, at hon antingen förfogar sig til sin Man tillbaka igen, eller annorstädes tager sig kvarter, ock at wenerne intet broderligt omgänge med henne pläga, innan et sådant rättsskaffens wäsende och goda fruchter hos henne finnes, som om des redelighet för Gud i sanning intyga kunna.

Man må intet wara så lättrogen, i synnerhet i denna tid, då den listiga Frestären, både medel- ock omedelbart fåt lof at emot the trogna försöka alla sina listgrepp, ei heller må man å andra sidan lemna onda misstanckar hos sig rum, utan i Tro ock kärlek med fruchtan för Gud wandra, så gifwer han

effter sina löfften i all ting förstånd. Hwad man för närwarande tid intet forstår, må man lemna, ock emedlertid genom Guds nåd wachta sig för de falskas skalckhet, men med the uprichtiga ock trogna enfaldig omgämgelse pläga. Det kommer intet an på myckenheten el. på Antalels förugande (?) fullhet, utan at de fåå äro trogna, ock derom må altså hwar i sin del angelägen wara; ty hwarest allenast 2 el. 3 i Jesu nanm el. i Hans naturs ock Andes gemenskap äro tilsammans, där är han mitt ibland dem med sin gudomelig nåds Bewisning i Krafftene.

Om den besynnerliga förening, som är emellan Eder k: Wän ock Johanna¹⁾, af rätta slaget wara mände, el. om den genom Complexionernas el. Signaturernas likhet af egen wiljan, naturen ock förnufftet härflyter, är nödigt at pröfwa, emedan the orena föreningar, ehuru söta ock angenäma the för Sielfkärleken smaka, ganske skadeliga och fulla med andeliga besmittelser äro. Hwad Pordage ock Bromleii²⁾ om denna materien skrifwit, lærer wara bekant, ock nemnas nu altså allenast detta: at en san förening i Christo mellan 2^{ne} Personer til Siäl ock Anda intet gifwas, med mindre the begge af Wisdomen ock den Heliga Anda under nya Födelsen ofwaneffter äro til sit hela wäsende på nytt skapade effter Guds beläte. Skulle fördenskull, utom föreningen wid Gud, Andarnas forening warda stiftad, wore Menniskan sielf wissierlig dertil upphofsman, ock bör då, såsom i grund förderfwelig, i tid aldeles sönderslitas, om annars frälsning för them i Christo skal kunna erhållas. För den personliga förblandade föreningen, som emellan 2^{ne} af olika köhn lättast åstadkommes, må man ock intet wara intresserad, utan gerna se, at den i tid bräckes å, at Sielfkärleken, som derunder warit förborgad, genom den rena kär-

¹⁾ Den paa Christiansø internerede Præst P. C. Pipers Hustru, Johanne Pipers f. Kellermann.

²⁾ John Pordage († 1676) og Thomas Bromley († 1691), Stiftere af en engelsk Sekt, »det fladelfiske Samfund» eller »Englebrødrene». Deres Skrifter (oversatte) stode i høj Kurs hos det skeviske Samfund og andre af den Tids Mystikere og Sværmere. I Jahns Bücher-verzeichnis I, Nr. 1394 a—d findes tyske Oversættelser af Pordage's Skrifter nævnte og Indholdet angivet. Blandt det skevikske Samfunds Papirer findes Overs. t. Svensk.

leken warder förtärd, då en san förening i Christo, som hafwer bestånd, i stellet winnes.

Hwad i öfrigit ang^{de} detta, the trognas Samfund, kärlek, försakelse ock separation med mera är at observera, kan widare inhemtas af en liten Tractat kallad Liebes Lied, som nu tillika medföljer ock i fortroende communicerad warder-

Om värt härwarande tilstånd, ock huru saken med Zinsendorfianerne sig här förhåller, weta wennerna, som detta medbringa, at berätta.

B^r: M: Swartskoph är från Finland för några wecker sedan hit tillbaka kommen¹⁾, ock hans innelykte bref har af det tilfället blifwit liggande, effter först afwachedes swar på vårt sidsta af d: 10 Sept: nestl. år, innan tilfelle gafs det at afsända; derjemte har ock k: wäns bref ang^{de} adressen ei warit förhanden, så at bem^{te} Sw^s bref med säkerhet ei kunnat expedieras.

At detta med wänlig fördragsamhet optages, skal wara fägnesamt at förnimma. Herren vår Gud bewara sina elända nådel. för alla fiendens listiga effterstämplingar. Våra härwarande wänner hålsa wänl. med mig.

A: I:

Skewik d: 22 Dec: 1747.

Til Anders Røpke.

Genom K: Wäns behagel. swar af d: 23 Nov: nestl: hafwa wi blifwit underrättade om des nu warande betryckta tilstånd, hwortil saknaden af Johanna Pipers synliga omgængelse, sedan hon genom den timeliga döden ifrån denna usla werlden blifwit skild, mycket finnas bidraga.

Fruchten af den personliga oreña widhängeligheten är ock ibland annat mycken grämelse öfwer det creaturliga nöyets mistning, ock må altså slik beklagelig erfarenhet, som i sig sielf intet gagnar, utan fast mera skadar, tiena til nödig erhindring, at under en waksam wandel wachta sig för kärlekens

¹⁾ Se foran, S. 103. Siden rejste Schw. dog for en Tid ~~at~~ tilbage til Finland, som det ses af et Brev (dat. 5. Aug. 1746) fra Abr. Isaksson til Ulrica Gripenmark, hvori det omtales, at Wittfot og Swartzkop ere rejste til Åbo. (Brevbog Nr. 36).

bortskänckande åt någon annan än then, som all wär Kärlek wärdig är. Man må ock intet ställa en skröppelig Menniska, som ännu många fehl ock svagheter underkastad är, til sit lefwernes Mönster ock föregångare, utan iacht taga Förmaningen i Heb: 3: v: 1. som är, at gifwa acht uppå Apostelen ock Öfwersta Prästen, then wi bekännom, Christum Jesum, hwilcken allena är wår sanna Föregångare, Mönster, Exempel ock Förebidiare när Fadren. De trogna Christi efterföljares rätta wärde afgår dymedelst intet, at wi gifwa honom ärona, som all ära tilkommer, ei heller åstunder en san Guds Älskare at med afgudisk kärlek blifwa älskad, utan fröjdar sig fast mer af sin aftagelse genom Christi tiltagelse ock Ophöyelse. De afwägar, som til höger ock wänster härwid äro at observera, finnas anmärckte uti Liebes Lied Cap: 23. §. §. 9. 31 ock tilläggës altså nu allenast en Gudelig Mans råd: at intet klappa på den afsomnades dörr, utan lemna den i frid. Hwad oss brister og fattas, wet Gud bäst, ock genom sin Wishet skickar Han alt til wårt bästa. Wäl then, som med sit hela hierta i Trone til Gud sig wänder, ock uhr den öppnade Nådebrunnen lär at ösa lefwande watn, så fattes honom intet.

Eljest må man ock intet uppehålla sig med beständig klagan öfwer sit elände, hwarunder en falsk ödmiukhet sig förborga kan, utan följa rådet i Ebr: 12: v: 1—13. på det ingen ting må förhindre wandringen utur Sielfheten i Guds Barmhertighet, hwarast otaliga orsaker gifwas at förhärliga den omäteliga ewiga Kärleken för sina obegripeliga Wishets ock trohets under.

I Syr: 4: 10. 11. förklaras Herrens wälbehag til den trohet, som the faderlösa bewisas¹⁾; men at rättelig sig derwid skicka, fordras wishet, så at man ock intet genom altför swara Börders påtagande lider skada.

Den Allmächtige Hielparen ware sina eländes kraftiga Bistånd uti alt åliggande! I Hans nådiga omwärdnad anförtros k: Wän med wänlig hälsing från härwarande wenner til Eder ock alla dem, som Jesum i sanningen at älska ock efterfölja angelägna äro.

¹⁾ Formodentlig Johanne Pipers Børn, der faktisk var faderløse.

Schevik d: 1: Junii 1748.

Til Anders Røpke.

Det är en fägnad, at Guds faderliga hielp blifwit förspord under de omständigheter, som i k: Wäns sidsta af detta dato s: n: omröras. Man wil ock hoppas, at til hushållningens förändring med mera intet blifwit resolverat, förr än Wishet ock Wisshet deruti är i Trona af Herranom sökt ock erhållen, så at Samwetets goda berömmelse wid påkommande försök intet må warda beröfwat; til hwilcken ända rådeligt är, at hwarcken på egit eller andras godtycko grunda sig uti the angelägenheter, som Tron ock Samwetet angå; ty hwar ock en måste för Gudi göra räkenkap för sig sielfwan ock sina bördor draga, ock må altså hwar ock en sin egen gerning bepröfwa!

Det är så lätt at fara wilse til höger som til vänster, ock Sielfhets Menniskans art är, at ifrån det ena extremum gå öfwer til et annat extremum; men alla egenwilliga företagelser äro Gudi misshagelige. Så färdig som egenwiljan på ena sidan är at lada bördor uppå sig self, så benägen är hon å den andra sidan, utan Herrans tids afbidande i tålmod, at på en gång sielf wältra ifrån sig alla sina tyngder, så at hon må kunna lefwa i sin sielfwalda frihet ock sorglöshet utan bry ock hinder.

O huru nödig ock oumgängelig är altså den dageliga Sielf försakelsen! Ock ho kan beskrifwa then lycksalighet, som winnas genom egna wiljans död? Men hwem kan wäl dertil hinna, som intet först lærer at tåleligen bära Wisdomsens ook, hårdar ut korstyngdernas smärter, ock genom helfwetit ock döden effterföljer Jesum i Trone, tils det heter: det är fullkomnat. Tå först slipper den högtbetungade ock wäl intil döden effter Guds sinne bedröfwade alla sina bördor, jemmer ock nöder; ty den, som Sonen gör fri, han är rättsliga fri. Emedlertid må det intet falla en Guds älskare undersamt, at otaliga swårigheter in- ock udwärtas af hvarjehanda slag uppå korssens väg til Lifwet honom möta; ty genom mycken bedröfwelse måste wi ingå i Guds rike.

Med lösgörelsen ifrån alla andra Personer där på Stedet wil man hoppas, at k: Wän förstår befrielsen ifrån orena förëningar med them ock deltagandet i orättfärdigheten; ty de

plickter, hwartil den naturliga ock Konungsliga kärlekslagen enom förbinder, afskuddar sig en Christen intet. Såsom ock emedan k: wän skrifwer, at han will uppehålla sig under dess wistande här i Swerje utan dyra bekostnad, kunde altså Cammare hyras för honom ock hans resacammerat uti staden Stockholm, hwarifrån detta Schewig icke mera än 2¹/₂ mihl är belägit, [ulæseligt]; man hafwer jemwäl den goda förhoppning, at K: Wäns ögonmercke med intentionerade hitresan är enfaldigt. Så wida Skeppslägenhet ei directe skulle fås från Köpenhamm til Stockholm, så lemnas i öfwerwägende, antingen det skulle falla lättare at i Elsineur afwachte något fartyg, som skal passera Sundet ock gå til Stockholm, el. at följa med et fartyg ifrån Köpenhamm til Westerwik, hwarest man kunde adressera sig til Handelsman Diedrik Mækel, om han ännu där wistas, el. ock til hans Broder Mækel, hwilcka begge intet lära undandraga sig at gifwa marsch ruta til Handelsmannen Anders Almqvist i Linköping, ungefär 10 mihl ifrån Westerwik. Til resans befordring ifrån Linköping går wäl bem^{te} Almqvist, som är wår goda wän, Eder sedan tilhanda med nödig underrättelse ock adresse. Jemte wänlig hälsning ifrån härwarande wänner förbl. etc.

Schewik d: 19 Junli 1748.

Til Anders Røpke.

Förundra Eder intet k: Wän öfwer det gifna förslaget wid den intentionerade hitresan; ty under wårt härwarande fremlingskap i dessa oroliga tider, då man på alla sidor har många luranter omkring sig af hwarjehande slag, som intet underlåta at til sin fördel gifwa acht på alla hitkommande ock här på gården wistande, fordrar nödwändigheten at bruka en å ömse sidor gangenlig försigtighet, som dock intet gifwer anledning til de omilda ock ogrundade tanckar, hwaraf k. wän likmätigt dess i dag ankomna skrifwelse af d: 22 hujus st: n: finnes under närwarande ängsliga tilstånd wara beswärad; ty fast det bättra skickar sig at för egen bekostnad wistas på en Cammare i staden än hos oss här på gården, hwarest tilfälle dertil ei gifwes, så afskåres dermed dock intet lägenhet til den åstundade personliga omgængelsen på någon tid.

Den egen kärliga Sielfhets Menniskan må altså uti ingen måtto gifwes gehör, utan såsom den sanna Kärlekens Motståndare i Trona intil blods emotstridas, tils den genom Christum, som alt förmår, warder öfwerwunnen ock omsider aldeles til intet giord, hwartil Gud båda Eder k: Wän ock alla sina barn i nåd förhielpa! Af Falks bref förmärckes, at han i år intet lærer blifwa Eder Res-Camerat hit, hwilcket han sielf ock redan torde hafwa berättat.

Jemte kärlig hälsing ifrån här warande wänner ock mig förbl. etc.

Efter denne med erickssonsk Anstand¹⁾ vel anbragte ret kølige Afvisning synes Røpkes Forbindelse med Skevikerne afbrudt for stedse. Han døde i Febr. 1761 som Fuldmægtig hos Mynsterskriveren i Kjøbenhavn²⁾.

Lutherus ante Lutheranismum³⁾.

Det er en næsten uoverskuelig Litteratur, der i Tydskland, Holland, Frankrig og England ved Trykken udspreddes i det 16de, det 17de og første Halvdel af det 18de Aarhundrede, præget af det Sværmeri og den Mystik, der i hint Tidsrum fyldte mange Sjæle. Der er vist ingen Privatmand, der har haft saa fuldstændig Samling af denne mærkelige Litteratur, som den polsk-sachsiske Kommissionsraad Johan Christian Gotfried Jahn, der har udgivet eller ladet udgive ikke blot en Fortegnelse over disse Skrifter, men ogsaa et tildels ret udførligt Referat af deres Indhold⁴⁾. Blandt denne store Litteratur, der sikkert har forvirret mange Hoveder, er der et Skrift, der særlig tildrager sig

¹⁾ Jvfr. foran, S. 101.

²⁾ Medd. fra Genealogisk Institut.

³⁾ Anmærkning til hvad der ovf. S. 95 ff. er meddelt om denne Bogs Indførsel her til Landet.

⁴⁾ Verzeichnis des Bücher, so gesamlet Johan Christian Gotfried Jahn, Frankfurt u. Leipzig 1754—57. I. II. (4 Voll.).

vor Opmærksomhed ved den Rolle, det ogsaa kom til at spille her i Landet. Dets Titel er:

»Lutherus ante Lutheranismum, oder die uhrälteste Evangelische Wahrheit aus D. Mart. Lutheri Schrifften und eigenen Worten wiederholet von Jeremia Heraclito Christiano. Cölln bey Theophilus Philadelphus«. (Uden Trykkeaar; 190 Sider foruden udførligt Register). Skriftet udkom oftere. En af de senere Udgaver har faaet et Tillæg, i hvilken Anledning den anførte Titel er fortsat med følgende Ord: »Nunmehr wieder aufs Neue aufgelegt, und mit einem Anhang vermehret, von der gesunden Vernunft denen zum besten, die sich selbst verblenden und andere blind zu machen trachten, aus Lutheri Schrifften vernunftmässig ans Licht gestellet von G. P. I. H. 1717.¹⁾).

Jahn veed at angive, at de unævnte Forfattere til Skriftet ere Bernhard Peter Karl og Gotfried Arnold. I en Forerindring bevidner den unævnte Forfatter, »dass er zwar Lutherum für ein vortreffliches auserwähltes Rüstzeug Gottes, in vorigen Zeiten halte, doch aber glaube, dass die elenden Zänkereien ihn nach und nach von seiner ersten Liebe und Kraft und seinem ersten lautern Sinn abgebracht, auch die lose Delila mit weltlicher Ehre, Ansehen, Ruhm etc. ihn geschwächet, und seinen freudigen Eifergeist grosentheils gedämpft habe, indem er ein geistlich Haupt, wo nicht gar ein Papst, über viele Länder und Menschen geworden, und sich zur Zanksucht, Wortkriege, Hass, Zorn und Schelten verleiten lassen. Da er dadurch von der evangelischen Lauterkeit abgewichen, habe er nur das Oberdach und einige Säulen des Hauses der Feinde Gottes umgestossen, und im übrigen stehen lassen müssen, und also die Kirche nicht wieder zur apostolischen Reinigkeit gebracht, da er zwar gut angefangen, aber bald wieder an äusserliche

¹⁾ Det er med Hensyn til den ne (forøgede) Udgave Jahn siger: »Diese Schrift ist zum höchsten Schimpf Lutheri verfertigt, und seine Fehler also vorgetragen, dass er auf einer Seite zum ärgsten Fanatico, auf der andern zum sectirischen Weltkind gemacht wird«.

Satzungen und Kirchengesänge sich gebunden; auch seine Nachfolger seine erste Grundlehre von der Rechtfertigung gänzlich verloren, und an andern als Kezerei verworfen hätten¹⁾«. — Gjennem en lang Række Spørgsmaal, besvarede med Ytringer i Luthers Skrifter, søges derefter godtgjort, at Luther var en hel anden i Reformationens første Tid, end han siden blev, og at hvad han i sine senere Skrifter fordømte som Sværmeri og Kjætteri, havde god Hjemmel i hans tidligste Skrifter, saa at »Lutherdommen« i Tiden var bleven noget helt andet end det, der oprindeligt havde givet Luthers Ord den tændende Glød og den uimodstaaelige Kraft — med andre Ord: Spiritualisterne, som ikke lagde Vægt paa Skriftord, Sakramenter eller ydre Ceremonier, men kun paa Aandens Drift og Tilskyndelser, havde Ret, og »Lutheranismen« var kun at fortyndet Opkog af Papismen.

Intet Under, at Autoriteterne her til Lands blev altererede ved Efterretningen om, at et større Antal Exemplarer af dette farlige Skrift var indforskrevet²⁾, og at en Del af dem uddeltes til Venner og Bekjendte af en saa agtværdig Mand som Raadmand Jens Kuur. Vel lykkedes det Regjeringen at faa de fleste udsprede Exemplarer indsamlede, men det er dog sandsynligt, at de, der søgte deres aandelige Næring i den Slags Skrifter, have vidst at skaffe sig en ny Forsyning fra Hamborg.

¹⁾ Her er benyttet det noget forkortede Udtog af Fortalen hos Jahn.

²⁾ Under Forhørerne oplystes det, at Peder Swane og Mourids Jørgensen Samsøe havde formaaet Boghandler Paulli til at lade Bogen optrykke i Hamborg efter et Exemplar, som de havde faaet af »Christen Laqverer« (Nielsen, Kbhvns. Hist. og Beskr. VI, 135) — vistnok den »Christian von Bract, Kgl. Majs Laqverer«, der andensteds nævnes som Deltager i de første gudelige Forsamlinger.